Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže od roku 2007

Teoreticko - empirická analytická studie

doc. PhDr. Petr Sak, CSc.
Mgr. Karolína Saková

OBSAH

Úvod

1. **Hodnotové orientace mládeže - vývoj a současný stav**
2. **Mládež - sekulární společensko ideové směry a náboženské a duchovní směry**
3. **Mládež a volný čas**
4. **Vzdělání a mládež**
5. **Mládež a sociálně negativní jevy:**
   - 5.1. nikotinismus, alkoholizmus, drogy
   - 5.2. nezaměstnanost, chudoba
   - 5.3. kriminalita
6. **Média, nové technologie a mládež**
7. **Digitalizace životního stylu a životního pole mládeže**
8. **Hlavní trendy vývoje mladé generace**

Úvod

Předkládaná studie je zpracována se záměrem poskytnout poznatkovou bázi pro Koncepci státní politiky pro oblast dětí a mládeže na roky 2007 – 2010. Použitá data jsou z empirických výzkumů realizovaných autory studie. U řady témat existuje časová řada, nejdelší časová řada je od roku 1982.

Aktuální data jsou z empirických výzkumů realizovaných v rámci **grantu MPSV ČR „Vliv komputerizace na edukační procesy a na osobnost člověka v informační společnosti“.**

Dále jsou využívána data z reprezentativního výzkumu „**Komputerizace společnosti, vzdělávání a životní styl“.** Sběr dat tohoto výzkumu byl proveden standardizovaným rozhovorem na souboru 1818 respondentů.

Výzkum **„Časových rozpočtů české populace“** přinesl technikou časového snímku poznatky o časových rozpočtech české populace. Výsledky byly komparovány s obdobným výzkumem z roku 2000.

Technikou dotazníkového šetření byl proveden výzkum na školách **„Stav implementace e-learningu do vzdělávacího procesu“.**

1. Hodnotové orientace mládeže - vývoj a současný stav

Mezi jedincem a společností existuje velice složitý a dynamický vztah. Tento vztah se naplňuje celou řadou mechanizmů a lze říci, že naplňováním tohoto vztahu jsou jedinec i společnost permanentně redefinováni. Významnou oblastí, v níž dochází k naplňování vztahu mezi jedincem a společností je hodnotový systém. Socializace a sociální zrání znamená individuální a tvůrčí přenos hodnotového systému společnosti na jedince. Tento přenos není mechanický, subjektivita jedince se promítne do individuálně jedinečného a modifikovaného hodnotového systému. Souhrn odchylek modifikovaných hodnotových systémů jedinců, sociálních skupin a mladé generace vytváří subjektivní potenciál pro další vývoj společnosti, včetně možných změn až změnu radikální, jakou představuje revoluce.

Hodnotový systém mládeže má proto několik vypovídajících rovin. Je výpovědí o hodnotovém systému společnosti a o jejím reálném životě, a její reprodukci a především je výpovědí o subjektivním společenském potenciálu, který bude významným způsobem ovlivňovat vývoj společnosti.

Následující poznatky o hodnotové orientaci mladé generace a o jejím vývoji vycházejí jednak z dat aktuálních empirických výzkumů, jejichž sběr dat proběhl v posledních 10 měsících, jednak z dat výzkumů realizovaných od roku 1984 stejnou metodikou a stejným řešitelem. Tato data tvoří unikátní a cennou časovou řadu umožňují nejen výpověď o tom, jak se mění hodnotový systém jedné generace, ale také srovnávat hodnotový systém dvou generací a vývoj dvou generačních systémů. Sociologická a historická exkluzivita těchto dat je v tom, že postihují mládež před převratem a po převratu. Časová řada v sobě proto obsahuje vliv hodnot na společenskou změnu a vliv změněných společenských podmínek na hodnotový systém.

Hodnotové orientace jsou zkoumány pomocí dvou metodika. První metodika pracuje s baterií hodnot, k jejichž významu se respondent vyjadřuje pomocí pětistupňové škály. **Stupeň 1 znamená nejmenší význam**, **stupeň 5 největší význam**. Z četností byly spočítány pro každou hodnotu indexy jako aritmetické průměry a na základě těchto indexů jsou analyzovány věkové, sociální, vzdělanostní a další skupiny. Výsledky jsou zde prezentovány prostřednictvím grafů.

Následující graf komparuje hodnotový systém celku populace a mládeže ve věku 14 – 19 let. Soubor populace zahrnuje populaci od 15 let výše. Pokud bychom s mládeží srovnávali pouze soubor střední a starší generace, rozdíly postižené grafem by se ještě zvýraznily.

Hodnoty - průměry

komparace s populací

K jednotlivým hodnotám se respondenti vyjadřovali prostřednictvím škály 1-5

1 – nejmenší význam

5 – největší význam

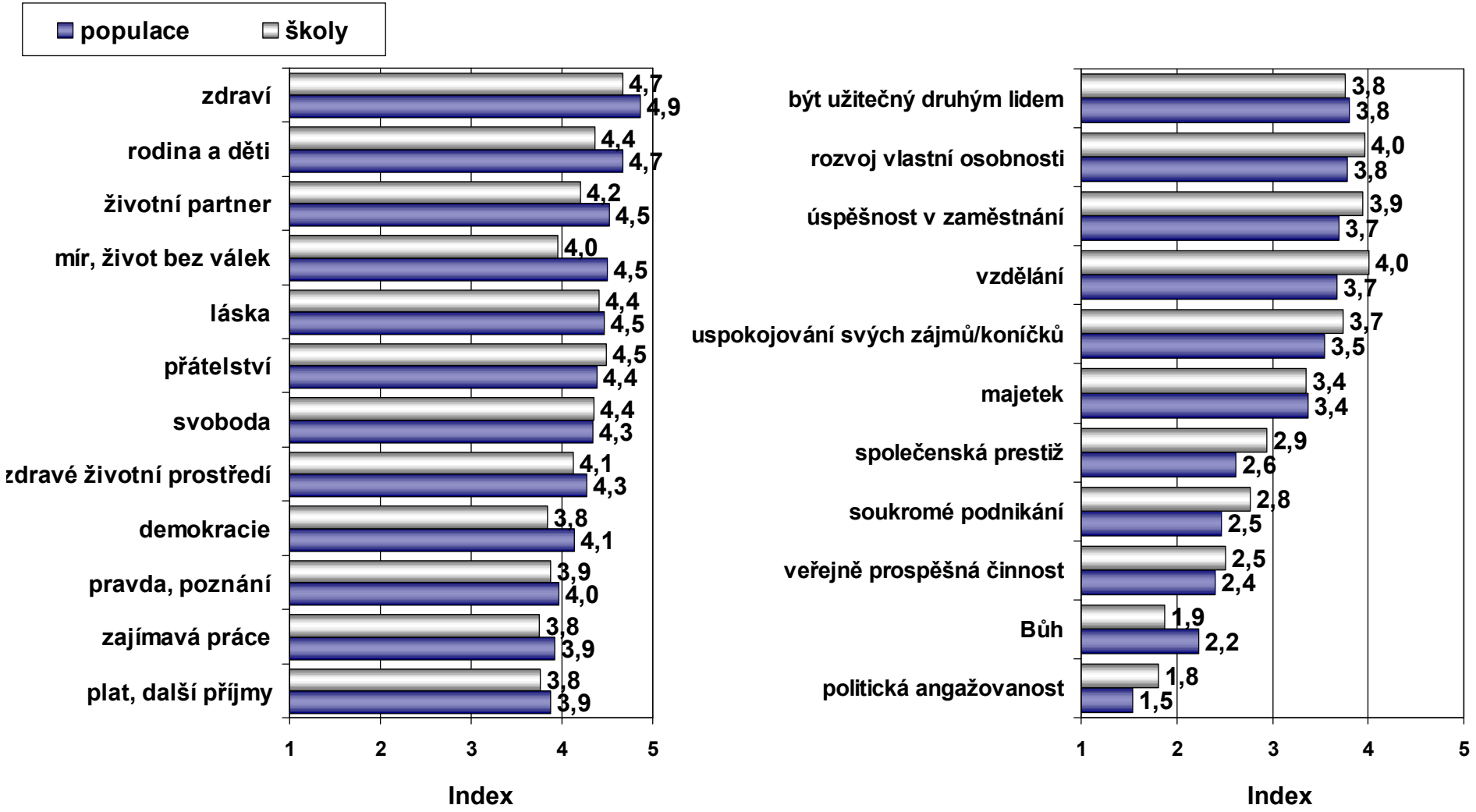

Všichni respondenti, populace N=1818, školy N=772

Druhou metodikou, kterou nazýváme metodikou párových hodnot [1], se pokoušíme o snížení redukce hodnotového pole na jedinou hodnotu. Metodika pracuje se dvěmi protikladnými hodnotami a modeluje hodnotovou tenzi, v níž jedinec provádí axiologické rozhodnutí.

Respondentovi je předložena pětistupňová škála, jejíž krajní stupně (1 a 5) verbálně charakterizují určité hodnoty - relativně protikladné, např. **„právo ženy rozhodovat o svém těhotenství x zákaz interrupce“;** *životní prostředí* x *ekonomický* rozvoj“*.*

Volbou stupně na škále určuje respondent svoji pozici ve vztahu k ekologii a k ekonomickému rozvoji. Stupeň 3 je neutrální, to znamená, že pro respondenta mají obě hodnoty stejný význam. Při tlaku hodnoty z druhého konce škály respondent spíše vyjeví své skutečné preference. Baterie obsahuje takových hodnotových dvojic šestnáct.

I v této metodice je index zkonstruován jako aritmetický průměr. Čím je index blíže hodnotě 1, tím silnější je hodnotově postojová identifikace s tvrzením na prvním místě. S velikostí indexu od 3 do 5 stoupá identifikace s druhým tvrzením.

Následující graf srovnává hodnoty mládeže ve věku 14 – 19 let a celku populace nad 15 let. Čím se index párové hodnoty více blíže 1 či 5, tím je mládež ve vztahu k této hodnotě vyhraněnější. Čím je větší rozdíl mezi černým indexem populace a zeleným indexem mládeže, tím více se mládež odlišuje od populace.

[1] *Metodika párových hodnot byla zpracována v rámci vědeckého grantu MŠMT ČR „Hodnotové orientace mládeže“, jehož řešitelem byl v letech 1993-1994 doc. PhDr. Petr Sak, CSc.*

Zajímavé je, že mládež je ve vztahu k umělému přerušení těhotenství konzervativnější než starší generace. To může být výrazem odlišných životních zkušeností. Současné mladé ženy a dívky ve srovnání s mládím žen současné střední a starší generace v daleko větší míře používají antikoncepci a možná jsou i ovlivněny diskusí, která ve společnosti proběhla nad problémem antikoncepce a od jaké doby těhotenství lze považovat zárodek za člověka.

Také je překvapivé, že mládež je méně stoupencem emancipace žen než střední a starší generace. To může být způsobeno bumerangovým efektem aktivit fundamentálních feministek. Pozice a aktivity feministek jsou často tak vypjaté, že jejich efektivita je kontraproduktivní a emancipaci žen spíše škodí.

U řady hodnot jejich interpretační význam stoupá sledováním vývoje a srovnáním s celkem populace. Hodnoty populace jsou konzervativní a hodnoty mládeže představují směr dalšího vývoje. Porovnáním obou systémů vidíme průnik minulého a budoucího hodnotového pohybu společnosti.

Druhý následující graf sleduje vývoj párových hodnot mladé generace ve věku 15 – 30 let.

Hodnoty

K jednotlivým hodnotám se respondenti vyjadřovali prostřednictvím škály 1-5
1 – nejmenší význam
5 – největší význam

Černou barvou jsou hodnoty populace
Zelenou barvou hodnoty mládeže z výzkumu ško

Respondenti, kteří odpověděli na jednotlivé otázky

Index hodnot 1993, 2000, 2002 a 2005

věková skupina 15 - 30 let

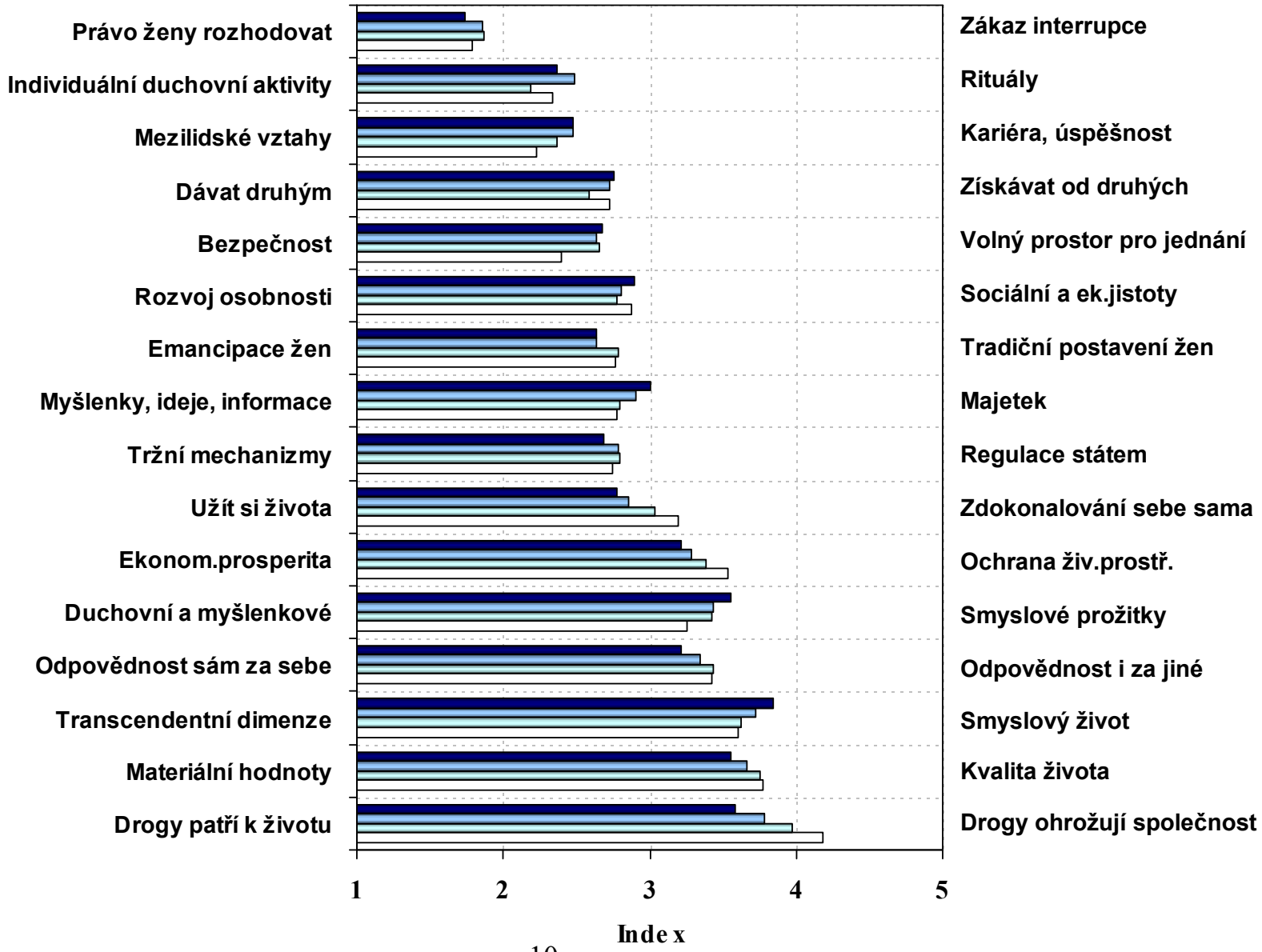

Index hodnot 1993, 1997, 2000, 2002 a 2005

věková skupina 15 - 30

Jednotlivé grafy jsou řazeny sestupně dle významu hodnot

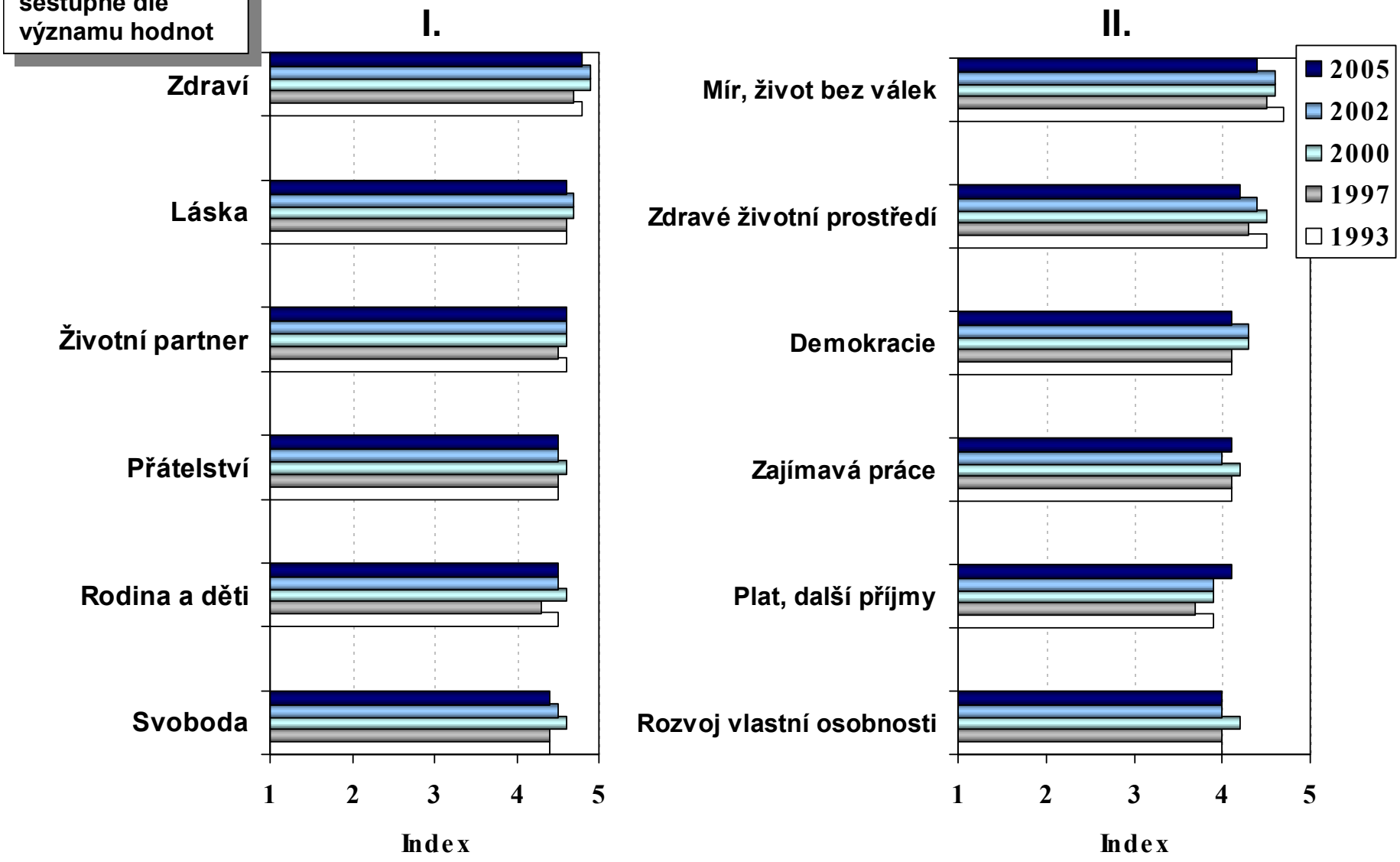

Index hodnot 1993, 1997, 2000, 2002 a 2005

věková skupina 15 - 30

Jednotlivé grafy jsou řazeny sestupně dle významu hodnot

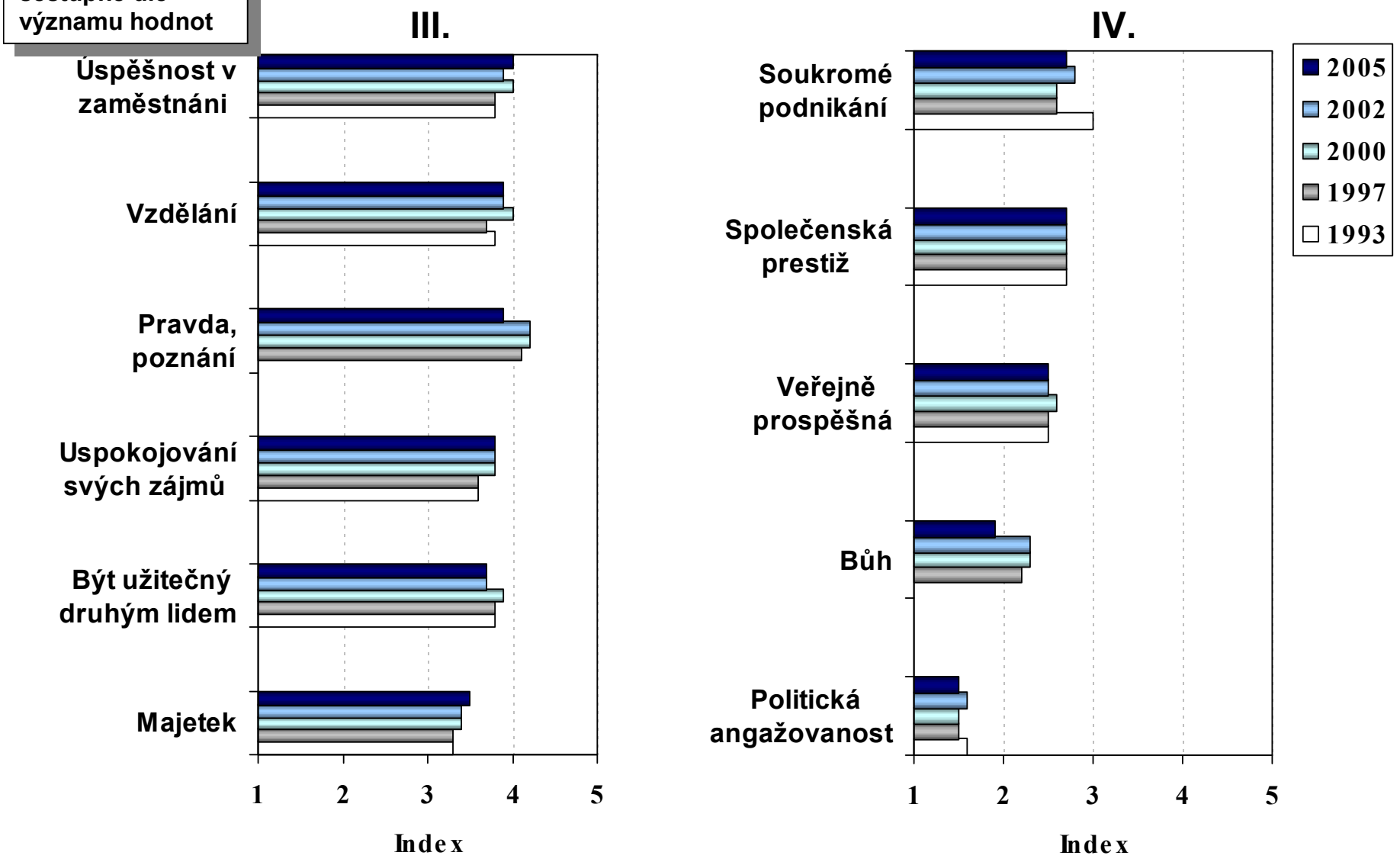

Komparace časové řady i srovnání populace a mládeže na základě dat z roku 2005 vykazují shodné trendy.

Výzkum párových hodnot ukazuje na růst významu ekonomické prosperity, kariéry jako prostředku k získání majetku, materiálních hodnot a smyslového života a jeho prožitkům, včetně drog.

Klesá význam kvality života v konkurenci se smyslovým životem a materiálními hodnotami. Klesá význam odpovědnosti za druhé v konkurenci s odpovědností i za jiné, ale současně klesá význam zdokonalování sebe sama a transcendentní dimenze života i myšlenek a idejí.

Poznatky získané metodikou párových hodnot doplňují výsledky získané metodikou baterie hodnot. Tabulka obsahuje indexy hodnot mládeže ve věku 15 – 30 let v časové řadě od roku 1984 do roku 2005. Červeně označené hodnoty znamenají růst či vrchol hodnoty, modře označené pokles či dno hodnoty. Trvale roste význam majetku a náplně volného času podle zájmů a koníčků.

Naopak klesá především význam „být užitečný druhým lidem“, ale také míru a životního prostředí a veřejně prospěšné činnosti. Snad i překvapivě klesá také význam demokracie jako důsledek zkušeností s naším politickým systémem, politickou kulturou a pozicí občana v tomto systému.

Trendy zachycené oběma metodikami jsou konzistentní. Je však třeba upozornit, že uvnitř generačního většinového hodnotového pohybu a nastavení existují skupiny s odlišnými hodnotovými orientacemi.

Většinově je generace nastavena poměrně jednoznačně. Preferuje orientaci na vlastní ego, na sebe sama, avšak na sebe reflektovaného smyslově. Vnitřní svět je ochuzován (ideje, myšlenky, transcendentní dimenze) a tato chudoba nastartovává zájem o drogy jako o součást života.

Zaměření na sebe potlačuje odpovědnost a zájem o druhé, ale také globální hodnoty (mír, životní prostředí). Život směřuje k zajištění majetku a smyslového života.

Vysokou hodnotou je láska, která však bude v důsledku dalšího nastavení hodnotového systému a sociálních kompetencí obtížně naplňována.

Preference hodnot mládeže ve věku 15 - 30 let v letech 1984 - 2005
Index (minimum - 1, maximum - 5)

Hodnota	Rok								
	1984	1991	1992	1993	1996	1997	2000	2002	2005
Majetek	**3,1**	3,3	3,2	3,3	3,5	3,3	3,4	3,4	**3,5**
Láska	4,3	4,3	4,6	4,6	4,6	4,7	4,7	4,7	4,6
Zájmy a koníčky	3,6	3,4	3,6	3,6	3,7	3,6	**3,8**	**3,8**	**3,8**
Zdraví	-	4,8	4,8	4,8	4,8	4,7	4,9	4,9	4,8
Společenská prestiž	2,8	2,7	2,7	2,7	2,8	2,7	2,7	2,7	2,7
Svoboda	-	4,5	**4,6**	4,4	4,4	4,4	4,6	4,5	**4,4**
Plat, další příjmy	4,0	4,1	**3,8**	**3,8**	4,0	3,7	3,9	3,9	**4,1**
Bůh	-	-	-	-	-	2,2	2,3	2,3	**1,9**
Přátelství	4,4	**4,0**	4,5	4,4	4,4	4,5	**4,6**	4,5	4,5
Vzdělání	3,9	**3,7**	4,0	3,8	3,9	3,7	**4,0**	3,9	3,9
Rozvoj osobnosti	**3,8**	3,9	4,2	4,0	4,0	4,0	**4,2**	4,0	4,0
Úspěšnost v zaměstnání	4,0	**4,0**	3,9	**3,7**	3,9	3,8	4,0	3,9	**4,0**
Užitečnost druhým lidem	**4,1**	3,9	3,9	3,8	3,8	3,8	3,9	3,7	**3,7**
Pravda, poznání	-	-	-	-	4,2	4,1	4,2	4,2	**3,9**
Politická angažovanost	**2,7**	1,8	1,6	1,6	1,5	1,5	1,5	1,6	**1,5**
Mír	**4,8**	4,6	4,8	4,7	4,6	4,5	4,6	4,6	**4,4**
Životní prostředí	-	**4,7**	**4,7**	4,5	4,5	4,3	4,5	4,4	**4,2**
Podnikání	-	**3,1**	3,0	3,0	2,8	2,6	2,6	2,8	2,7
Veřejně prospěšná činnost	**3,0**	2,6	2,4	2,5	**2,4**	2,5	2,6	2,5	2,5
Demokracie	-	-	**4,5**	4,1	4,0	4,1	4,3	4,3	4,1

Vývoj vybraných hodnot 1984 až 2005

věková skupina 15 - 30

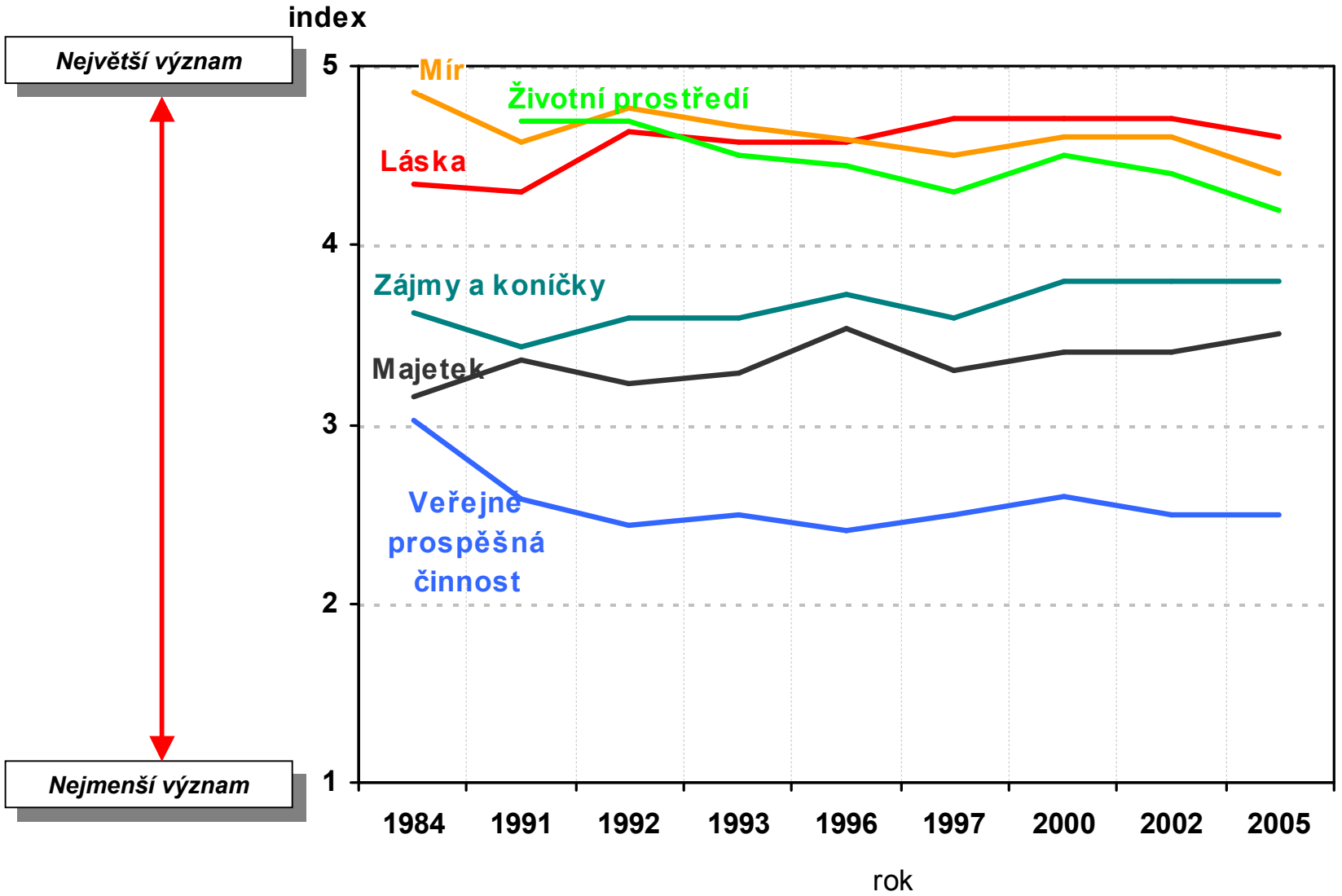

Z analýz lze vyvodit několik syntetických závěrů. V devadesátých letech společnost procházela ve všech oblastech výraznými změnami. Doba byla výrazně turbulentní a vzhledem k tomu, že společnost je sociální organismus vysoké komplexity s provázaností jednotlivých prvků, subsystémů a procesů, společenská turbulence se promítá i do hodnotové turbulence. Proto turbulence společnosti je provázána i s turbulencí jejího hodnotového systému. Avšak i při revolučních změnách kontinuita společnosti převažuje nad společenskou diskontinuitou. Turbulence není stejná ve všech položkách hodnotového systému, ale naopak hodnoty s nejvyšší dynamikou vypovídají o oblastech, v níž jsou společenské změny nejvýraznější. Mezi hodnotami a společenskou realitou je obousměrná závislost. Hodnotový systém je příčinou společenských změn a současně i jeho důsledkem.

Jeden z pohybů hodnot ve společnosti, projevující se v hodnotách mládeže je turbulence hodnoty, která se posléze po zklidnění společnosti usadí do přibližně stejné pozice jako před započetím společenských změn (vzdělání, přátelství, úspěšnost v zaměstnání).

Další část systému hodnot zůstává po celou dobu společenských turbulencí stabilní (zdraví, společenská prestiž).

O společenských změnách vypovídají především dva hodnotové pohyby. Víceméně soustavný růst a klesání.

Jeden z typů hodnotové dynamiky je dán vazbou na životní fázi. V každé generaci je tento pohyb obdobný. Např. význam hodnoty přátelství kulminuje v životní fázi věkově vymezené obdobím 15 – 18 let apod.

Část hodnotové dynamiky zůstává uvnitř generace mládeže. Vliv vyplývající ze života společnosti zasahuje jedince a skupiny mládeže v odlišné životní situaci a sociální zralosti a důsledkem je odlišný dopad na hodnotový systém, na jeho interiorizaci. Důsledkem jsou hodnotové fluktuace uvnitř generace mládeže, které se neprojeví navenek.

Skutečnou změnou společenského hodnotového systému je změna hodnot, která se projeví navenek a je očištěna od dynamiky vyplývající z životní fáze a z vnitrogeneračních fluktuací. Tyto generační posuny hodnot představují subjektivní předpoklad hodnotové a společenské reprodukce, včetně trendů společenských změn, ale i jejich případných subjektivních bariér, retardace či regrese.

2. Mládež - sekulární společensko ideové směry a náboženské a duchovní směry

Socializace, přenos sociálních norem, hodnot a dalších fenoménů tvořících sociální entitu, probíhá strukturovaně, v závislosti na strukturaci společnosti a mladé generace. Sociální obsah není ve společnosti rozložen plošně, ale ve společnosti se nacházejí části [1] s diferencovaným sociálním významem a s vyšší hustotou „sociálně duchovních obsahů“. Z těchto míst se ve zvýšené míře šíří reprodukce společnosti a zprostředkování sociálně duchovních obsahů mladé generaci v procesu socializace. Tyto části vyššího sociálně duchovního obsahu a jejich působení v procesu přenosu na mládež, můžeme považovat za instituty – zprostředkovatele socializace, anebo také za média společenského přenosu sociálně duchovních systémů.

Ve společnosti může být takové médium jedno anebo více. Ve vývoji společnosti a lidstva existují období s výrazným vlivem jednoho sociálně duchovního systému, období, v nichž ustupuje jeden systém a nastupuje druhý i společnosti, v nichž působí souběžně dva a více sociálně duchovních systémů. Taková společnost má multikulturní charakter.

Význam sociálně duchovního systému se proměňuje v čase a jeho význam a vliv je také diferencovaný v různých částech společenské struktury. Postoj či míra identifikace jedince a sociálních skupin apriori určuje míru úspěšnosti socializace, převzetí odpovídajícího hodnotového systému a systému sociálních norem.

[1] *Jedná se o určitou abstrakci. Tyto části existují v abstraktním sociálním prostoru.*

Zjištění postoje k jednotlivým sociálně duchovním systémům, ať sekulárních či náboženských a duchovních má význam z hlediska analýzy probíhající i budoucí socializace. Proto jsme opakovaně zkoumali pozici jednotlivých sociálně duchovních systémů mezi mladou generace.

V empirickém výzkumu byla položena otázka zjišťující postoje k jednotlivým sociálně duchovním systémům.[1] Tyto systémy byly respondentovi představeny jako položky baterie, k nimž se vyjadřoval pomocí pětistupňové škály. Rozložení odpovědí na otázku: **„Považujete se za stoupence-přívržence následujících náboženských, duchovních a společenských směrů?“** ukazuje graf.

[1] Reprezentativní sociologický výzkum realizovaný v rámci grantu MPSV ČR „Vliv computerizace na edukační procesy a na člověka v informační společnosti“ byl proveden technikou standardizovaného rozhovoru na souboru 1818 respondentů.

Stoupenec-přívrženec náboženských, duchovních, ideových a společenských směrů, věková skupina 15-30

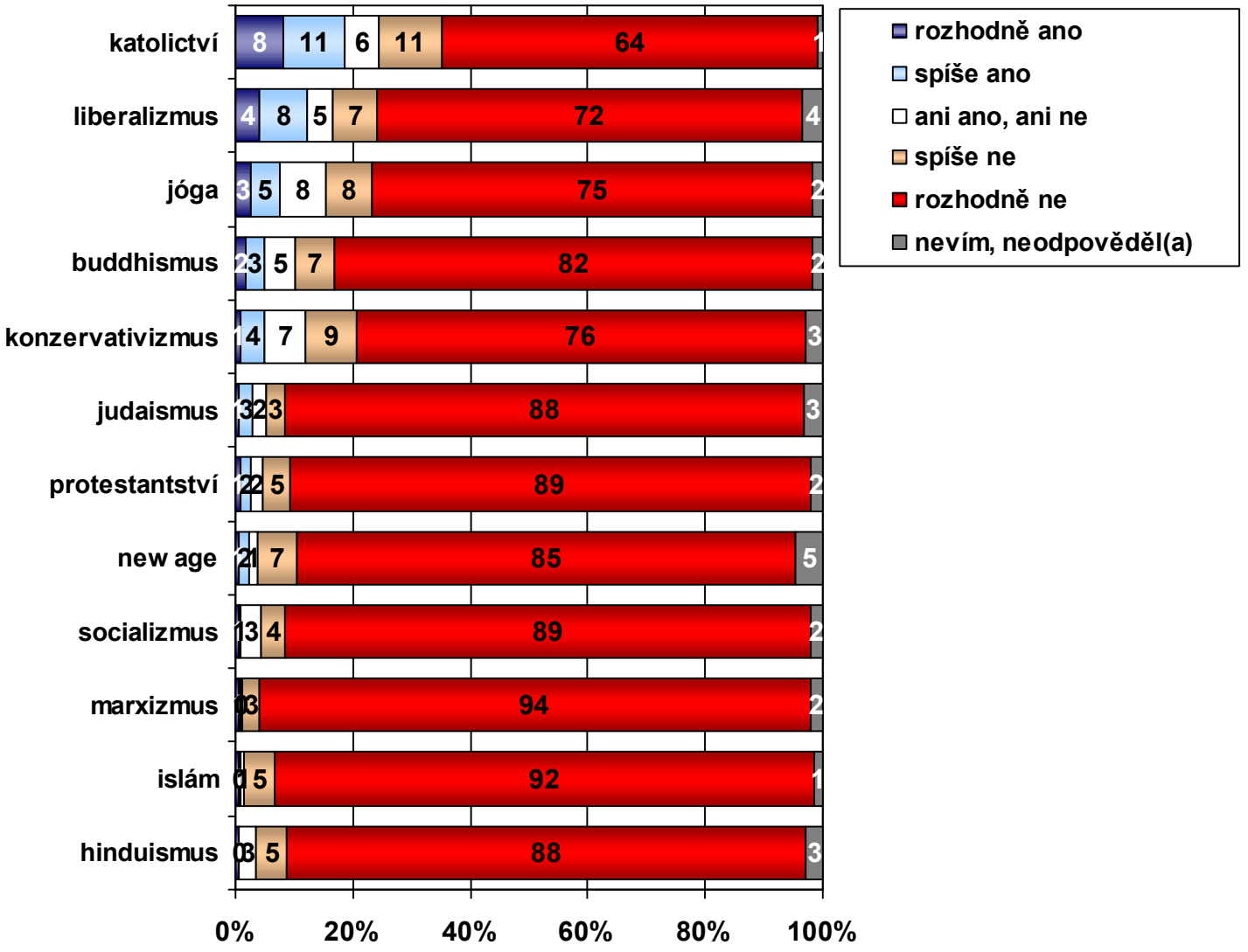

Respondenti 15-30 let, N=568

Graf jednoznačně ukazuje velmi slabou pozici všech sociálně duchovních systémů u současné české mládeže. Největší část mladé generace se identifikuje s katolictvím. Přesto ale i tento sociálně duchovní směr více než dvě třetiny rozhodně odmítají. Jednotlivé sociálně duchovní směry odmítá 75% až 97% mladé generace.

Další graf ukazuje rozložení postoje k sociálně duchovním systémům ve společnosti v závislosti na příslušnosti k věkovým skupinám. V celé společnosti má nejlepší pozici katolictví. Postoje k němu jsou však silně závislé na věku. Je určitým paradoxem, že nejlepší postoje má část populace, která sociálně zrála v období státní ateistické propagandy, zatímco nejmladší generace, která sociálně zraje za situace, kdy katolická církev má ve společnosti exkluzivní pozici, má postoj ke katolictví nejhorší. V závislosti na věku se tento postoj neustále zhoršuje.

Postoje k náboženským směrům ve věkových skupinách 2005

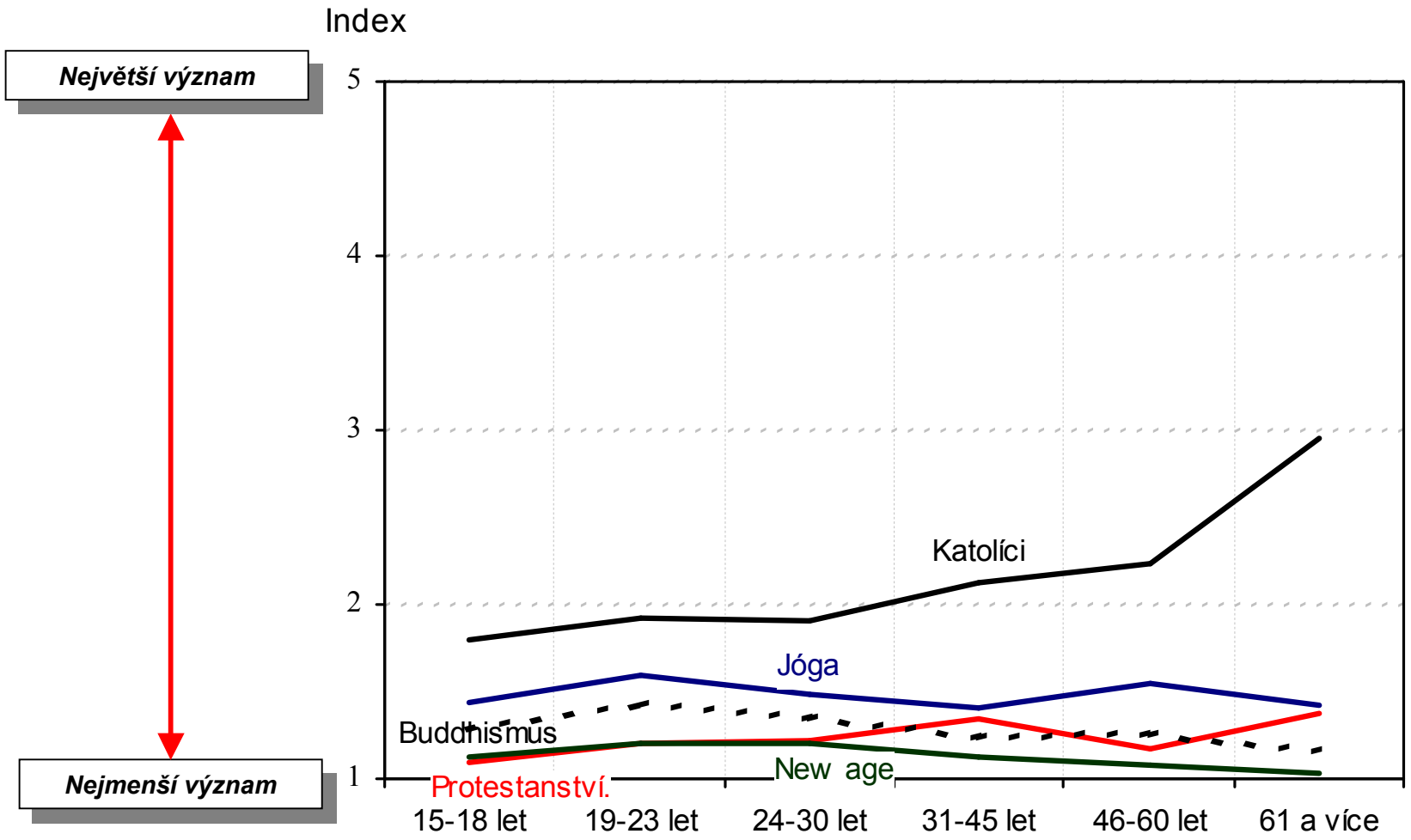

Všichni respondenti, populace N=1818

Postoje ke společensko – politickým směrům ve věkových skupinách 2005

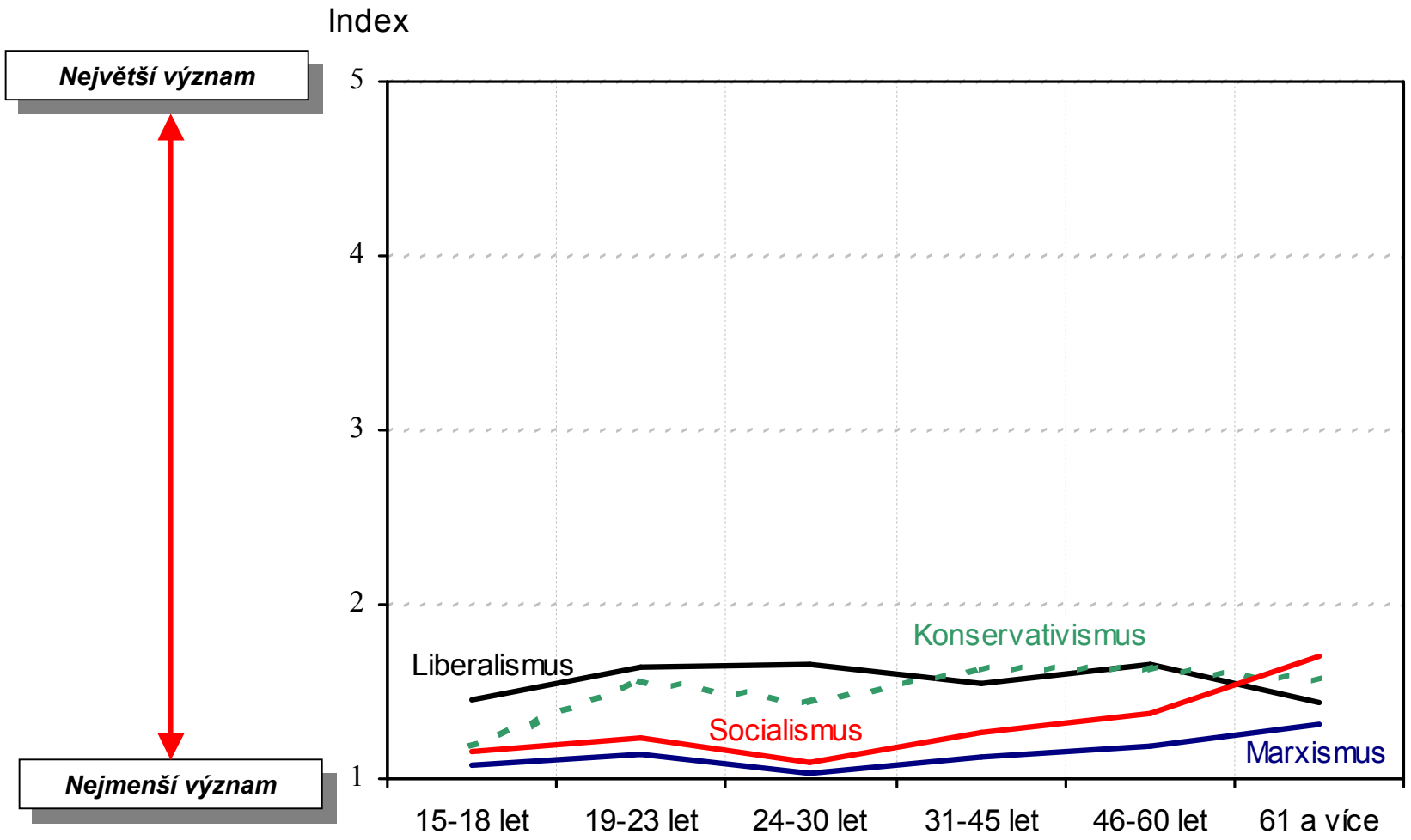

Všichni respondenti, populace N=1818

Vývoj postojů k náboženským a duchovním směrům, 1992 - 2005

věková skupina 15 - 30 let

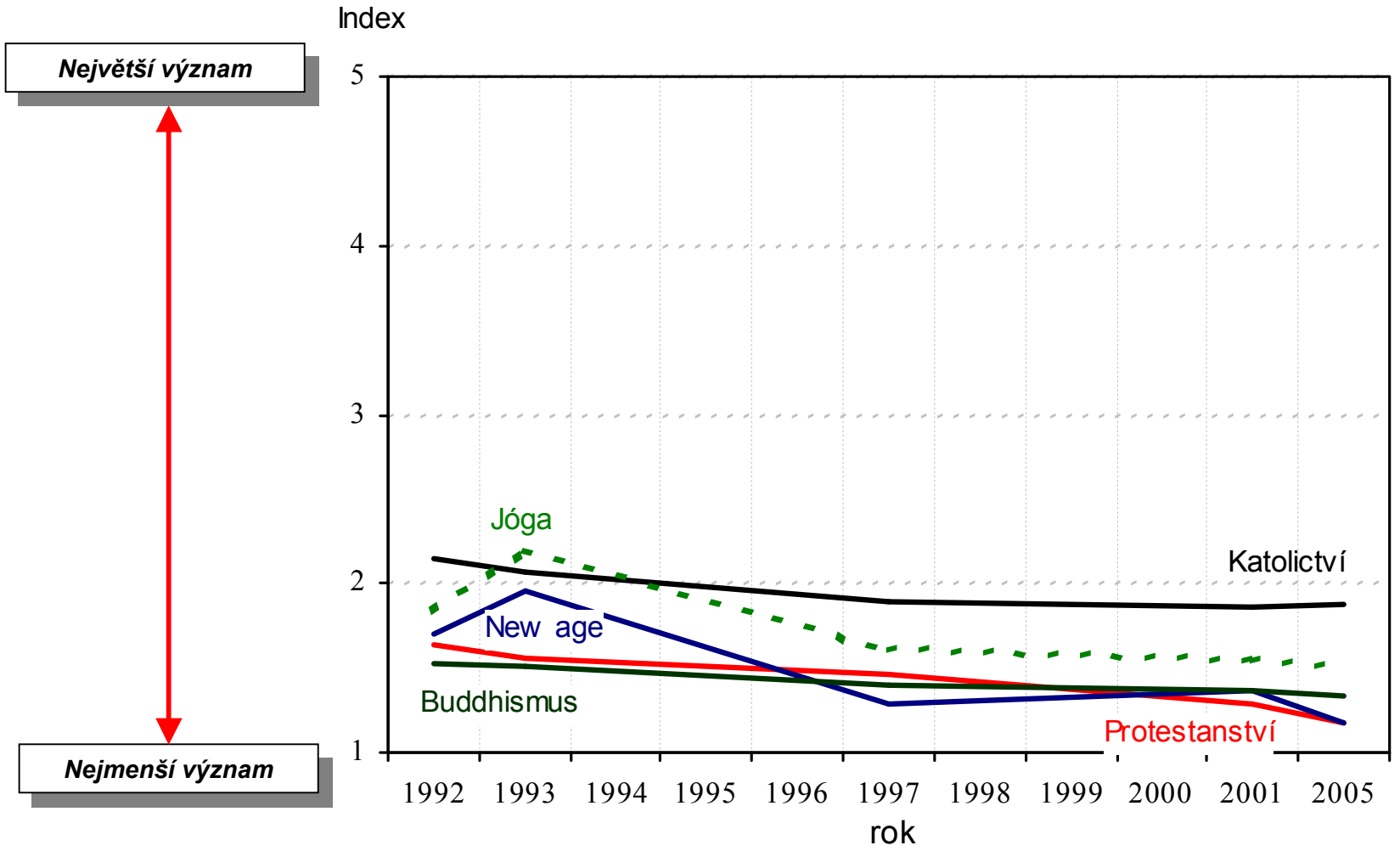

Opakovaný výzkum v roce 1993 a v roce 2005 postihl k jakým vývojovým změnám došlo sice za pouhých osm let, ale vzhledem k mimořádným společenským změnám, se svým způsobem jedná o dvě odlišné společenské skutečnosti. Postoj k sociálně duchovním systémům může syntetickým způsobem ukázat na to, jakým způsobem se společenské změny promítly ve vědomí lidí a především mladé generace. Současná skupina mládeže zahrnutá ve výběrovém souboru obsahuje ve vyšších věkových skupinách populační ročníky, které odpovídaly již v předchozím výzkumu, ale také ročníky, které odpovídaly nově a sociálně zrají již v nových společenských podmínkách.

Pozice všech sociálně duchovních systémů u mladé generace se neustále zhoršují, jak ukazují výsledky opakovaných výzkumů.[1] Tempo devalorizace sociálně duchovních systémů je odlišné a vede k paradoxním důsledkům. Nejhorší postoj ke katolické církvi má mládež, která je ve společnosti nositelem další sekularizace. Současně však postoj ke katolické církvi v celku mladé generace stagnuje či se zhoršuje pomaleji než postoje k sekulárním sociálně duchovním systémům, jejichž význam pro mládež klesl pod význam katolicizmu, takže katolicizmus je pro celek mladé generace nejvýznamnějším sociálně duchovním systémem. Uvedený fenomén je důsledkem rozrůzněnosti mladé generace, která obsahuje kolem deseti procent mladých lidí hlásících se jednoznačně ke katolicizmu. Tedy křesťanství je nejvlivnějším sociálně duchovním systémem mladé generace, která je subjektem další sekularizace české společnosti.

[1] *Stejnou metodikou byly zkoumány postoje na reprezentativním souboru v letech 1993, 2000 a 2005.Viz Sak,P. Saková, K. Mládež na křižovatce. Praha-2004.*

Postoje ke společensko-politickým směrům, 1993, 2005, věková skupina 15 - 30 let, škála1- 5, 1 - odmítnutí, 5 - identifikace

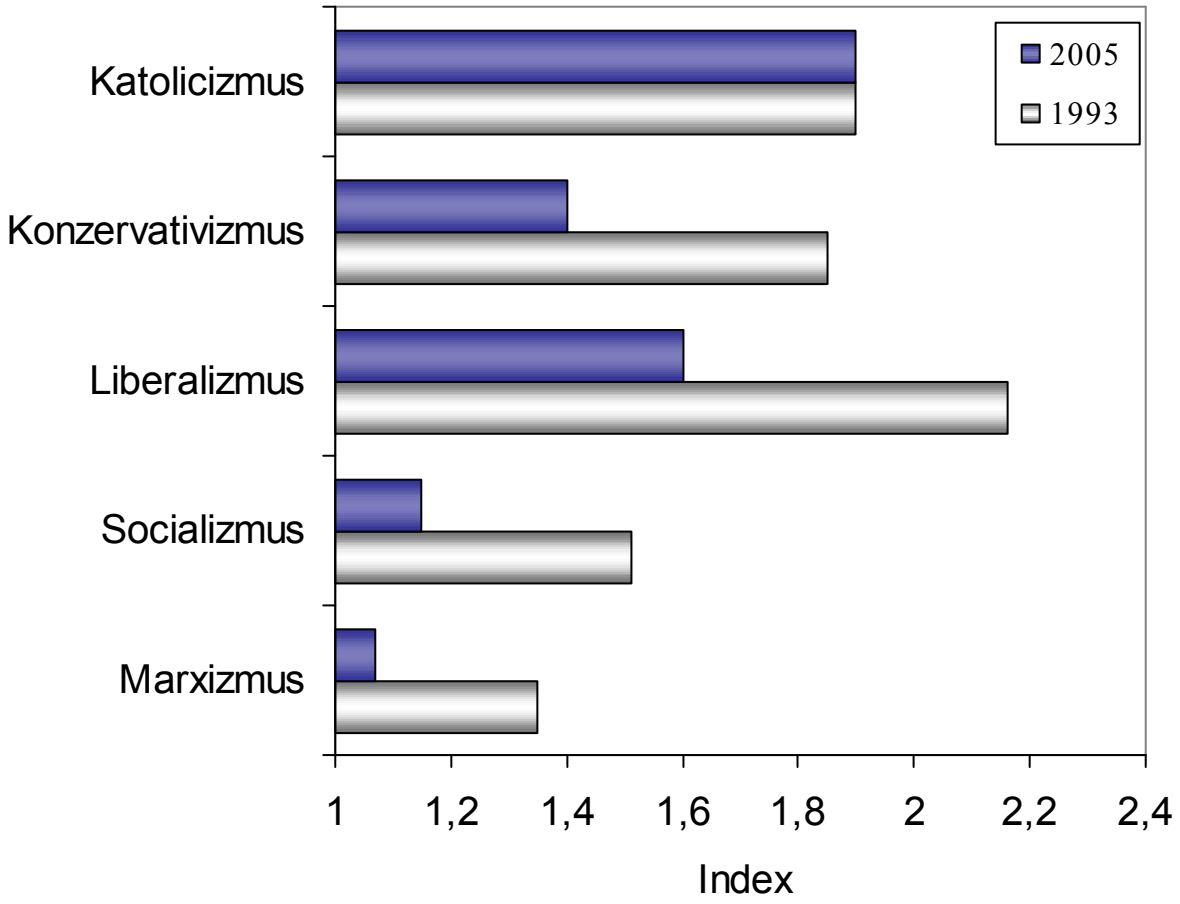

Má propad významu sociálně duchovních systémů nějaký význam a proč? Jaká je příčina oslabování významu sociálně duchovních systémů? To jsou otázky, které se s větší či menší naléhavostí vynořují po zjištění neustálého ustupování až odmítání sociálně duchovních systémů mladou generací.

Jakým způsobem dochází k devalorizaci sociálně duchovních systémů? Vysvětlení je třeba hledat v průniku vývoje těchto systémů a vývoje společnosti.

Příkladem vývoje sociálně duchovního systému může být křesťanství. Na počátku byla jeho ideologie, světonázor a normy jednání v rozporu s židovskou i římskou společností a oslabovala jejich funkčnost. V průběhu několika století došlo k harmonizaci římské společnosti s křesťanstvím, které se naopak stalo základem identity evropské sociální entity. Z křesťanství vyplývající světonázor, hodnoty, vzorce a normy chování, sociální mechanizmy integrovaly jedince do společnosti a propojovaly evropský sociální prostor.

Imanentní vývoj identity uvnitř systému byl dán proměnami křesťanských církví, vyplývajícími z jejich propojení s mocí a převzetím mocenských funkcí ve společnosti, což vedlo ke vzdalování se původnímu duchovnímu poselství Krista. Rozpor mezi původním duchovním poselstvím a mocenskou podobou církve byl zdrojem napětí, konfliktů, polemik, evropských náboženských válek, reformace atd.

Existovaly však i další zdroje pohybu uvnitř sociální entity s dominancí křesťanství. Pozice křesťanství v evropské sociální entitě byla příliš silná a příliš rigidní, proto se vývoj v dalších společenských oblastech dostával do rozporu s církevní podobou křesťanství.

Jednalo se o vývoj umění, vědy postavené na karteziánském paradigmatu a v neposlední řadě o vývoj člověka. Vždyť na počátku křesťanství působilo v otrokářské společnost a po většinu existence křesťanství žili lidé v nevolnictví. Liberalizmus se konstituoval do značné míry v reakci na křesťanské církve a v konfrontaci s nimi. Současného člověka oproti člověku po většinu existence křesťanství charakterizuje individualizmus, racionalizmus, odpovědnost za sebe a v posledních desetiletích také zvýšený hédonismus, konzumerizmus a pragmatizmus.

Důsledkem rigidity církve bylo, že vývoj subsystémů společnosti oslaboval pozici a vliv církve a inicioval nástup nových hodnotových systémů, světonázorů, normativních sociálních systémů. Tento společenský proces znamenal sekularizaci společnosti a konstruování vztahu jedince a společnosti na novém základě. Proces se vyhranil po roce 1948, kdy vedle křesťanského sociálně duchovního systému nejen působily sekulární sociálně duchovní systémy, ale dokonce státní propaganda byla vedena v duchu ateizmu a proti křesťanskému systému.

Po listopadovém převratu, sice ne tak totálně a centralizovaně, je opět vedena propaganda, tentokrát proti socialistickému sociálně duchovnímu systému. Zpochybněna byla legitimita nejen celého předchozího politického systému, ale veškerých jeho součástí a obsahu. Zpochybněny tak byly nejen prvky, které nově vyplynuly ze socialistické ideologie, ale i prvky, které jsou součástí civilizačního dědictví a procházejí dějinami v různých kulturách, náboženstvích, společnostech.

Novým sociálně duchovním systémem určujícím vztah jedince a společnosti se v devadesátých letech stala zjednodušená podoba liberalizmus. Politici a podnikatelé, kteří se k liberalizmu hlásili a deklarovali své chování jako liberální, představovali perzonifikaci liberální ideologie. Svým působením ve společnosti tak vypovídali nejen o sobě, ale také o liberalizmu. Liberál - podnikatel, který byl vyhlášen podnikatelem roku a v následujícím roce již byl ve vězení se podílel na formování liberalizmu ve společnosti a ve společenském vědomí.

V různých vrstvách české společnosti a s různou intenzitou působí především tři sociálně duchovní systémy: křesťanský, socialistický a liberální, které se částečně prolínají, částečně působí vedle sebe a částečně působí proti sobě. A aby situace byla ještě složitější, tyto systémy a jednání jejich protagonistů nejsou vnitřně konzistentní a systémy se také navzájem ovlivňují.

Ve společnosti tak působí minimálně tři hodnotové systémy, tři pojetí normality, tři systémy sociálních norem jednání, které vzájemně oslabují vliv na děti a mládež.

Důsledkem stavu společenského systému a obsahů předávaných mladé generaci je dlouhodobé propadání významu všech konkrétních sociálně duchovních systémů a sociálně duchovního systému jako takového pro mládež.

Devalorizace sociálně duchovních systémů mládeže je důsledkem a současně i příčinou pragmatizmu a hédonizmu mladé generace.

Tab. Faktory ovlivňující vliv sociálně duchovních systémů	
Médium idejí	**Faktory oslabení – posílení vlivu**
Křesťanství	historické: rekatolizace, pozice při vzniku ČR, ateistická propaganda, chování katolické církve, především vysokého kléru, restituce
Socializmus	porušování osobních svobod a lidských práv v reálném socializmu, chování politických elit v reálném socializmu, mediální propaganda „mainstreamových“ médií po listopadu 1989
Liberalizmus	likvidace veřejných služeb jejich privatizací a komercionalizací, chování politických elit a podnikatelů hlásících se k liberalizmu,
Multikulturalizmus	relativizace, pluralizace a alternalizace jakýchkoliv hodnotových, ideových a sociálně normativních systémů
Kyberkultura	destrukce časoprostoru přirozeného světa a hranic národních států a kulturních systémů. Očišťování virtuální reality od sociálně normativních systémů.

3. Mládež a volný čas

Význam volného času byl akcentován především v sociologii šedesátých let. Tehdejší sociologie dokonce hovořila o budoucí společnosti jako o společnosti volného času. I když se tehdejší vize nenaplnily, přeci jen je volný čas významnou sociologickou, ekonomickou a pedagogickou kategorií. Volný čas a jeho naplňování je zvláště významné pro mládež. Podívejme se proto na to, co vlastně volný čas znamená.

Volný čas je společenským produktem, který se objevuje na určité úrovni rozvoje člověka a společnosti. Představuje významnou hodnotu, dosaženou předchozím vývojem, a instrument dalšího společenského vývoje a evolučního pohybu. Volný čas není doba zahálky a pasivity, ale naopak kvalitativně nová potencialita homo sapiens, objevující se souběžně s osvobozováním se od permanentních aktivit nutných k přežití. Volný čas je potencialitou a prostorem vznikající a rozvíjející se lidské subjektivity, rozvoje myšlení, kreativity, filozofické reflexe a vnášení lidské subjektivity do vnějšího prostředí.

Volný čas se stal bohatstvím společnosti a lidským a sociálním zdrojem dalšího rozvoje společnosti. Disponibilní čas je říší lidské svobody, v níž člověk může být sám sebou a ve svobodně zvolených aktivitách sám sebe rozvíjet a seberealizovat se. Rozvojem sebe sama v relevantní míře současně také rozvíjí společnost. Význam tohoto rozměru volného - disponibilního času je diferencován podle stavu rozvoje dané společnosti a jejich společenských vztahů (především ekonomických) a pozice jedince ve společnosti. Tam kde je člověk v pracovní době odcizen sám sobě, evoluční a individuální význam volného času stoupá.

Objem volného času ve společenské evoluci narůstal po dvou osách. První dimenze znamenala při rozvoji výrobních a společenských sil dosažení situace, v níž nejdříve jedinci a posléze sociální skupiny ve specifickém postavení se mohli do určité míry vymanit z činností nezbytných pro jejich přežití a přežití jejich rodiny, rodu, kmene. Tedy v prvé dimenzi šlo o vznik subjektů s disponibilním časem. Okruh subjektů s disponibilním časem postupně narůstal až k situaci, kdy disponibilní čas se stává „sociální výbavou" každého člena dané společnosti.

V druhé dimenzi jde o postupný kvantitativní nárůst volného času těchto subjektů. Spojením obou dimenzí získáváme objem disponibilního času dané společnosti, který je významnou potencialitou společnosti. Je to oblast, v níž je společnost osvobozena od nezbytných činností pro svou prostou reprodukci a jako výraz svobodné subjektivity člověka může docházet uvnitř společnosti a prostřednictvím společnosti k seberealizaci člověka a k evolučnímu posunu společnosti.

Podobného charakteru jako volný - disponibilní čas je v důsledku vývoje společenských vztahů a výrobních sil vznik sociální kategorie mládeže. Příčiny jejího vzniku a její společenská funkce jsou podobné jako u disponibilního času. Vzniká jako společenská nadstavba v rozvinuté společnosti, která má již tolik zdrojů, že může vyčlenit vrstvu populace v určité fázi socializace a pouze ji připravovat na její kvalitní budoucí působení ve společnosti. Vznik sociální skupiny, která se může pouze připravovat, kultivovat, vzdělávat je revolučním milníkem ve společenské evoluci.

Úhrnný disponibilní čas společnosti je potencionalitou, možným lidským a sociálním zdrojem společenského rozvoje. V tomto směru lze úhrnný disponibilní čas společnosti považovat za významný indikátor stavu společnosti. O transformaci potenciální dimenze disponibilního času do společenské reality rozhodují další atributy společnosti jako je vzdělanostní struktura, infrastruktura společnosti pro volnočasové aktivity, instituty a mechanismy pro implementaci výsledků volnočasových aktivit do společenských procesů, rozvoj lidské kreativity ve společnosti, jak ve směru její hloubky, tak rozšíření v podílu populace, kvalita naplňování volného času, propojenost volnočasových aktivit, infrastruktury volnočasových aktivit, apod. s hlavními procesy společenské reprodukce.

Volný čas je proto kategorií, která by měla být společností reflektována a ovlivňována ve směru kvalitního, rozvojového charakteru aktivit naplňujících volný čas. Výzkum volného času realizujeme pomocí dvou metod. První statistická metoda využívá ke sběru standardizovaný rozhovor anebo dotazníkový sběr dat a respondentovi předkládá baterii volnočasových aktivit, které respondent vyhodnotí pomocí frekvenční škály. Tím o každé aktivitě vypoví, s jakou frekvencí ji vykonává od frekvence každý den (1) po frekvenci nikdy (5). Z četností jsou spočítány také indexy-průměry populace, věkových a sociálních skupin. Následující grafy ukazují četnosti jednotlivých frekvencí u všech aktivit. Jedná se o soubor mládeže ve věku 14 – 19 let.

Volnočasové aktivity I.

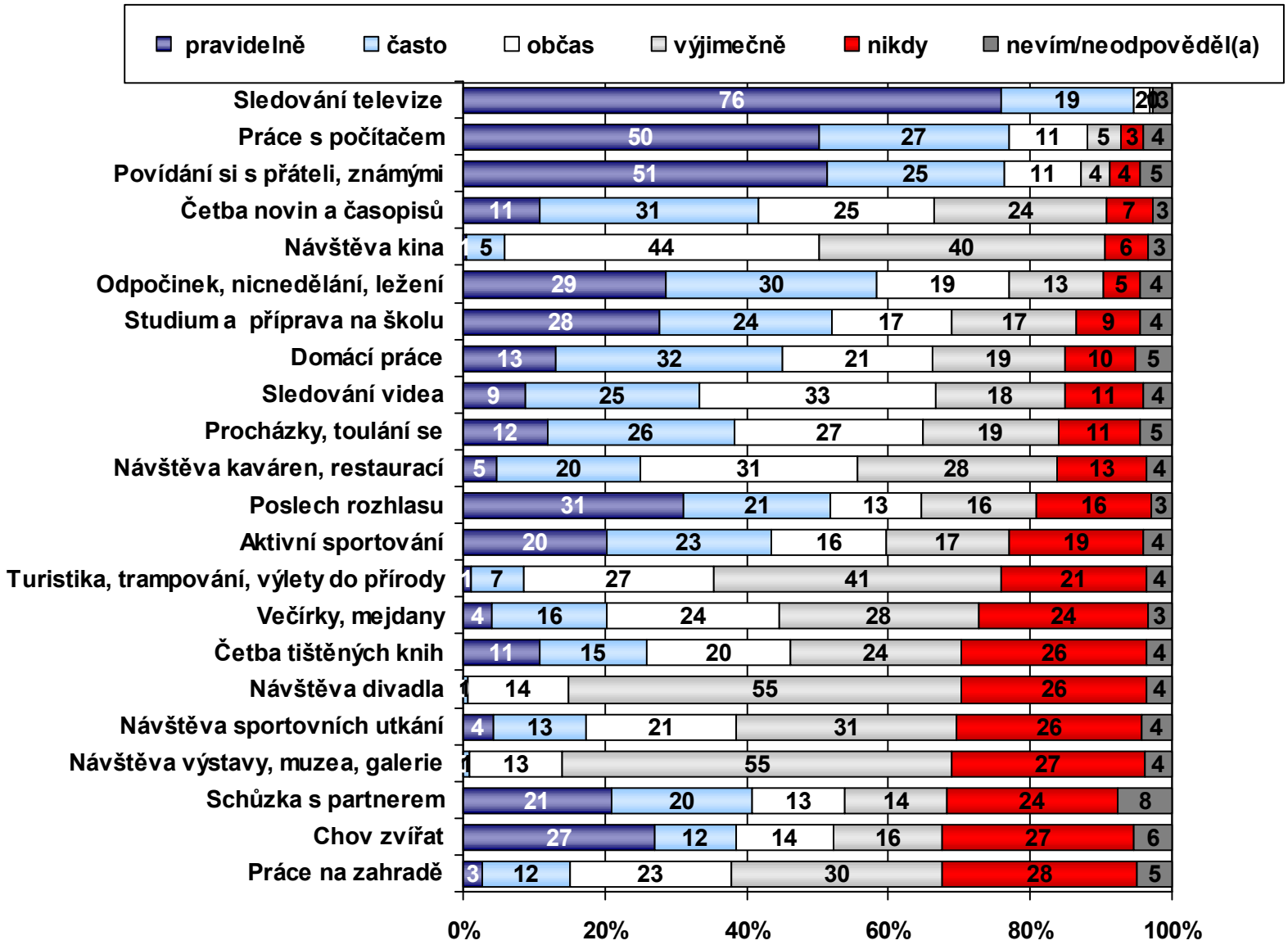

Všichni respondenti N=772

Volnočasové aktivity II.

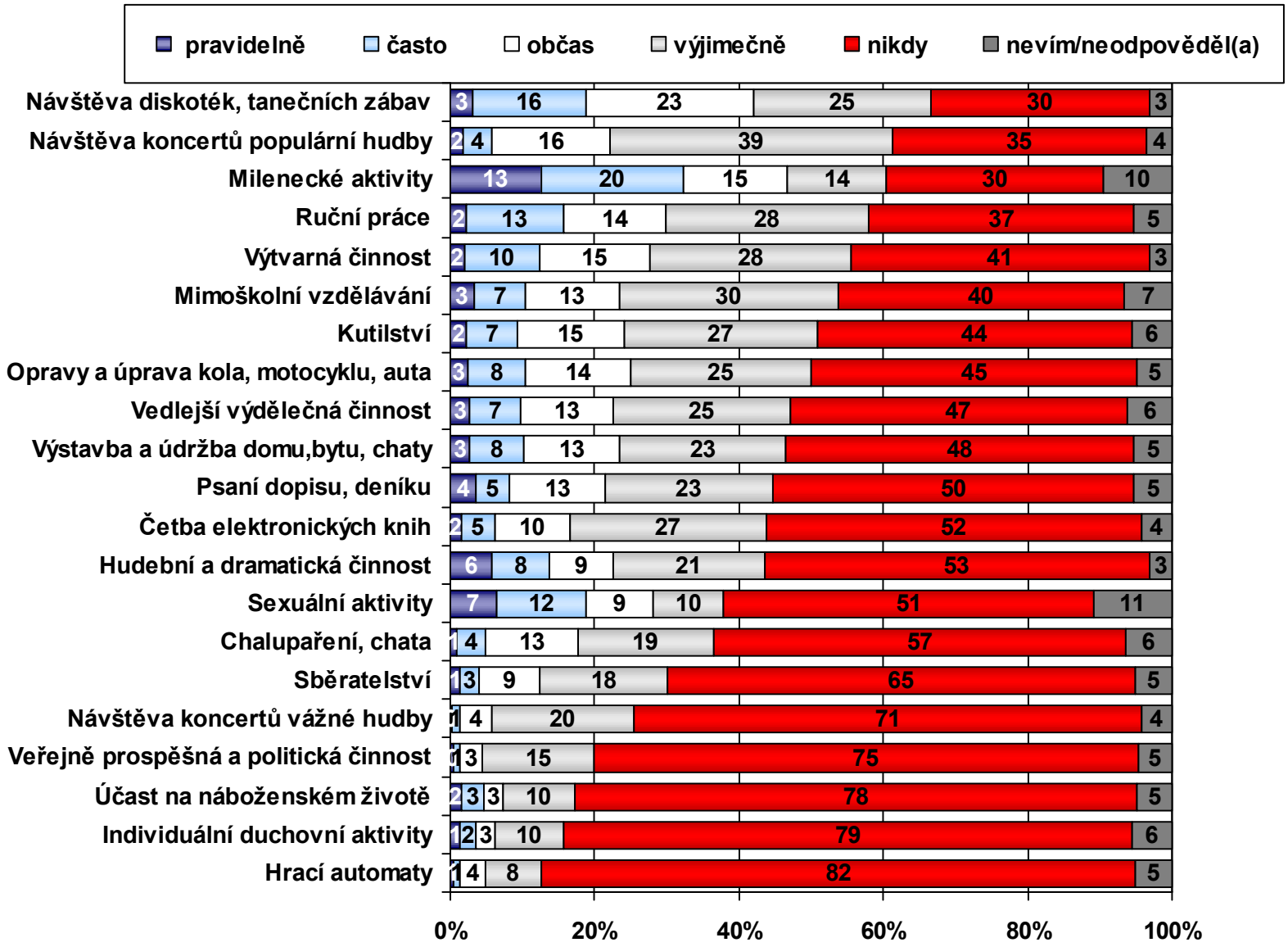

Výzkum škol

Všichni respondenti N=772

O mládeži nevypovídají pouze údaje o aktivitách, které realizuje, ale také údaje o podílu mládeže, která danou aktivitu nikdy nerealizuje. To se týká např. hracích automatů, které nikdy nevyužilo 82% mládeže. Koncertů vážné hudby se nikdy nezúčastní 71% mládeže atd.

Dominantní volnočasovou aktivitou je sledování televize. Každý den sleduje televizi 76% mládeže. Na druhém místě je však již využívání počítače.

Výzkum volnočasových aktivit realizujeme stejnou metodikou od roku 1982 a časová řada z těchto dat umožňuje sledovat vývoj nejen v rámci jedné generace, ale provádět i mezigenerační srovnání. Graf ukazuje vývoj trávení volného času mládeží ve věku 15 - 18 let pomocí sedmi empirických sociologických výzkumů, které jsme pomocí stejné výzkumné metodiky realizovali v rozpětí 23 let, a zachycují tedy vývoj společnosti v rozsahu větším než jedna generace. Graf ukazuje pouze vybrané aktivity.

Respondent u každé aktivity označoval v jaké frekvenci ji provozuje. 1 – nikdy, 2 – výjimečně, 3 - občas (alespoň 1x měsíčně), 4 – často (alespoň 1x týdně), 5 - pravidelně (denně či téměř denně). Pro každou aktivitu a věkovou skupinu 15 – 18 let byl spočítán index jako průměr. Body odpovídající hodnotě indexu za každý rok, v němž byl proveden výzkum, tvoří křivku, která vypovídá o vývoji dané aktivity.

Vývoj volnočasových aktivit mládeže,

od roku 1982 do roku 2005, škála 1-5, 1-nikdy, 5-denně, věková skupina 15 - 18 let

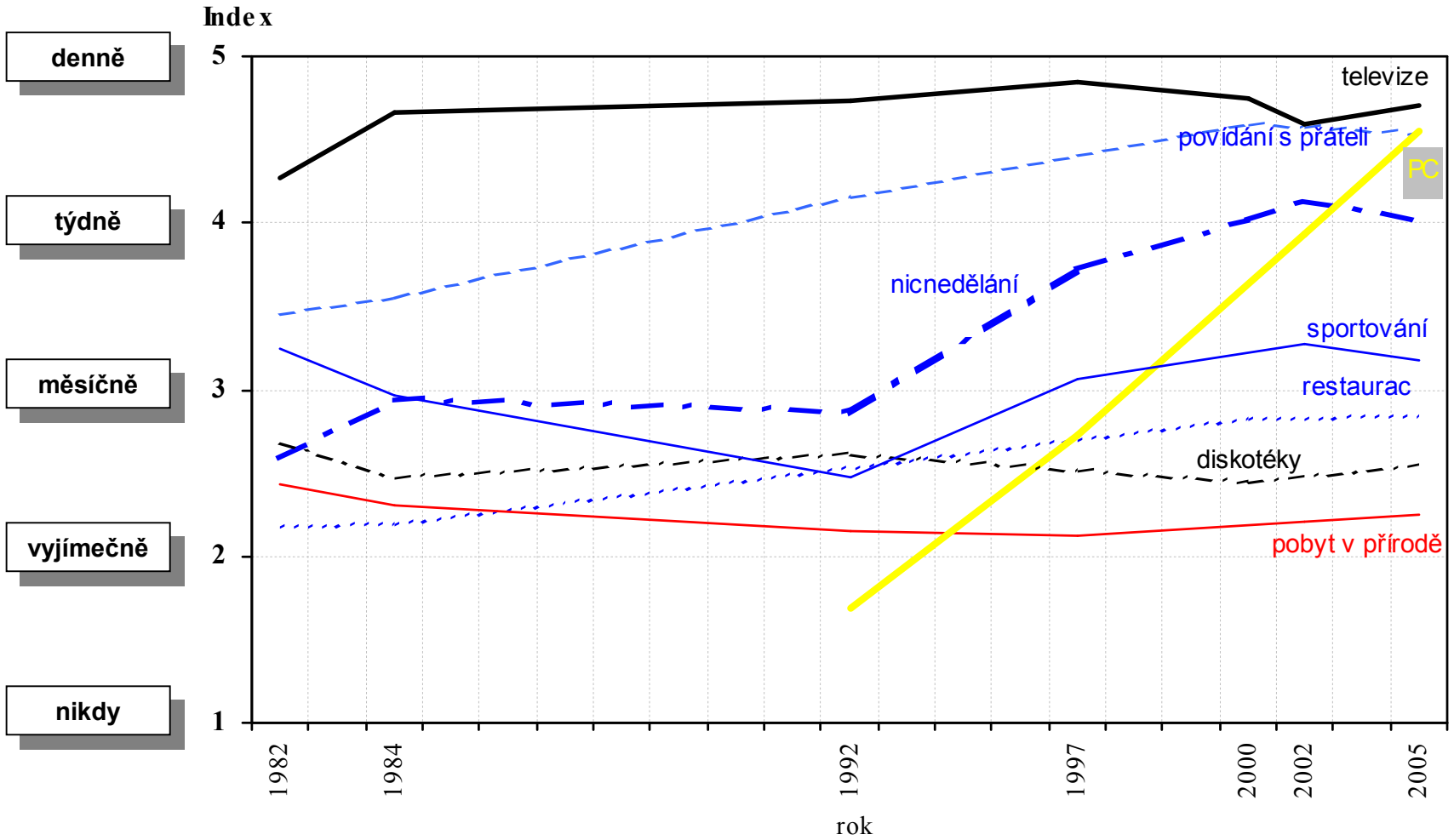

Vývoj volnočasových aktivit mládeže,

od roku 1982 do roku 2005, škála 1-5, 1-nikdy, 5-denně, věková skupina 15 - 18 let

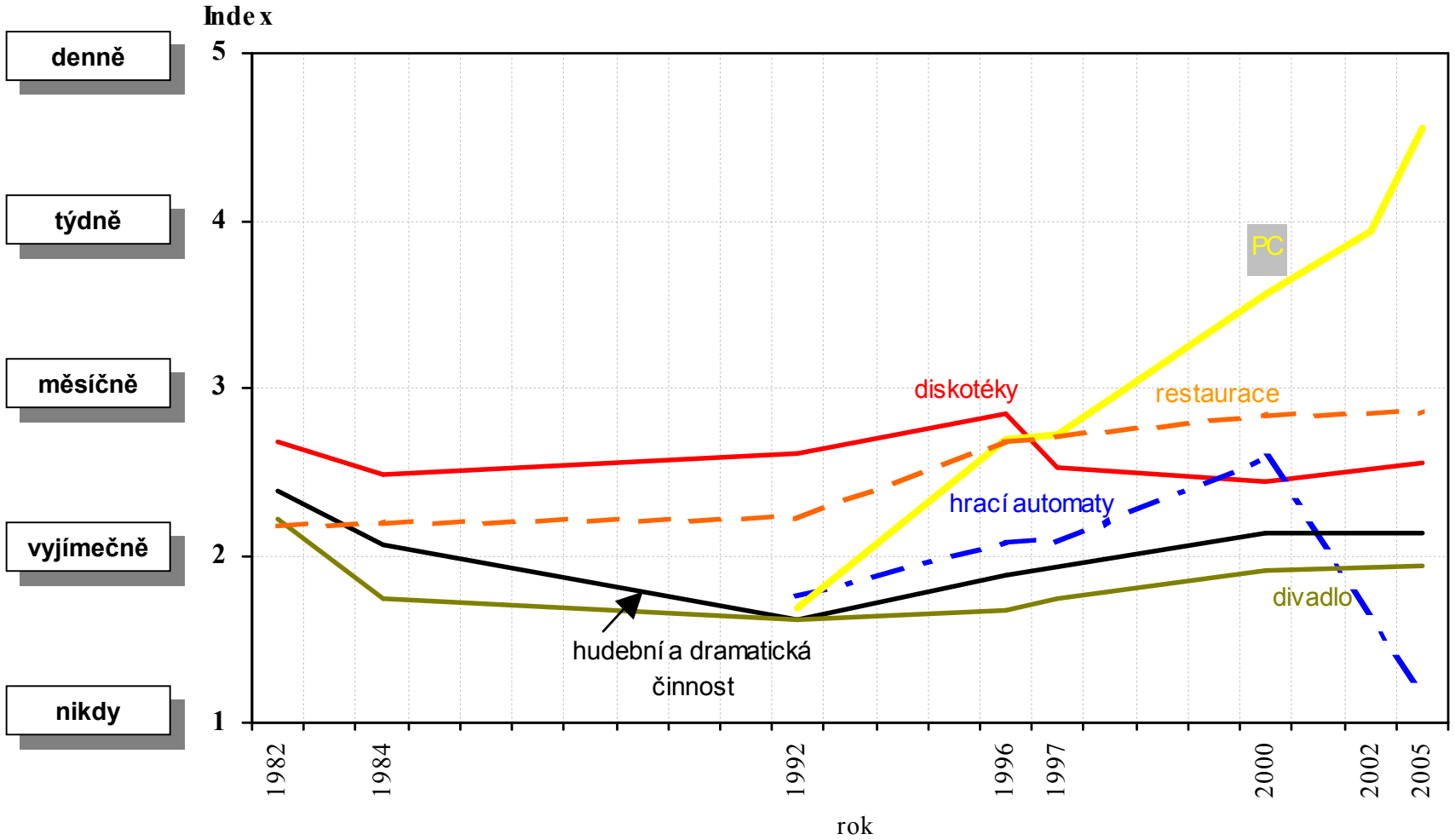

Na počátku devadesátých let se objevuje hlavní nositel formující se informační společnosti – osobní počítač. Zatímco v minulosti trvalo i generace než inovace prostoupila celou společností a stala se součástí jejího života, nasycení společnosti sofistikovanou inovací, jakou osobní počítač bezesporu je, proběhlo v rozmezí sociálního věku jedné generace mládeže, jak ilustruje graf. V současnosti mládež ve věku 15 – 18 let využívá počítač se stejnou frekvencí jako sleduje televizi, což je dlouhodobě nejfrekventovanější volnočasová aktivita.

Nástup nových informačních a komunikačních technologií a komerční masové kultury se odehrál právě v polovině sledovaného období. Žlutá křivka, ilustrující implementaci osobního počítače do života nejmladší skupiny mládeže, vykresluje v české společnosti hranici oddělující minulost od budoucnosti digitálního věku. Digitalizace a nové technologie od devadesátých let nezadržitelně pronikají všemi sférami společnosti a mění život člověka a celé společnosti.

Prostřednictvím současné a předchozí generace mládeže se realizuje transgenerační proměna etapy, příchod digitálního věku. Radikálnost nástupu PC v aktivitách mládeže tuto skutečnost v grafu ilustrují. Další změny jsou řádové mírnější a realizují se v rámci generace, „pobyt v restauracích, vinárnách, hospodách“, „povídání s přáteli, nicnedělání“.

V posledních letech došlo k nárůstu aktivit, které jsou spojené s přírodou, s vitálním principem. Jedná se o chování zvířat, práci na zahradě a mírné zvýšení pobytu v přírodě. Je otázkou, zda se jedná o nahodilý výkyv či o počátek trendu, snad v reakci na extrémní nárůst počítačových technologií.

Pobyt v přírodě a turistika má mimořádně příznivý vliv na psychický a sociální vývoj dětí a mládeže a jeho socializační a preventivní význam z hlediska prevence sociálních deviací, včetně drogové závislosti, nebyl zcela doceněn.

Stále více času tráví lidé s médii, stále více potřeb uspokojují prostřednictvím těchto médií a stále více aktivit má mediální a virtuální charakter.

Ve volném čase současné mládeže jsou činnosti spojené s počítačem, spolu se sledováním televize, nejčastějšími aktivitami. Již v roce 2000 trávila česká mládež s médii kolem třetiny svého bdělého stavu a kolem dvou třetin svého disponibilního času (bez času v práci a ve škole) a tento podíl bude zřejmě dále narůstat. Následující graf [1] ukazuje podíl jednotlivých médií na čase věnovaném médiím.

[1] *Sak,P., Saková,K. Mládež na křižovatce. Praha: Svoboda Servis. 2004.*

Čas věnovaný mediálním aktivitám za týden,
2000, věková skupina 15 - 30 let

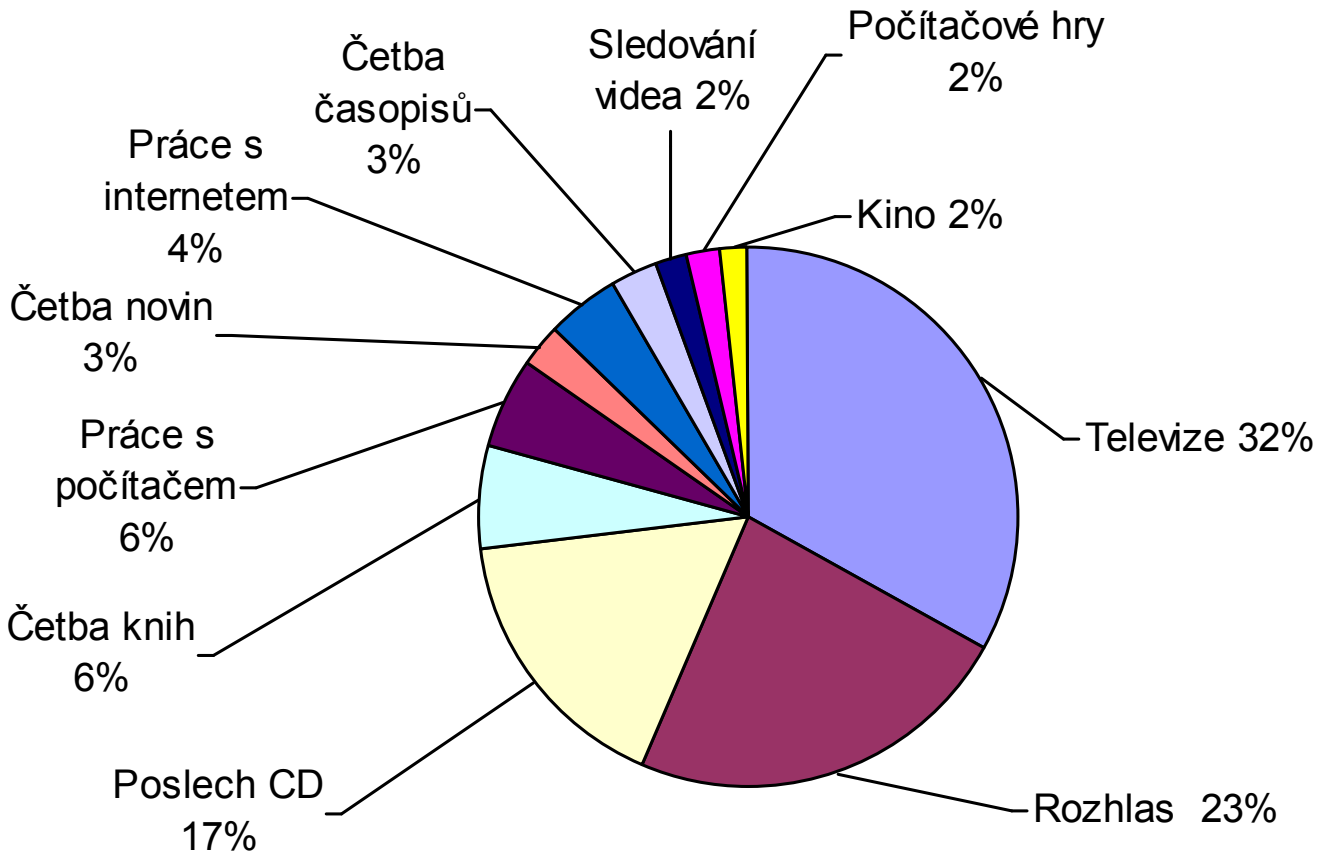

Od roku 2000 dále prudce narůstá čas strávený s počítačem, a ještě rychleji z toho roste čas v kyberprostoru a rozvíjí se nová dimenze lidského jsoucna - virtuální realita.

Nástup nových technologií i ve volném čase mládeže je provázen opačným trendem, poklesem četby tištěných knih. Nové technologie vytvářejí vlastní podobu sdělení, které má multimediální charakter s významnou obrazovou složkou. Text se zdá být v nastupujícím digitálním věku zastaralý.

Od devadesátých let četba české populace a především mladé generace zaznamenaly výrazný pokles. Následující graf informuje o počtu přečtených knih v závislosti na věku v letech 1992 a 2000.

Počet přečtených knih za měsíc

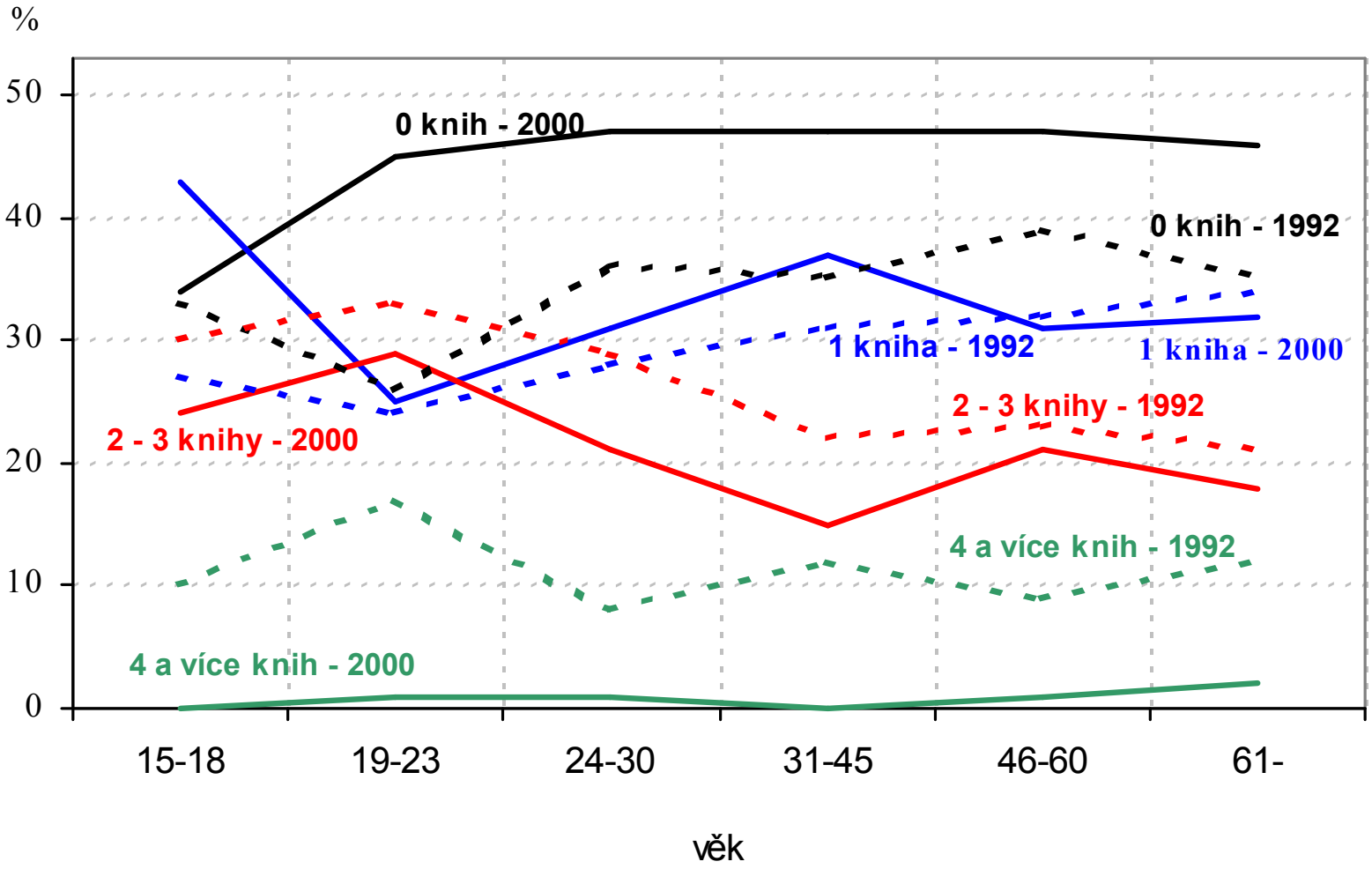

Od roku 1992 do roku 2000 se snížil počet přečtených knih. Víceméně zmizela skupina intenzivních čtenářů, kteří za měsíc přečetli 4 a více knih. V roce 1992 se ve věkových skupinách pohyboval podíl těchto čtenářů mezi 17% a 8%. V roce 2000 se podíl těchto čtenářů pohybuje ve věkových skupinách mezi 0 a 1%. K největšímu poklesu četby došlo u mládeže ve věku 19 - 23 let, tedy u skupiny, ve které více než třetina studuje na vysokých školách a četbu mají vlastně „v popisu práce“.

Po komparacích využívajících počet přečtených knih využijeme pro analýzu čas věnovaný četbě. Další graf pracuje s „tvrdými“ časovými daty. Jedná se o údaje z časových snímků z výzkumů v letech 2000 a 2005. Největší pokles objemu času věnovaného četbě jsme zaznamenali opět ve věkové skupině 19 – 23 let. Jedná se o věkovou skupinu, která je věkovým intervalem vysokoškolských studentů a je nejvíce spojena s nástupem nových technologií. Tento poznatek je nejen pozoruhodný, ale také varující. Věková skupina obsahující vysokoškolské studenty čte v průměru knihy půl hodiny týdně. Pětkrát méně než věková skupina důchodců.

Průměrný počet hodin věnovaných týdně četbě knih, 2000 a 2005

časový snímek

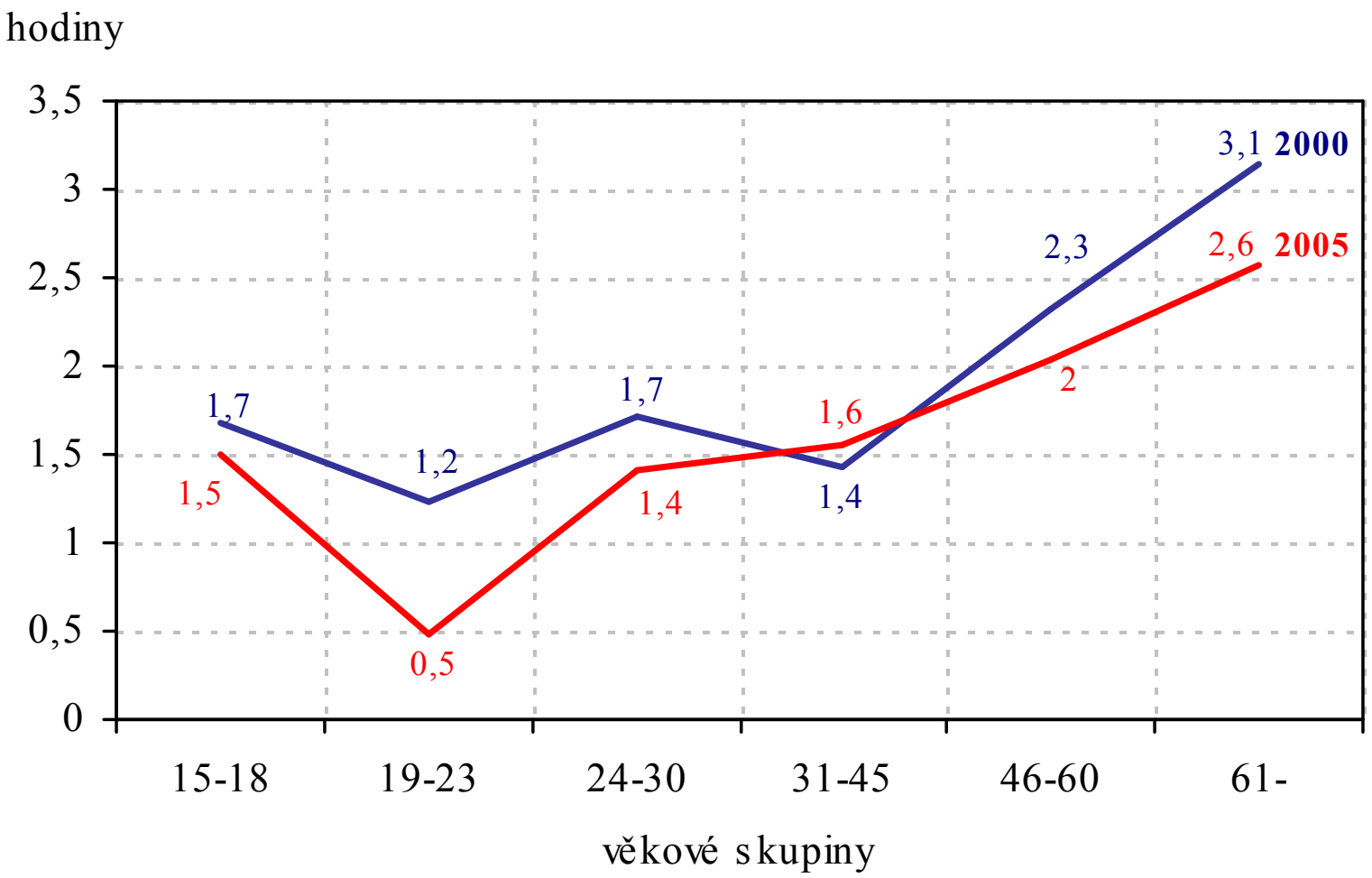

V této skupině se načítají dva nejvýraznější faktory spojené s novými technologiemi - nízký věk a vysoké vzdělání. Zde je třeba také hledat adaptaci knihy a četby na podmínky informační společnosti. V posledním reprezentativním výzkumu z prosince 2005 se již ukazuje elektronicky modifikovaná podoba četby - elektronická kniha. Relativně se jedná o nízké četnosti uživatelů, absolutně však již jde o nezanedbatelný počet čtenářů.

Příčiny poklesu četby v této skupině jsou i jevy jednoznačně negativní. Mezi studenty se masově rozšířilo „psaní“ seminárních a dalších prací nikoliv na základě prostudované literatury, ale zkopírováním textů z internetu, někdy dokonce celých prací, někdy jejich poskládáním. Opisování a vytváření odborných textů metodou „nůžky a sešívačka“ existovalo vždy. Nový je však rozsah, možnosti dané novými technologiemi a posun ve vědomí studentů, kdy je již zpracování práce tímto způsobem řadou studentů vnímáno jako něco pozitivního. „Ušetří to čas, a tím to je lepší než zdržování se vlastní tvorbou.“

Za života posledních generací se neustále urychluje proměna charakteru trávení volného času. Akcelerace těchto proměn je spojena s technologickým vývojem a s nástupem nových médií. Pro současnou starší generaci hlavním médiem, které proměnilo její volný čas a životní styl byla televize, pro současnou generaci mládeže to jsou nové informační a komunikační technologie: osobní počítač, mobil, internet. Tato podoba médií se technologicky a funkčně propojuje v multimédiích, spojujících vlastně celý technologický a mediální vývoj 20. a 21. století. O nových technologiích a jejich vlivu na volný čas a způsob života však pojednává další kapitola.

4. Vzdělání a mládež

Ve vývoji společnosti neustále roste podíl vzdělávající se populace, neustále zabírá životní fáze věnovaná vzdělávání větší časový úsek z celku života. Z populace se vyděluje sociální skupina mládeže, jejímž hlavním posláním je vzdělávání a profesní příprava. Zároveň roste komplexita vzdělávacího systému a zdokonaluje se jeho infrastruktura. V současnosti získává v České republice vysokoškolské vzdělání kolem třetiny populačního ročníku. Proces vzdělávání, včetně doktorandského studia, se posouvá k hranicím třiceti let.

Význam vzdělanosti a vzdělávání pro společnost dále roste a v soutěži jednotlivých zemí vzdělanost populace a její vědecká úroveň země budou rozhodovat o budoucnosti země. Klíčovou se stává modernizace vzdělávacího systému, jednak jeho modifikací primárního vzdělávání do podoby systému otevřeného novým poznatkům, jednak poskytnutím jedincům programu pro celoživotní doplňování nových poznatků v takové podobě, kdy nepůjde pouze o rozšiřování sumy poznatků v jednotlivých vědních disciplínách, ale kdy nové poznatky umožní syntetizovat a prohlubovat komplexní vhled do zásadních kategorií života, společnosti a bytí.

Tím se stává nezbytnou modernizace vzdělávacího systému - celoživotní vzdělávání, které obsahuje primární vzdělávání od základní školy po vysokoškolské a dále vzdělávání realizované mimo rámec tradičního vzdělávání. Při modernizaci a dalším rozvoji vzdělávacího systému ve vznikající informační společnost nelze opominout průnik nových informačních a komunikačních technologií do vzdělávání.

Vedle prvků vzdělávacího systému vytvářených společností, je klíčovým subjektem vzdělávání člověk. Veškeré požadavky na vzdělávací systém a na vzdělanost společnosti stojí a padají s člověkem. Při významu vzdělání pro současného člověka a pro současnou společnost by se vzdělávání mělo stát výrazným prvkem životního způsobu, životním cílem, obsahem trávení volného času a výraznou hodnotou. Je tomu skutečně tak? Jakou hodnotu má vzdělání pro člověka a pro mládež na počátku vznikající informační společnosti?

V empirickém sociologickém výzkumu jsme zjišťovali význam vzdělání otázkou: **„Představuje vzdělávání důležitou a trvalou součást Vašeho života a životního stylu?“.** Respondent význam vzdělávání vyjadřoval pomocí pětistupňové škály. Škála: 1 - rozhodně ne, 2 - spíše ne, 3 - ani ano, ani ne, 4 - spíše ano, 5 - rozhodně ano.

Třetina populace vyjadřuje nejvyšší význam (rozhodně ano) vzdělávání pro svůj život. Názor - vzdělání není trvalou a významnou součástí života, vyjadřuje pouze 5% respondentů.

Důležitější je však pozice vzdělání u mladé generace. Následující graf dává informaci o rozložení významu vzdělání ve vzdělanostních a věkových skupinách a podle pohlaví. Významným poznatkem je zjištění, že uvnitř mladé generace má vzdělání vyšší význam pro mladé ženy než pro muže. Pomocí indexu stejné informace poskytuje i další graf. Největší diference ve významu vzdělání je ve vzdělanostních skupinách mezi lidmi s vyučením či středoškolským vzděláním bez maturity a skupinou s vysokoškolským vzděláním.

Vzdělávání jako důležitá součást životního stylu

věková skupina 15 - 30

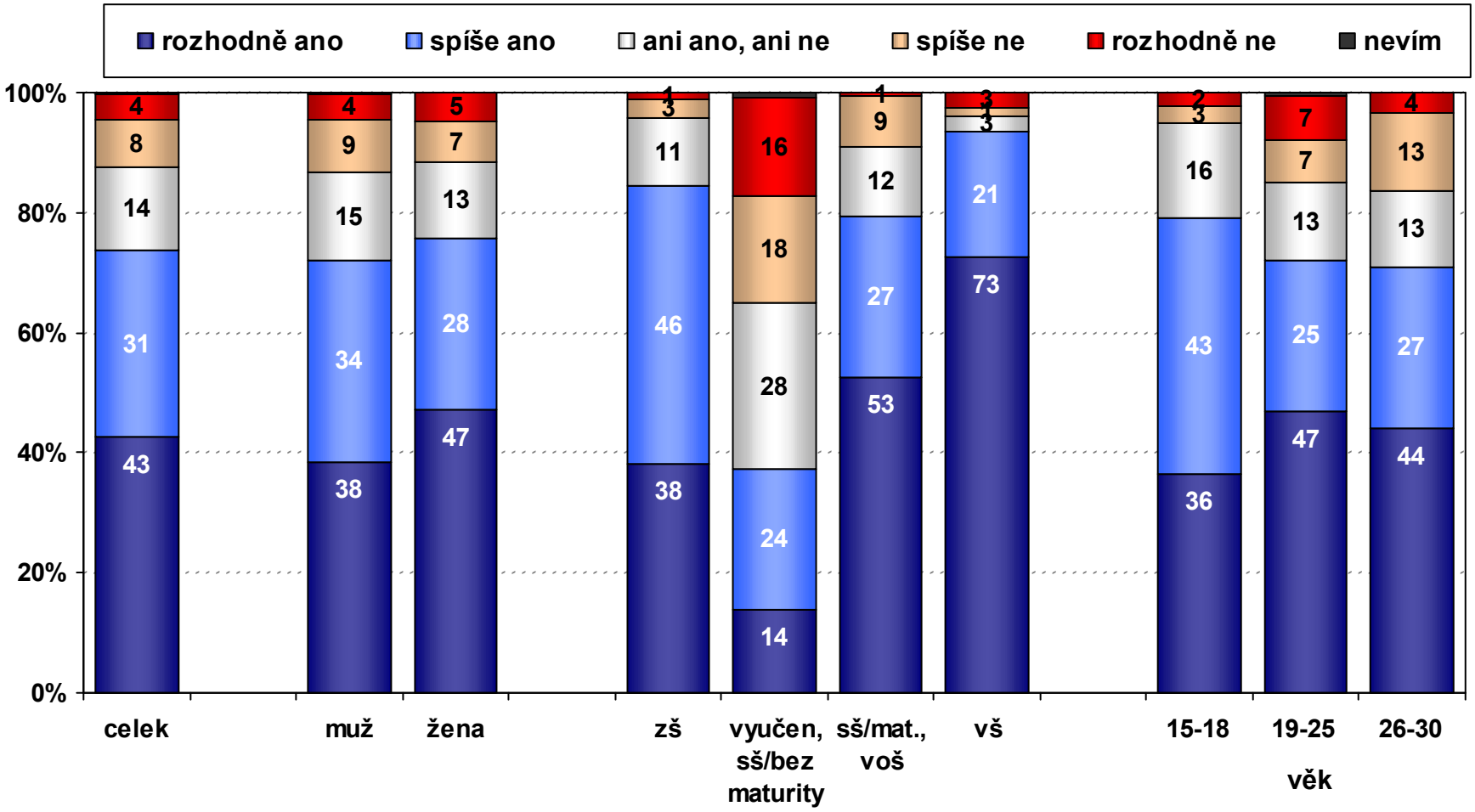

Respondenti ve věku 15 – 30 let N=568

Vzdělávání jako důležitá součást životního stylu

věková skupina 15 - 30

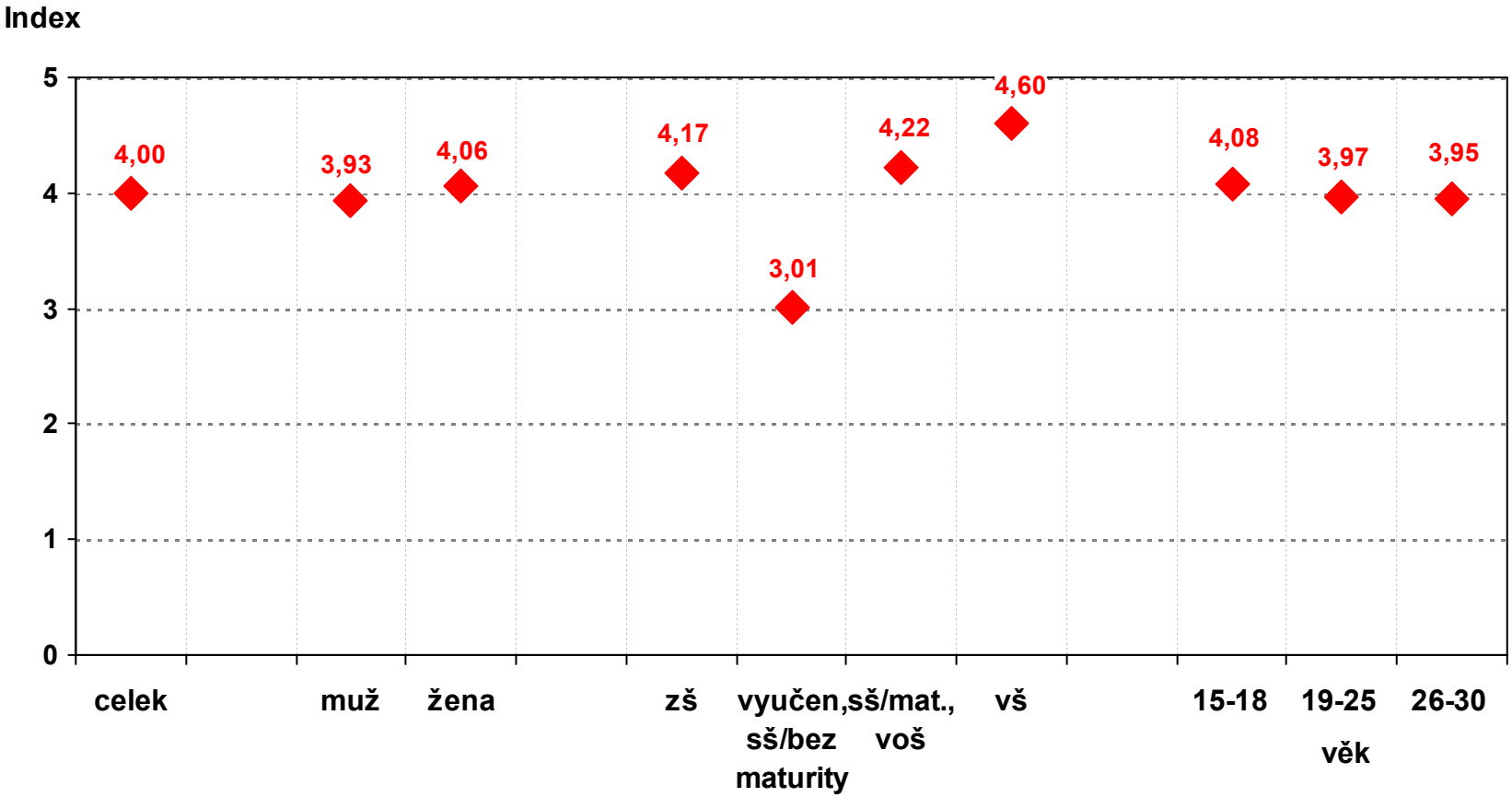

Respondenti 15-30 let N=568

Vzdělanostní kulturní kapitál není ve společnosti rozložen plošně, společnost není v tomto smyslu homogenní, ale je diferencována podle řady znaků.

V procesu socializace jsou v jednom směru přenášeny společenské obsahy na jedince. Tento makrospolečenský pohyb je reálně naplňován prostřednictvím segmentů sociálního pole jedince. Určité hodnoty a entity a jejich utváření mají transgenerační charakter. Vzdělání jako hodnota, jak ukazují empirické poznatky, patří k takovým fenoménům. Nejen tedy vzdělání jako strukturovaný systém poznatků, ale také interiorizace významu a hodnoty vzdělání ve struktuře osobnosti je součástí kulturního kapitálu sdíleného a vytvářeného generačně. Vzdělání jako součást životního způsobu, životní dráhy a hodnotové orientace je součástí kulturního kapitálu jedince, rodiny, rodu, společnosti. Z některých vrstev společnosti je menší podíl dětí na středních a vysokých školách ne primárně z důvodů nižších intelektových schopností a talentu, ale důvodem je především nižší kulturní kapitál těchto vrstev, rodin a dětí. Vztah ke vzdělání a pozice vzdělání v české společnosti a v životě občanů české společnosti představuje bohatství a systémovou výhodu české společnosti. V informační postindustriální společnosti vzdělanostní kulturní kapitál představuje naprosto nezbytný předpoklad další existence a vývoje společnosti. Jaké jsou důsledky nízkého kulturního vzdělanostního kapitálu ilustruje pozice romského etnika v naší společnosti.

Hodnota vzdělání a význam vzdělání jako trvalé a významné součásti života a životního způsobu silně koreluje nejen s dosaženou úrovní vzdělání samotného jedince, ale i s dosaženou vzdělanostní úrovní rodičů. Pozoruhodné je, že empirické výsledky ukazují dokonce silnější vliv vysokoškolského vzdělání matky než otce.

Souvislost mezi vzděláním rodičů a hodnocením významu vzdělávání pro život *(rozhodně ano)*

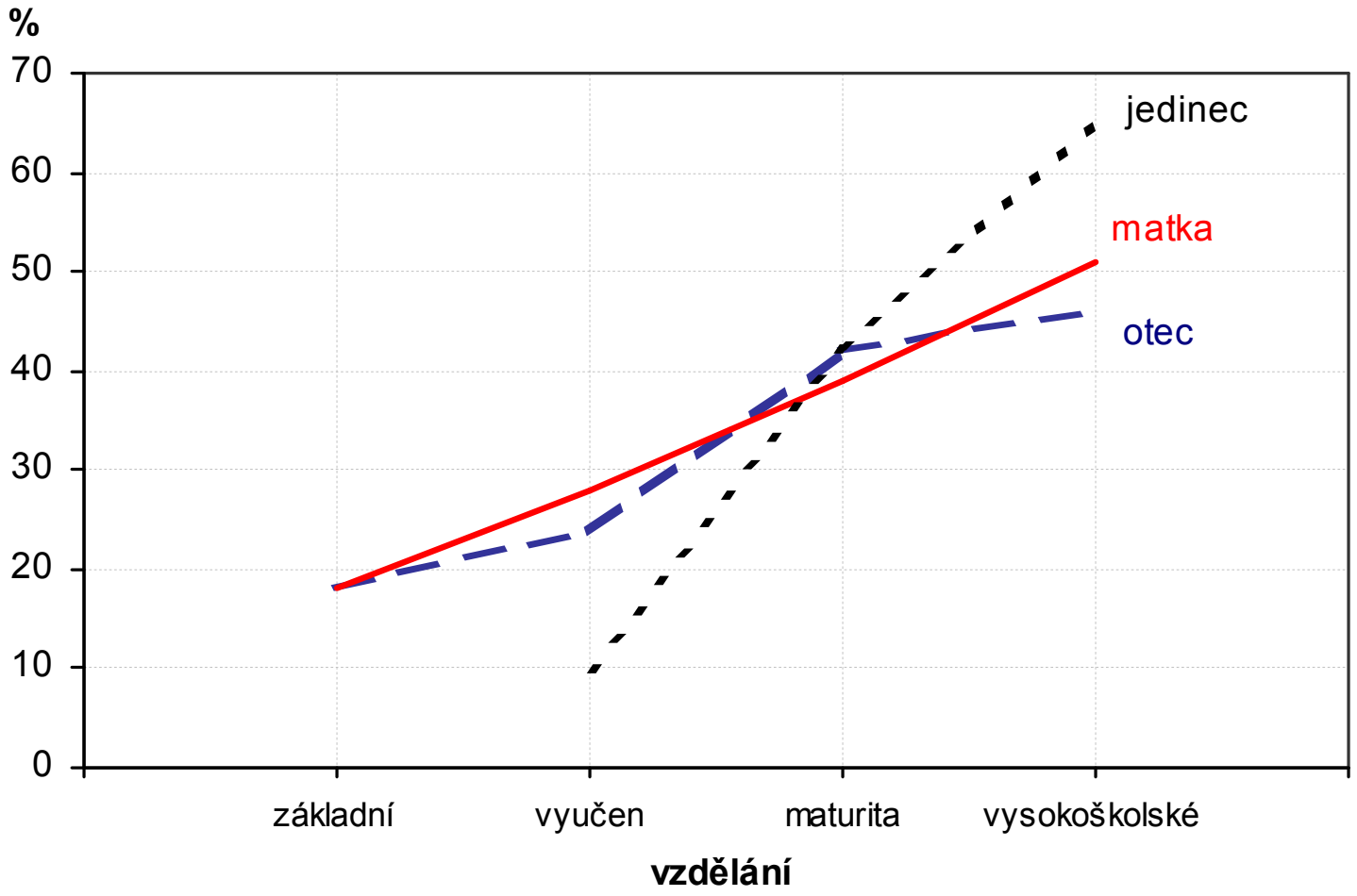

Výsledky našeho empirického výzkumu ukázaly v malém měřítku české společnosti fenomény a procesy analogické globálnímu civilizačnímu rozměru. Vzdělanost je rozvíjena na bázi sociokulturního kapitálu rodiny, který je budován po řadu generací a z generace na generaci předáván. Přenos na ose generací je pro sociokulturní základnu vzdělávání základní, současně však je tento kapitál jedince sycen i dalšími složkami společnosti, takže i jedinec s nízkým sociokulturním kapitálem své rodiny může své vzdělání odstartovat z báze sociokulturního kapitálu společnosti.

Po zjištění pozice vzdělání v životě a životním způsobu jedince logicky následuje otázka po důvodech, proč se lidé mají zájem vzdělávat. Důvodů ke vzdělávání je nepochybně celá řada a tomu musí odpovídat metodika zkoumání. Odpověď jsme hledali pomocí otázky. „Mají vliv na to, že se vzděláváte i mimo rámec vzdělávací soustavy od základní po vysokou školu následující důvody?“ Otázka obsahovala baterii důvodů a pětistupňovou škálu, která umožňovala určit význam každého důvodu ke vzdělávání. Škála: 1 - rozhodně ne, 2 - spíše ne, 3 - ani ano, ani ne, 4 - spíše ano, 5 - rozhodně ano.

Baterie důvodů ke vzdělávání

1. **existenční,** musím mít určitý doklad o vzdělání (diplom, certifikát)
2. **profesní,** abych mohl(a) vykonávat svou profesi musím se stále vzdělávat
3. pro uplatnění na **trhu práce** je nezbytné se stále vzdělávat
4. pro **orientaci v současné společnosti a civilizaci** je nezbytné se stále vzdělávat
5. pro orientace **ve vědě a v kultuře** je nutné se stále vzdělávat
6. pro **poznání sebe sama se potřebuji** vzdělávat
7. vzdělávání mě **uspokojuje,** baví, zajímá, přináší poznání
8. chci být **vzdělaný**
9. **finanční,** budu lépe zaplacený/á
10. vstup do **EU** klade nové požadavky na vzdělávání
11. vzdělávání mi pomáhá **udržet a rozvíjet rozumové schopnosti**

Následující graf ukazuje rozložení důvodů k dalšímu vzdělávání u mládeže ve věku 15 – 30 let.

Důvody vzdělávání

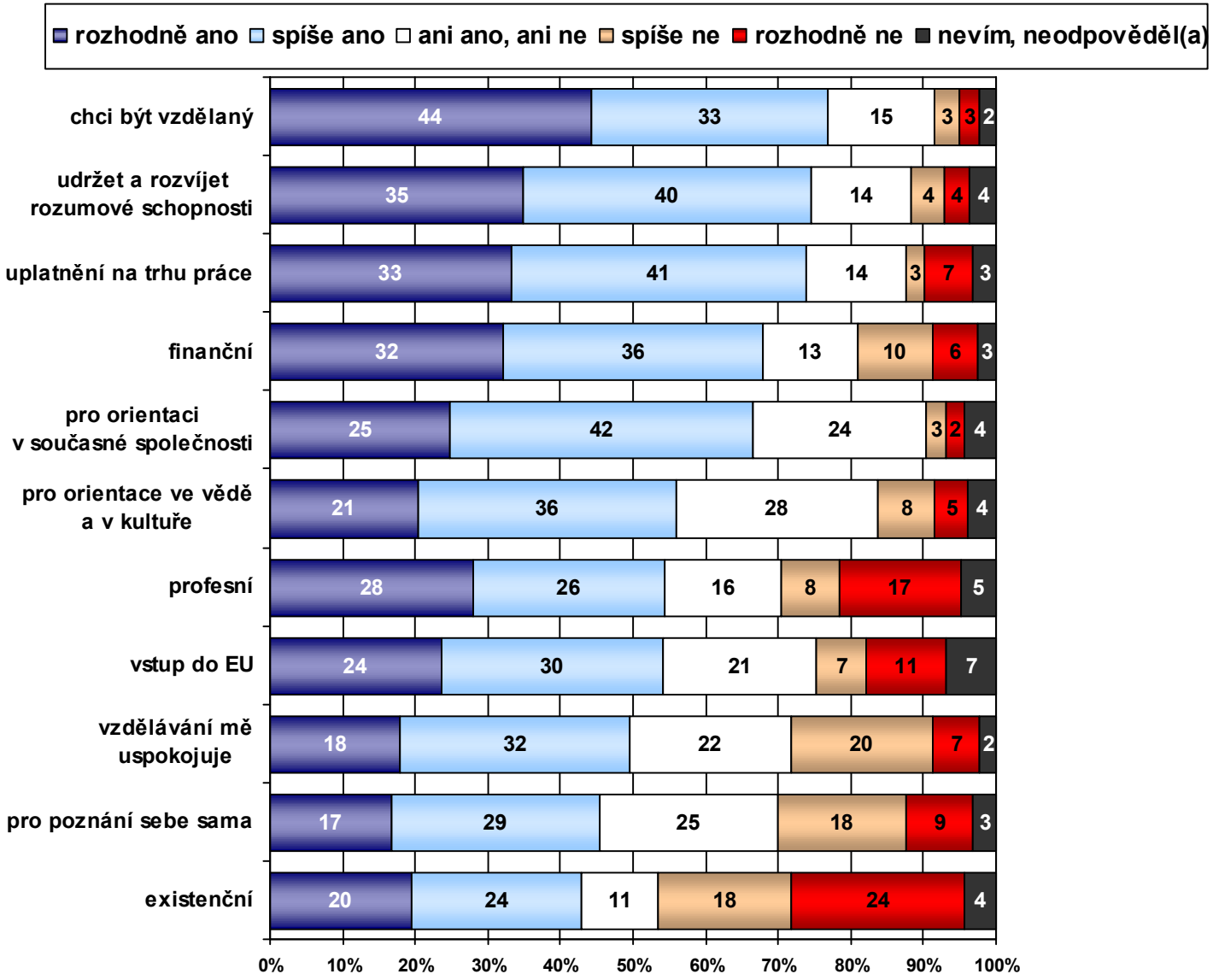

 Respondenti, kteří se vzdělávají ve věku 15 – 30 let N=503

Potvrdilo se, že moderní člověk se vzdělává z celé řady důvodů a vzděláváním uspokojuje celou řadu potřeb a zájmů. Motivace lze zařadit do několika skupin: existenční, společenské a individuálně psychické. Na prvním místě motivačního žebříčku je potřeba být vzdělaný. Následuje důvod prostřednictvím vzdělávání rozvíjet a udržovat své rozumové schopnosti. Teprve na třetím místě je jako důvod vzdělávání „uplatnění na trhu práce“. Ryze cílovou motivaci, kdy sám proces vzdělávání je cílem – „vzdělávání mě uspokojuje“ uvedla polovina mladých lidí.

Po zjištění významu vzdělávání a motivace ke vzdělávání následuje zkoumání, jaké formy vzdělávání populaci a mladé generaci vyhovují a o jaké formy vzdělávání má zájem.

Do jaké míry vyhovují jednotlivé formy vzdělávání a zájem o tyto formy

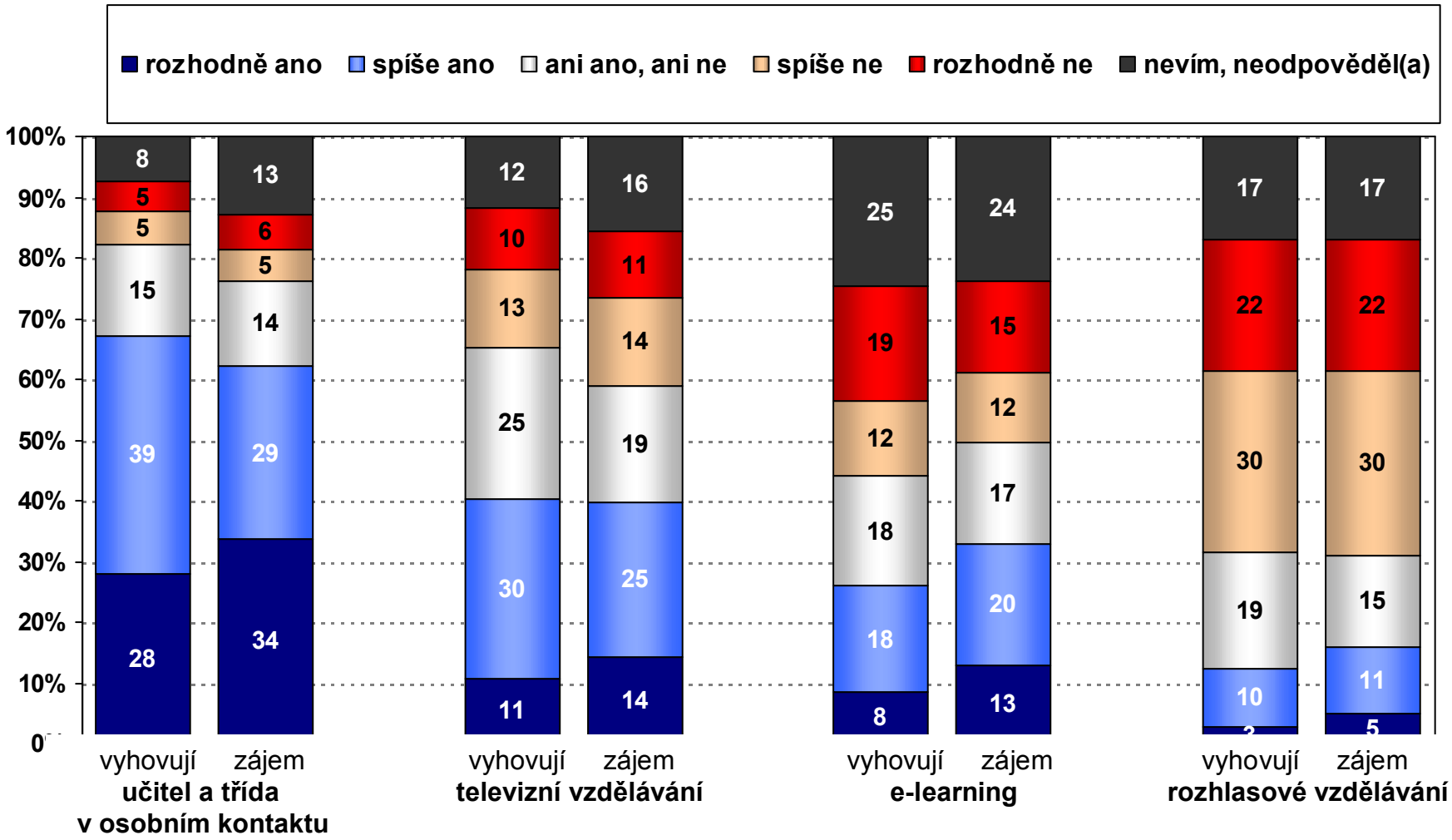

Výzkum škol

Všichni respondenti N=772

Podle očekávání v obou případech je na prvním místě tradiční forma vzdělávání s třídou a učitelem v osobním kontaktu. Na druhém místě se umístilo vzdělávání prostřednictvím televize. V tomto případě zřejmě hraje roli snadná přístupnost a obrazová podoba vzdělávacího obsahu. Tato forma je také jediná u níž nejsou rozdíly v preferencích podle dosaženého vzdělání anebo jsou spíše ve prospěch nízkého vzdělání. Na třetím místě je elektronické vzdělávání. Zde je výrazný generační rozdíl. Překvapuje, že forma, teprve vstupující do vzdělávacího systému, již získala takový zájem mladé generace. Na tomto příkladě se ukazuje, jak celý život mladé generace se digitalizuje a jednotlivé fenomény, aktivity a potřeby dostávají „e-podobu.“ Naprosto propadá zájem o vzdělávání prostřednictvím rozhlasu.

Jak je v české populaci hodnocen význam e-learningu pro vzdělávání? Graf zobrazuje podíl respondentů z celku populace, kteří ve vzdělanostních skupinách na otázku: „Je pro Vás e-learning významný ?“, uvedli „rozhodně ano“.

Významnost e-learningu pro vzdělávání v závislosti na dosaženém vzdělání (rozhodně ano)

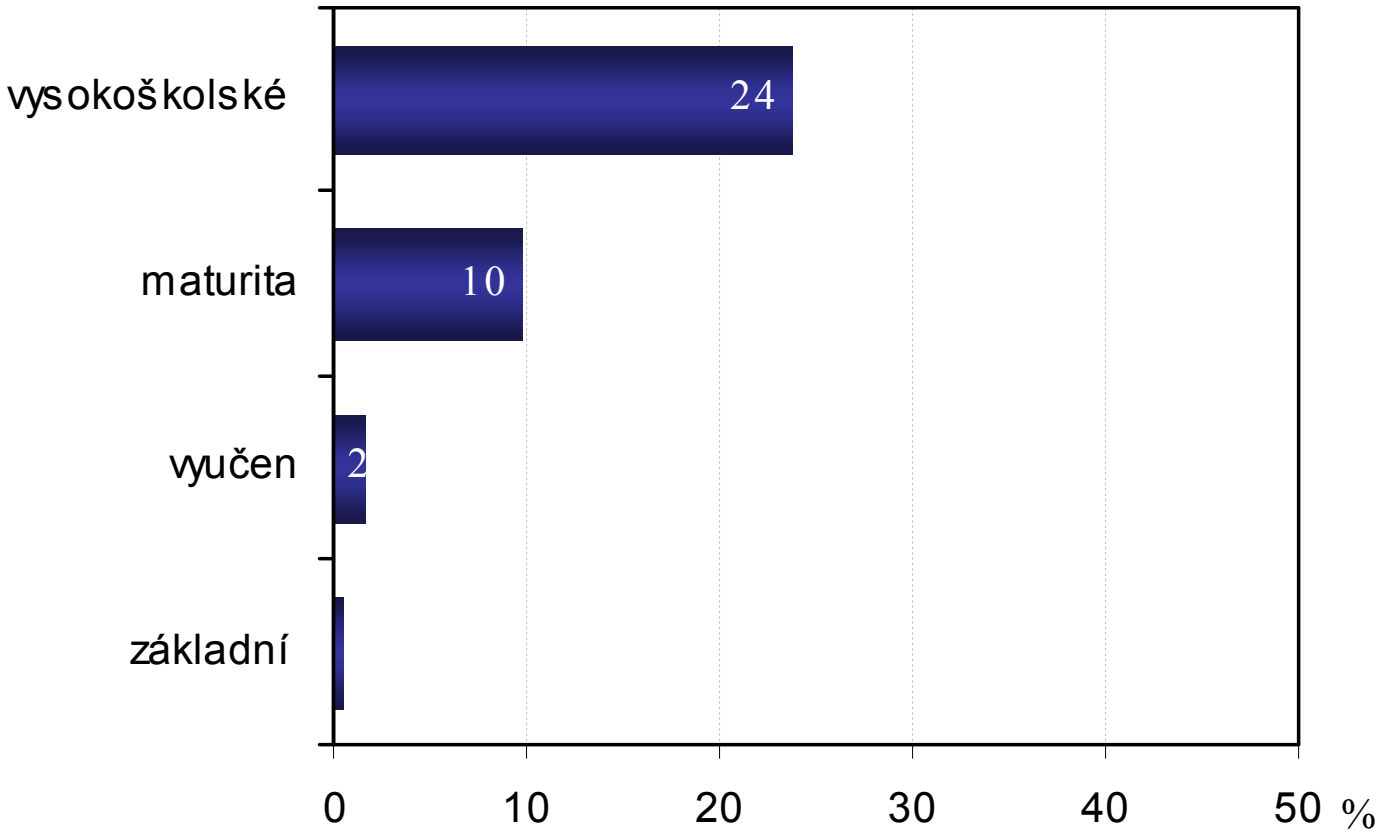

Po vyhodnocení, jak forma vzdělávání vyhovuje a projevení zájmu o vzdělávací formy, následuje zjištění, jak jsou jednotlivé formy vzdělávání využívány. Jeden z hlavních evropských projektů je „učící se společnost“. Předchozí poznatky souvisejí s tímto projektem, jedná se o subjektivní složky celoživotního a dalšího vzdělávání. Další empirické výsledky vypovídají, jak se tyto subjektivní složky, stav vědomí ve vazbě na vzdělání promítají do reálných aktivit mladé generace.

Zjišťovali jsme, jaké formy dalšího vzdělávání jsou využívány a v jaké frekvenci pomocí otázky: „**Jak často využíváte pro své vzdělávání následující formy a způsoby?“** Respondent využíval škálu: 1 - nikdy, 2 - výjimečně, 3 - občas (alespoň 1x měsíčně), 4 - často (alespoň 1x týdně), 5 - pravidelně (denně či téměř denně).

Baterie forem dalšího vzdělávání

1. kurzy v rámci dalšího vzdělávání a zvyšování kvalifikace pořádané **veřejnoprávními a soukromými školami**
2. kurzy v rámci celoživotního vzdělávání pořádané **institucemi dalšího vzdělávání**
3. vzdělávací a kvalifikační kurzy pořádané a placené Vaším **zaměstnavatelem**
4. vlastní studium prostřednictvím **odborné literatury, časopisů**
5. vzdělávací pořady v **televizi**
6. vzdělávací pořady v **rozhlase**
7. e-learning (elektronické vzdělávání pomocí **PC, CD** a **DVD**
8. e-learning (elektronické vzdělávání pomocí **Internetu**)

Vyžívání jednotlivých forem a způsobů vzdělávání

Graf obsahuje údaje o využívání forem dalšího vzdělávání. Vzhledem k odlišnému postavení kurzů ve srovnání s celkem populace nejsou do grafu údaje o využití kurzů dalšího vzdělávání zařazeny.

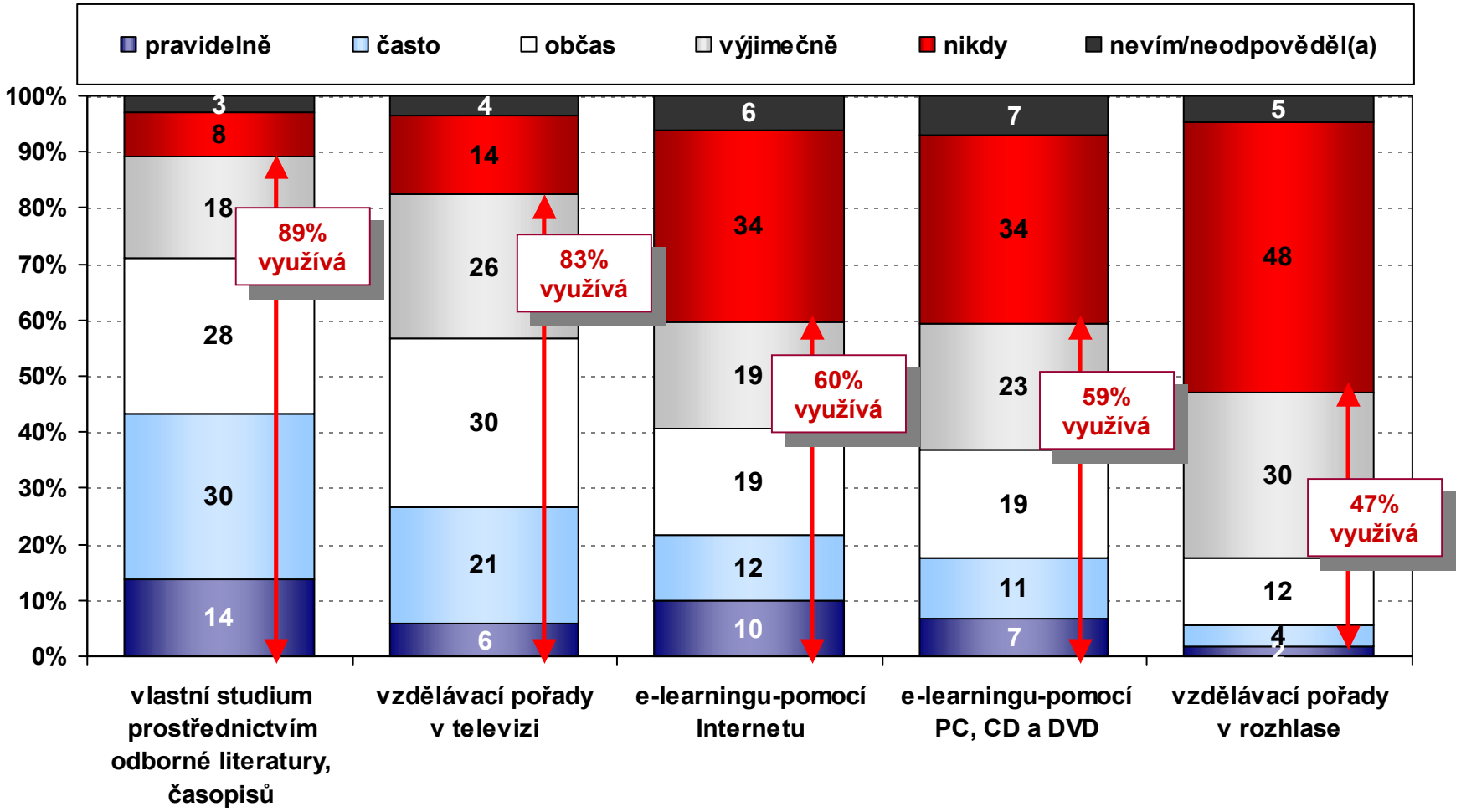

Výzkum škol

Všichni respondenti N=772

Zajímavé je, že navzdory poklesu četby u mladé generace, na prvním místě formy vzdělávání je u mladé generace sebevzdělávání prostřednictvím četby odborné literatury. E-learning má již mezi mladou generací nepřehlédnutelné místo a vzhledem k tempu pokračující komputerizace a dynamice všech digitalizovaných fenoménů lze očekávat v nejbližších letech růst významu e-learningu ve vzdělávací soustavě a ve vzdělávání člověka a lidstva. Vysokému zájmu o vzdělávání prostřednictvím televizního vysílání neodpovídá podíl mládeže reálně využívající televizní vzdělávání. Výsledky o využití vzdělávacích možností rozhlasu nelze nazvat jinak než jako katastrofální. Tradiční vzdělávací instituce prakticky zmizela ze spektra vzdělávacích institucí.

Jak vzdělávání prostřednictvím počítače vypadá? Jaké konkrétní možnosti počítače jsou využívány? Na tyto otázky dává odpověď další graf. Tento graf současně porovnává využívání jednotlivých možností e-learningu celkem populace a mladou generací. Elektronické vzdělávání má řadu podob a je odlišně definováno, od jakéhokoliv využití počítače pro vzdělávání, až po podobu virtuální třídy s tutorem a s interaktivním vzdělávacím programem a s průběžnou a závěrečnou evaluací. Pro potřeby výzkumu jsme počítali s nejširším „měkkým“ vymezením.

Dvě třetiny z celku populace elektronické vzdělávání nikdy nepoužilo, ale třetina se s různou frekvencí pomocí nových technologií vzdělává a téměř dvě procenta každý den.

Využívané nebo využité vzdělávací možnosti počítače a Internetu

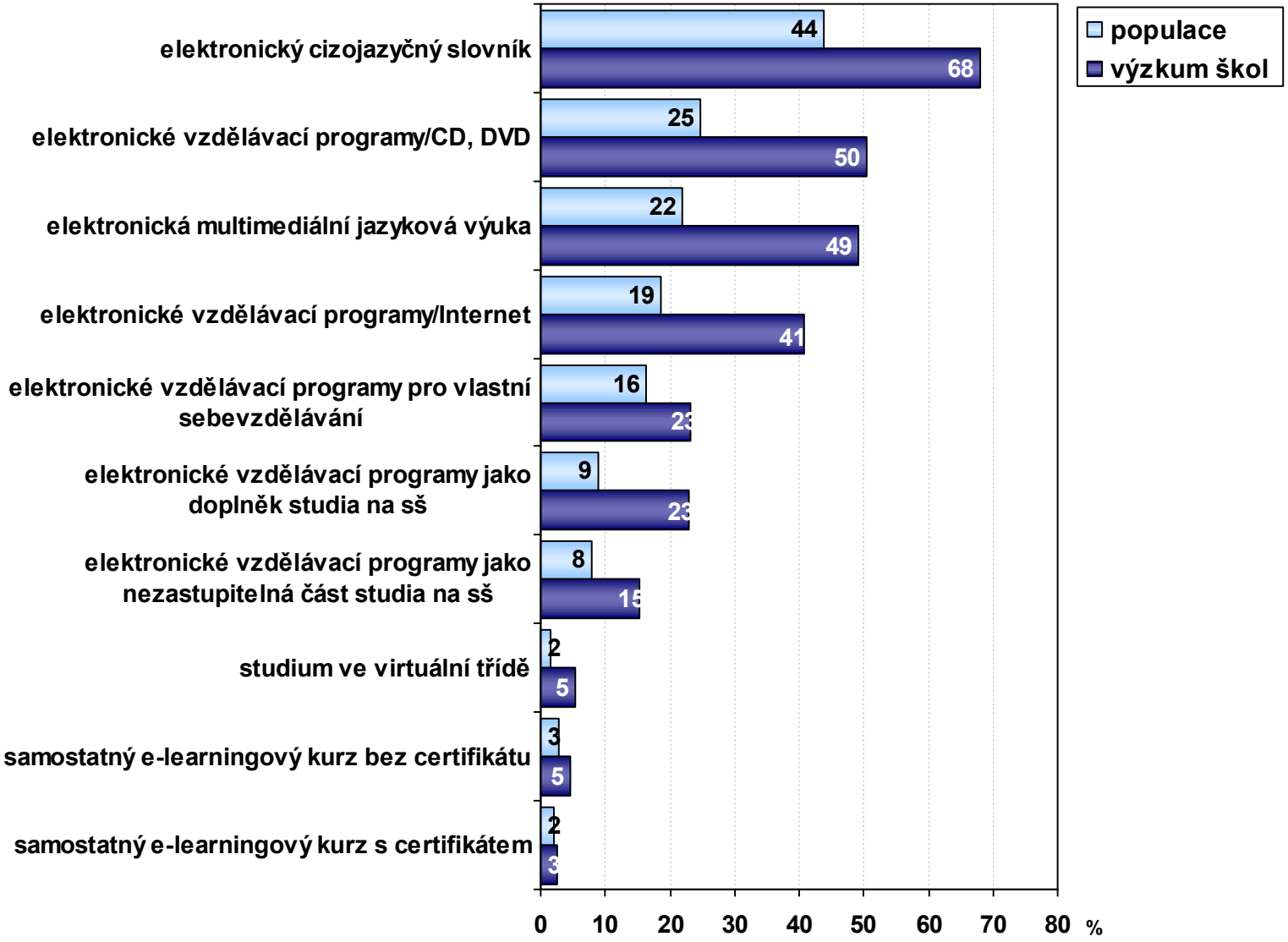

Výzkum škol

Všichni respondenti, populace N=1818, školy N=772

Mezi jednotlivými elektronickými vzdělávacími formami jsou u mladé generace výrazné rozdíly. Četnost nejnáročnějších vzdělávacích forem jako je vzdělávání ve virtuální třídě s tutorem je zatím nízká, zvláště ve srovnání s těmi nejpřístupnějšími formami jako je např. využívání elektronického slovníku. Ve využívání všech forem je mladá generace vysoce před celkem populace.

Následující graf ukazuje využívání e-learningu mládeží v závislosti na věku, vzdělání a pohlaví. Nejvíce e-learning využívají vysokoškolsky vzdělaní muži ve věku 19 – 25 let. To je také skupina v níž jsou nejvíce koncentrovány počítačové kompetence.

Vyžívání e-learningu pomocí PC, CD a DVD

věková skupina 15 - 30

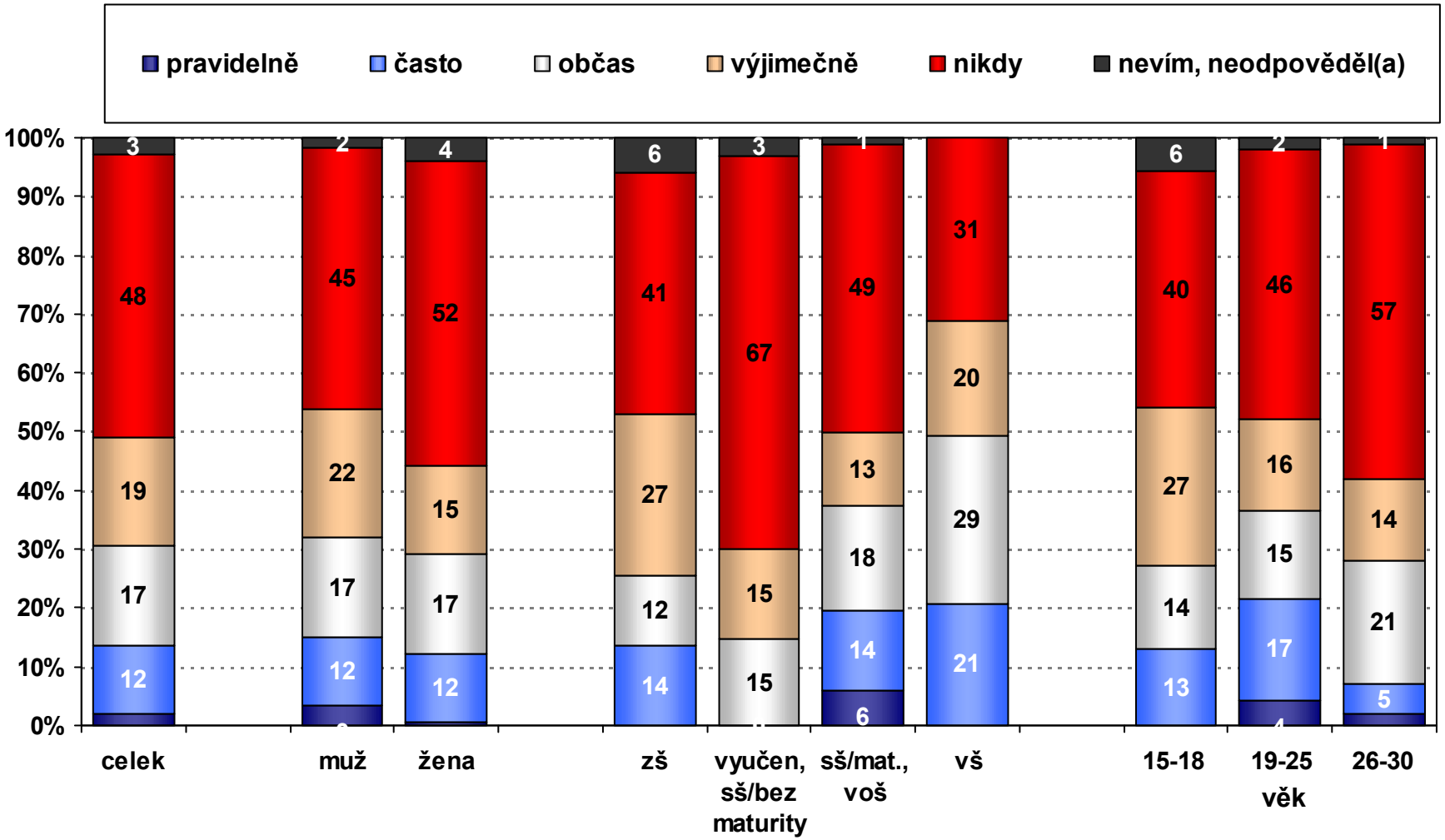

Respondenti 15 – 30 let N=568

Za jakým účelem jsou využívané vzdělávací možnosti počítače a Internetu

Známe rozsah využívání e-learningu mladou generací, podívejme se tedy nyní k jakým účelům je e-learning používán.

Výsledky vypovídají o souboru ve věku 14 – 19 let z výzkumu škol.

Daleko nejčastěji je e-learnig využíván pro zpracování úkolů a referátů do školy.

Výsledky dále potvrzují, jak silně je počítač začleněn do života mládeže.

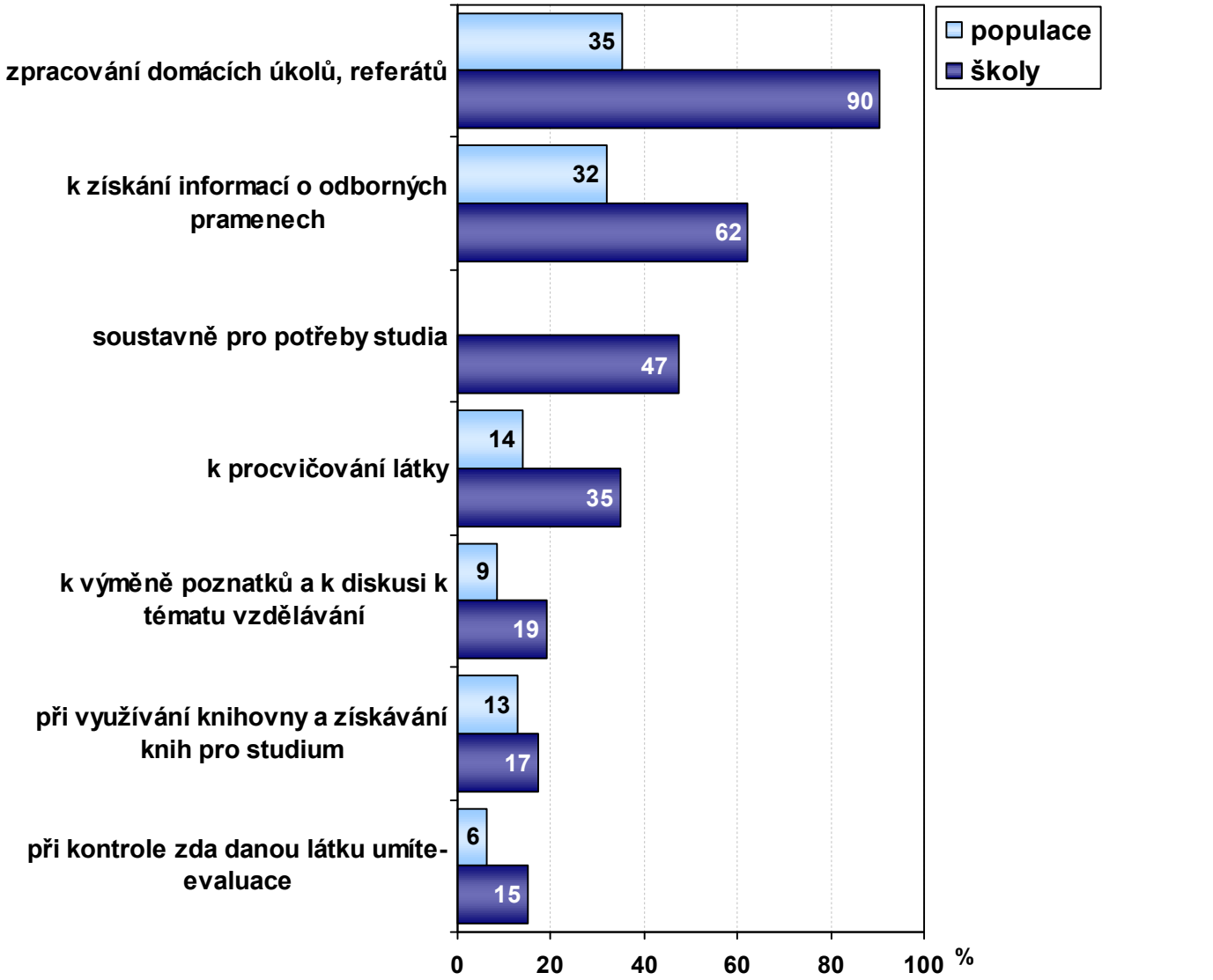

Všichni respondenti, populace N=1818, školy N=772

Vědecký a technologický vývoj posouvá civilizaci k informační a znalostní společnosti, s novými požadavky na vzdělanost člověka a vzdělanostní úroveň celé společnosti. Nové technologie snižují potřebu nekvalifikované práce a tedy i lidí, kteří jsou schopni vykonávat pouze nekvalifikovanou práci. V rámci společnosti skupiny populace a na planetární úrovni země se ocitají v druhořadém postavení ty subjekty, které disponují nízkým vzdělanostním potenciálem. Pro civilizaci v 21. století je klíčové vytvoření celoživotního systému vzdělávání na jedné straně a komplementárně existence individuálních subjektivních předpokladů člověka ke vzdělávání.

Vzdělávací systém vytvořený společností a vnitřní výbava člověka vztažená ke vzdělávání, jsou dvě strany jedné mince. Individuální složky člověka tvoří subjektivní předpoklad fungování vzdělávacího systému, který daný systém vitalizuje a určuje jeho efektivitu. Společnosti a jedinci s nízkými či špatnými subjektivními předpoklady - nízkým sociokulturním kapitálem vzdělanosti budou marginalizováni, stanou se předmětem sociální a civilizační excluse. Současně se sociální vrstvy s nízkým vzděláním stávají pro společnost problémem. Nejen vlastní aktivity a postoje těchto sociálních vrstev, ale i procesy a aktivity komerčně vztažené k těmto vrstvám populace, mají retardační až regresní charakter. Příkladem mohou být média, a to nejen televize, ale i různé časopisy pro ženy.

Vzdělání jako hodnota, potřeba, cíl, náplň volného času jsou fenomény, které jsou pro člověka, společnost a civilizaci v 21. století klíčové. Pozitivní je, že pro českou mládež má vzdělání v životě vysoký význam a spektrum jeho vzdělávacích možností je široké. Výsledky ukázaly, že pro budoucí vzdělávací systém a vzdělávání populace bude mít mimořádný význam elektronické vzdělávání. Společnost by proto měla investovat nejen do hardwaru, ale i do pedagogických didaktických otázek elektronického vzdělávání. Jde o to nalézt optimální místo e-learningu v systému vzdělávání a ve vzdělávání člověka

5. Mládež a sociálně negativní jevy: nikotinismus, alkoholizmus, drogy, kriminalita

Jednotlivý čin ani dlouhodobé chování člověka není libovolným, náhodným projevem, ale složitě zprostředkovaným důsledkem mnoha faktorů a zákonitostí. Člověk je individuální bytostí a současně součástí sociálního pole. Člověk je struktura, ale také současně proces, kdy v kontinuální interakci s vnějším prostředím v zájmu adaptace a přežití modifikuje vlastní strukturu. Člověk je biologický, ale také současně psychický a sociální systém (společenská osobnost). Tyto tři složky se vzájemně ovlivňují a jsou v interakci se svým biologickým, mentálním a sociálním polem. Tento vztah je dynamický, neustále je v něm usilováno o harmonii, která je neustále narušována. Všechny uvedené vztahy mají specifickou dynamiku, která je charakteristická pro každou životní fázi a společnost. Sociální entita a individuálně lidská entita jsou natolik provázány, že lze hovořit o dvojjedinosti. Pochopit jedince nelze bez analýzy referenční sociální entity a společnost nelze pochopit bez pochopení jedinců, kteří ji tvoří.

Deviantní chování a sociálně negativní jevy, včetně kriminality mají svou individuálně lidskou dimenzi a společenskou dimenzi. Člověk není biologický tvor, člověk je z biologické základny dotvářen působením společnosti. Pokud je tedy jedinec zformován do podoby, v níž je nositelem deviace a sociálně negativních jevů, příčiny musíme hledat jak ve společnosti a v jejím působení tak v lidsky individuální dimenzi. Poměr obou faktorů je u konkrétních jedinců odlišný.

Základní kategorií ve vztahu sociální a individuálně lidské entity a v chování člověka je normalita. Co je normální? Pokud máme vymezenou normalitu, můžeme jedince a jeho chování poměřovat s touto normalitou, víme jak působit na jedince od dětství do dospělosti. Normalita bývá definována statisticky, normální je to, co je většinové. Další vymezení normality říká, že normalita je věc společenské dohody. Obě vymezení mají svá úskalí, která ilustruje např. událost „křišťálové noc“ ve fašistickém Německu. Lze zařadit holocaust a pronásledování židů do hranic normality, protože německá většinová společnost se s tím ztotožňovala?

My chápeme normalitu jako entitu nenarušující strukturu, funkce a rozvoj jedince v biologické, psychické a sociální složce a strukturu, funkce a rozvoj společnosti a lidské civilizace. I kdyby kouřilo cigarety 100% populace, nejedná se o fenomén v rámci normality, protože znamená sebedestrukci minimálně biologického systému člověka.

Podle uvedených kritérií lze analyzovat a hodnotit společnost a její působení na jedince ve všech jeho životních fázích.

Dosavadní vývoj lidské civilizace lze také reflektovat jako historii vztahu mezi jedincem a společností. V živočišné říši existují druhy, u nichž rodiče svá mláďata nijak nepřipravují pro život. Postupně na vývojové ose stoupá časový podíl života, po který se jedinec jako mládě na život připravuje. Nejdéle tato příprava probíhá u člověka. Délka přípravy na život s vývojem lidské civilizace dokonce výrazně stoupá. K výraznému skoku došlo zvláště za několik posledních generací, což bylo umožněno také nárůstem střední délky života. V současnosti se již příprava na život ve vyspělých společnostech blíží třiceti rokům, to je věk, který byl v minulosti střední délkou života.

V tomto prodlouženém období odložené dospělosti je členům nastupující generace předáváno naakumulované poznání lidstva, jsou připravováni na profesionální život a jejich sociabilita je rozvíjena v kontextu stále se rozšiřující sociální entity. Jejich socializace a sociální zrání se s rozvojem lidské civilizace vztahuje ke stále širším celkům, k celkům odlišně definovaným.

Od lidské pospolitosti s převahou vazeb „tváří v tvář“ v preindustriální společnosti se rozšiřuje rozsah sociální entity, ke které je jedince socializován, mění se charakter vztahů v této entitě jejich diferenciací a rostoucí komplexitou celého systému. V současnosti se stává referenční sociální entitou planetární celek lidské civilizace se složitou sítí vztahů multikulturních, mezináboženských, mezispolečenských, které tvoří nadstavbu nad souhrnem vztahů uvnitř komunity, regionu a společnosti. Sociální zrání jako individuální proces, jež je individuální součástí planetárního vývoje probíhá navíc za civilizačně nové evoluční situace, kdy vedle přirozeného světa, jako důsledek lidské činnosti, za pomoci nových informačních a komunikačních technologií, vzniká virtuální realita kyberprostoru.

Jedinec tedy musí sociálně zrát ve vazbě na planetární celek lidské civilizace a do určité míry prostřednictvím virtuální reality v kyberprostoru. Vedle dovedností komunikace v přirozeném prostoru si musí osvojit kompetence komunikace v kyberprostoru s odlišným časoprostorem. Komunikace v planetárním rozsahu a s informacemi sdílenými napříč společnostmi, kontinenty, kulturami a rasami je již dnes v kyberprostoru běžnou záležitostí. Virtuálně je vývoj v předstihu před vývojem v přirozeném světě. Příprava na působení v takto rozsáhlém světě vysoké komplexity je náročná a zabírá zhruba stejný čas jako byla po dlouhou dobu vývoje člověka střední délka jeho života. V současnosti se člověk připravuje na život zhruba stejnou dobu jako v minulosti trval celý jeho život.

Reflexe a analýza socializace dětí a mládeže, průběhu a výsledků sociálního zrání musí obsahovat tyto nové skutečnosti. Také negativní jevy projevující se u mladé generace, včetně kriminality jsou resultátem proměňují se společnosti a tak by měly být také reflektovány.

Na procesu socializace se podílí několik základních článků:

1. Společenský systém, který se reprodukuje a pro svou reprodukci připravuje socializací nastupující generaci.

2. Obsahy, které společenský systém předává nastupující generaci.

3. Mechanizmy a instituty, pomocí nichž jsou obsahy předávány.

4. Mladá generace přejímající obsahy společenského systému.

Negativní jevy u dětí a mládeže jsou převážně vnímány jako důsledek chybného převzetí společenských obsahů, hodnot a norem dětmi a mládeží, tedy jako chyba v procesu socializace, v širším významu chyba ve funkcionálním působení společnosti a v užším významu v intencionálním působení na mladou generaci. Jako individuální chyba socializovaného a socializujícího se jedince. Ve skutečnosti stav sociability a existence negativních jevů u mladé generace je výsledkem působení všech prvků fungujících v procesu socializace. K pochopení rezultátu socializace je proto nutné analyzovat stav a vývoj základních prvků socializačního procesu.

Společenský systém a přenos sociálně duchovních obsahů

Sociální entita obsahuje normativy jednání a duchovní obsah. Specifika v těchto dimenzích utvářejí sociální identitu přenášenou na jedince dané společnosti. Souhrn jednání jedinců, jejich myšlení, cítění a prožívání v kontextu sociální entity a jejich idejí vitalizuje a reprodukuje danou sociální entitu.

Proto lidstvo od počátku svého vývoje vytváří nad svou každodenností duchovní nadstavbu v podobě mýtů, pověstí, náboženství, světonázoru, umění, která je zobecněnou zkušeností, představou o světě a vizí pro budoucnost. Tato nadstavba je tmelem, který ze souboru izolovaných jedinců vytváří kmen, národ, společnost - sociální entitu. Sociálně duchovní nadstavba určuje také členům sociální entity chování v různých sociálních rolích a sociálních pozicích. Existence sociálních fenoménů spojujících sociální entitu a jedince a mechanizmy jejich přenosu umožnila výrazné snížení fyzicky agresivního chování mezi jedinci, s případným převedením agrese do nefyzické roviny, ale i snížení celkové agresivity mezi jedinci a v komunitě. Čím těsnější a funkčnější je vztah mezi jedinci a sociální identitou, tím menší je nutnost společenského vynucování sociálního chování jedinců a společenské represe, včetně izolování jedinců (vypuzení z kmene, izolace ve vězení). Snížení úhrnu společenské agresivity znamená energetickou úsporu komunity, společnosti.

Uvedený vztah mezi jedincem a sociální entitou není konstantou, ale vyvíjí se a proměňuje. Mění se význam základních segmentů sociální identity od jejich utváření přes kulminaci významu a vyhasínání. Dále může být sociální identita tvořena pluralitou funkčně analogických segmentů, jejichž působení na jedince se tím oslabuje anebo dokonce mohou působit konkurenčně a potlačovat svůj vliv.

V průběhu působení sociálně duchovních systémů na jednání lidí a působení prostřednictvím nástrojů vynucujících dodržování právní normy je výrazný rozdíl. Zatímco v prvém případě probíhá v socializaci přenos sociálně duchovních obsahů od dětství a výsledkem úspěšné socializace je neporušení sociální a právní normy, aparát vynucující jednání v rámci právní normy a následná represe je již reakcí na porušení normy.

Proto čím je socializace mladé generace méně úspěšná, tím je potřeba rozsáhlejšího represivního aparátu. To znamená více policie s větší pravomocí, rozsáhlejší justice, více věznic s větší kapacitou.

Čím jsou hranice mezi normalitou a deviací méně jasné, méně ostré, tím je menší pravděpodobnost úspěšné socializace, tím menší podíl mladé generace interiorizuje sociálně duchovní systém.

Pokud komparujeme nikotinizmus, alkoholismus a drogy u mladé, střední a starší generace, zjistíme, že v případě nikotinu a alkoholu se jedná o kontinuitu. Těžko můžeme vyčítat mládeži chování, které je běžné i v chování starších generací a co společnost mládeži různými způsoby implantuje. Jiná situace je v případě drog. Ještě v roce 1992 byla konzumace drog naprosto marginálním jevem a nedotýkala se podílu generace, šlo spíše o jedince. V tomto případě tedy nejde o kontinuitu jevu, ale o nástup nového fenoménu. Proto se budeme nejdříve a zevrubněji zabývat problémem drog.

Postoje k drogám ve věkových skupinách

Chování je ovlivněno postoji a hodnotami souvisejícími s předmětem chování. V případě drog jsou tedy určující hodnotové postoje, které jsme zjišťovali metodiku párových hodnot. V každém výzkumu se potvrzuje dynamika tohoto hodnotového postoje ve prospěch tolerance vůči drogám. Jedná se o dva druhy pohybu. První ukazuje následující graf.

Drogy ohrožují společnost, stát by měl využít všech prostředků k jejich vymýcení

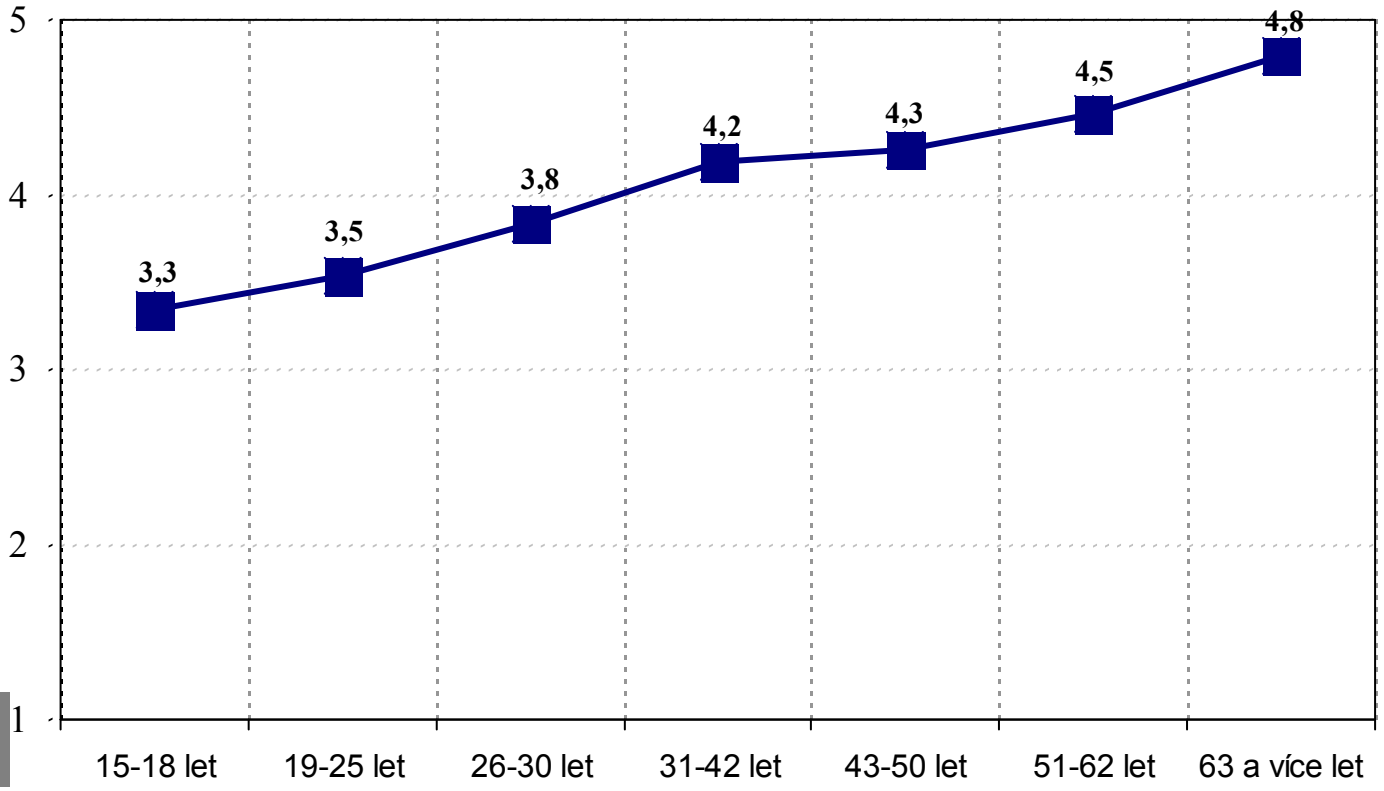

Drogy patří k životu moderní společnosti

Všichni respondenti, populace N=1818

Vývoj postoje k drogám, 1993 – 2005

věková skupina 15-30 let

V průběhu let 1993 – 2005 stoupá ve stejných skupinách mládeže tolerance vůči drogám a odmítání represivního přístupu.

Další graf ukazuje druhý pohyb – závislost na věku. S rostoucím věkem klesá tolerance vůči drogám ve prospěch represivního přístupu. Tato závislost platí již od 15 let. Lze říci, že nastupující generace jsou stále drogově liberálnější a v dětské populaci je již zakomponována ještě vyšší tolerance k drogám.

Drogy ohrožují společnost, stát by měl využít všech prostředků k jejich vymýcení

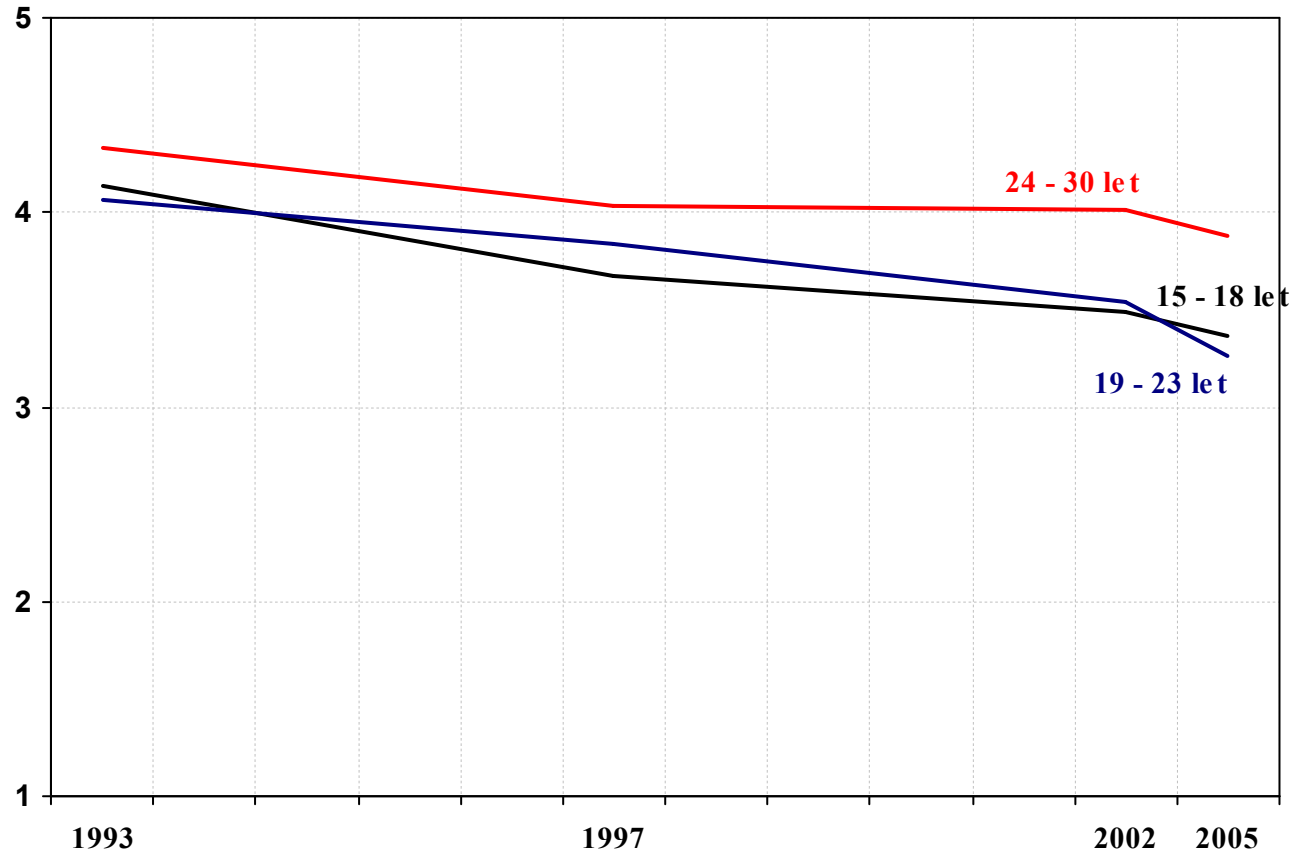

Drogy patří k životu moderní společnosti

Postoje k drogám ve vztahu ke zkušenosti s drogou

věková skupina 15 – 30 let

Vztah mezi postojem k drogám a chování jedince vůči drogám ukazuje další graf. Čím tolerantnější vztah k drogám, tím větší pravděpodobnost konzumace drog.

Drogy ohrožují společnost, stát by měl využít všech prostředků k jejich vymýcení

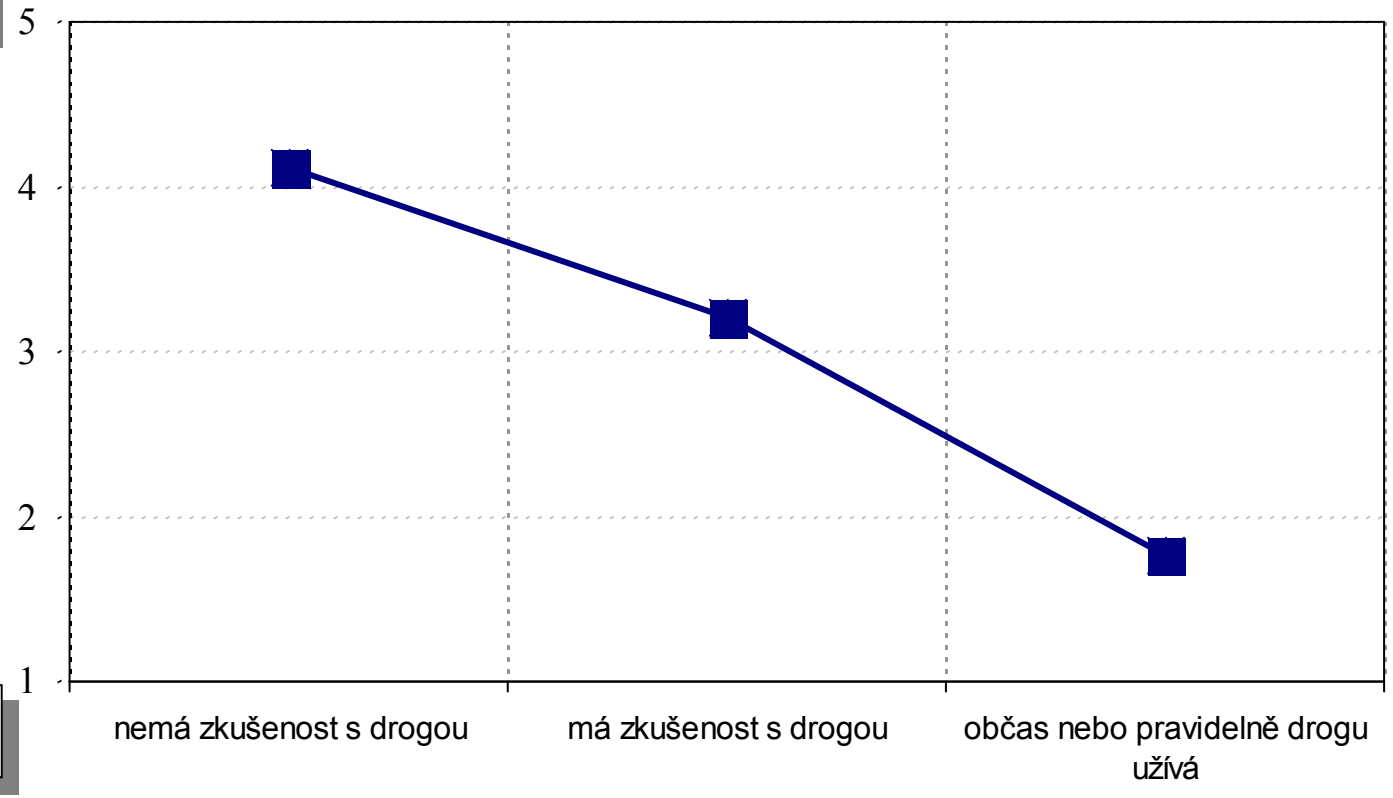

Drogy patří k životu moderní společnosti

Respondenti 15 – 30 let

Konzumace drogy v letech 1992 - 2005

věková skupina 15-18 let

Po postupu drog ve vědomí dětské a mládežnické populace následuje postup drog v jednání mladé generace.

Tento vývoj znázorňuje další graf. Od roku 1992 jsou zde zachyceny skupiny mládeže s odlišnou zkušeností s drogou.

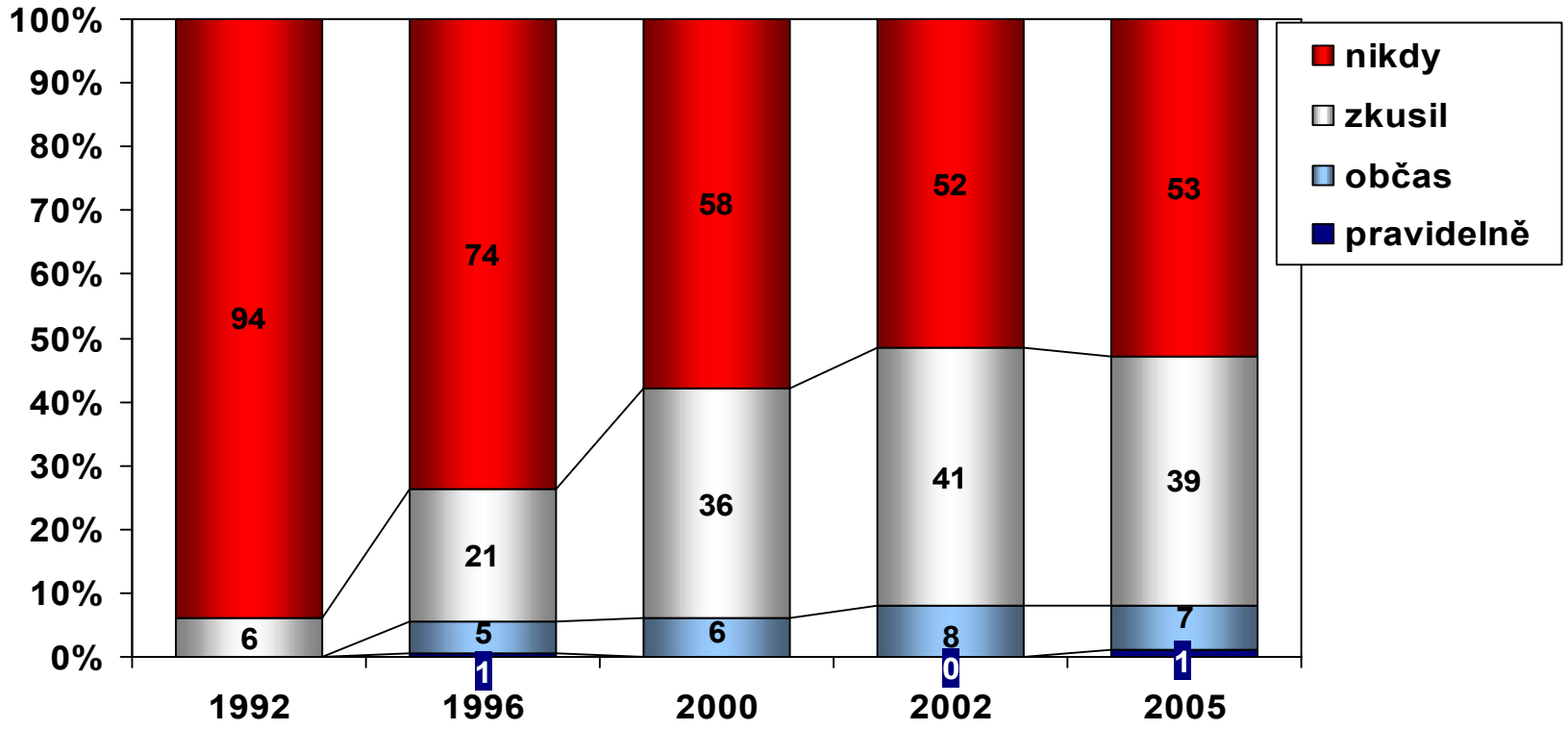

Největší dynamiku mělo šíření drog v české dětské a mládežnické populaci v druhé polovině devadesátých let. Od počátku tisíciletí lze spíše mluvit o stagnaci než o dalším dramatickém šíření drog. To je patrné i na dalším grafu, který používá index, který je konstruován jako průměr četností 1-nezkusil, 2-zkusil, 3-občas konzumuje, 4-pravidelně konzumuje. Určité závěry lze dělat z komparace indexů stejných věkových skupin v různém roce. V roce 2005 je index věkové skupiny 15-18 let nižší než v roce 2002. Naopak je tomu v následné věkové skupině, která je nositelem postoje k drogám předchozí fáze. (Tato skupina byla v nástupném věku drogy před 5-9 lety.)

Vývoj zkušenosti s drogou v letech 1992 - 2005

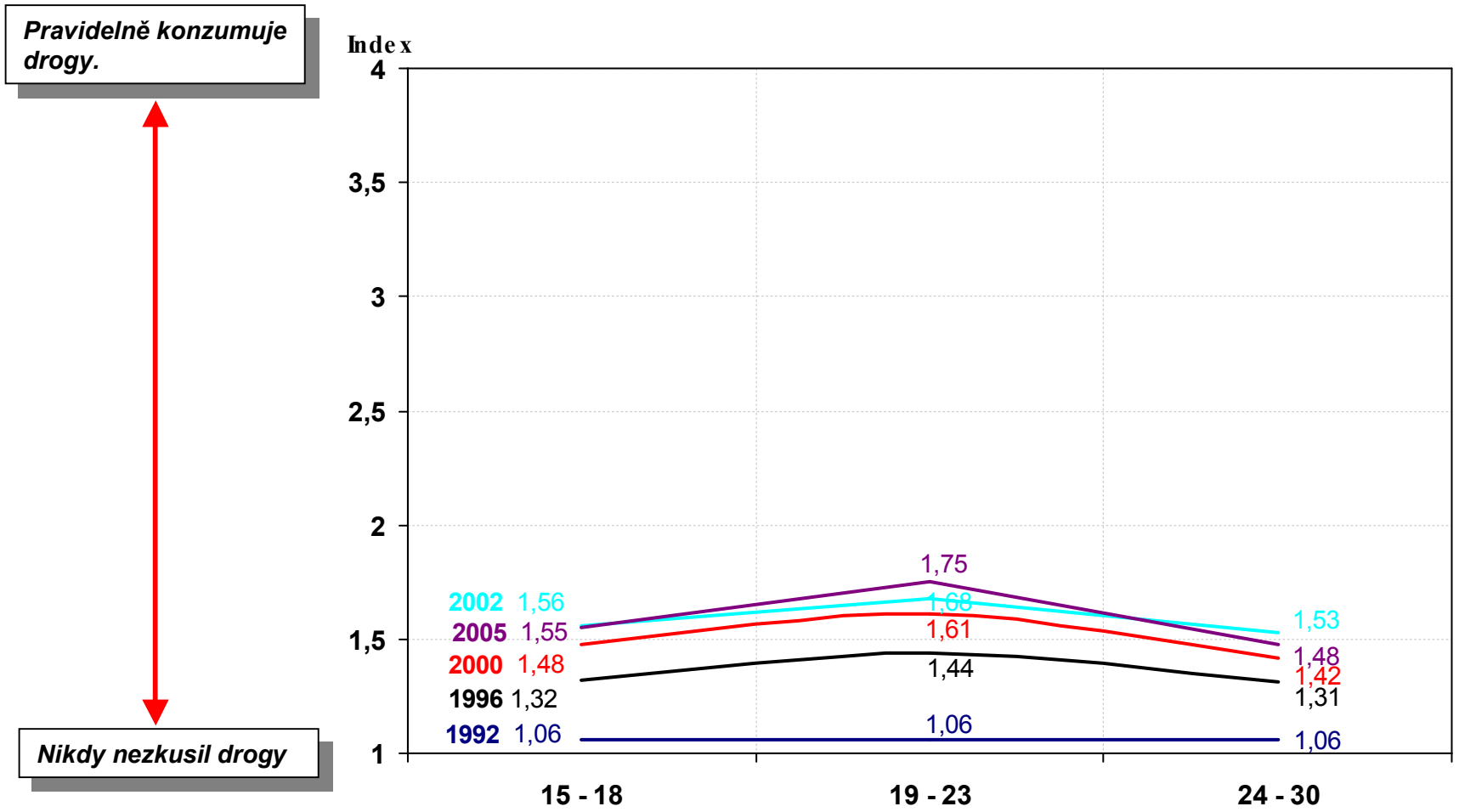

Zkušenost s drogami

Jak vypadá současná situace v české populaci ukazuje další graf. Na grafu vidíme diference v závislosti na pohlaví, věku a vzdělání.

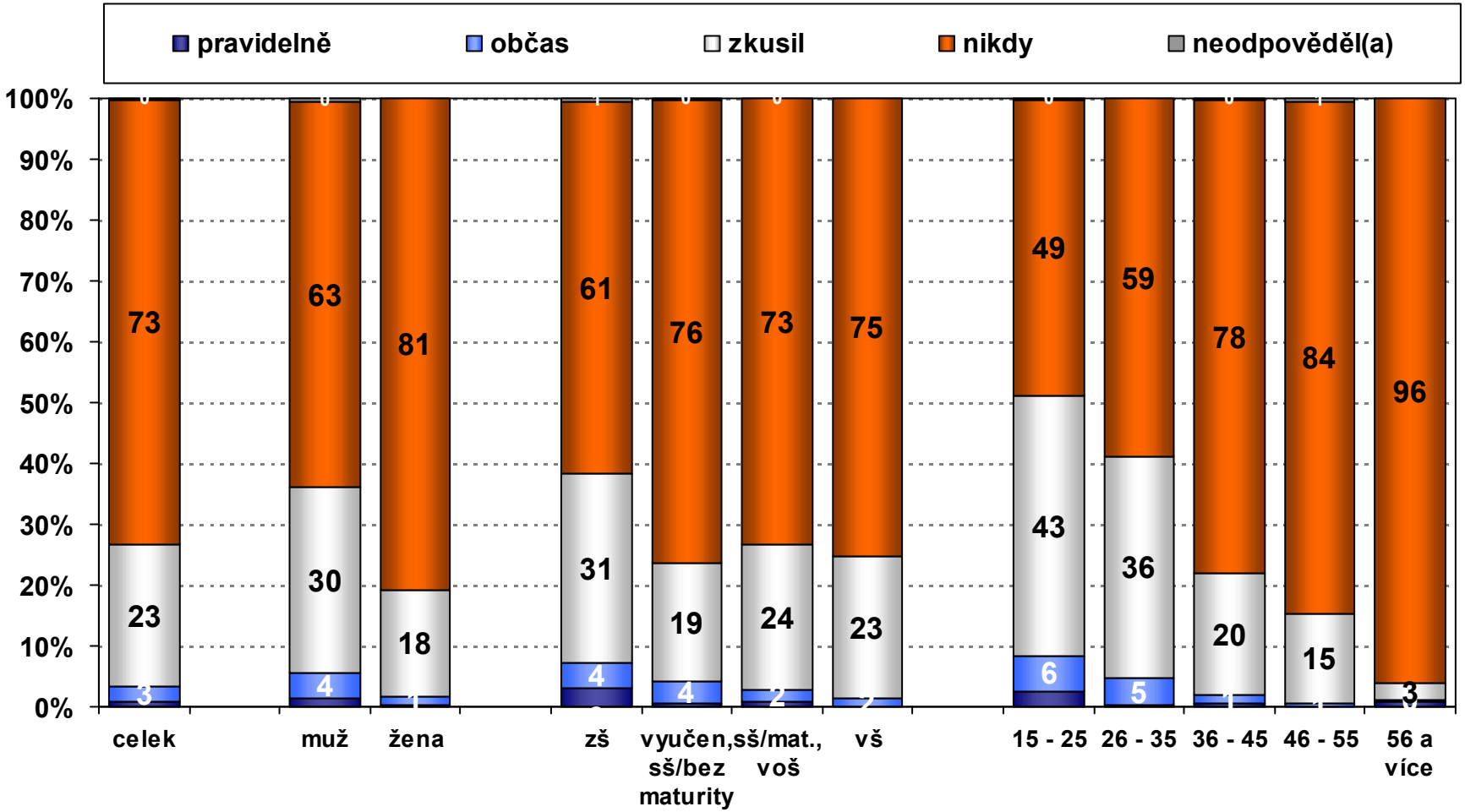

Všichni respondenti N=1818

Profil uživatelů drog

Jaký je vztah mezi sociálními a psychickými charakteristikami jedince v závislosti na uživateli drogy. Jak drogy pronikají do společnosti a zasahují další vrstvy populace, proměňují společenské fenomény, se kterými jsou v interakci a vrstvy populace, které drogy užívají.

„Čím se liší uživatelé drog od těch, kteří drogy neužívají?“. Lze nalézt některé společné znaky typické pro uživatele a neuživatele drog? Pokusme se vykreslit obraz základních tří skupin mládeže ve věku 15 až 30 let definovaných na základě jejich zkušenosti s drogami.

Tyto skupiny jsou následující:

1) **ti, kteří drogy nikdy nezkusili**
2) **ti, kteří drogy zkusili**
3) **ti, kteří občas a pravidelně drogy konzumují**

Při studiu materiálů týkajících se drogové problematiky jsme zjistili, že uživatel drog je často popisován jako člověk s nižším vzděláním, omezeným množstvím aktivit, nižšími příjmy, nezaměstnaný. Empirická data našeho výzkumu však ukázala i jiný profil uživatele drog, než jaký je v naší společnosti rozšířený.

Součástí výzkumu byla otázka zjišťující zkušenost s alkoholem, kouřením a drogami. Následující dva grafy dokládají silnou korelaci mezi konzumací drogy a konzumací alkoholu a kouřením.

Zkušenost s alkoholem

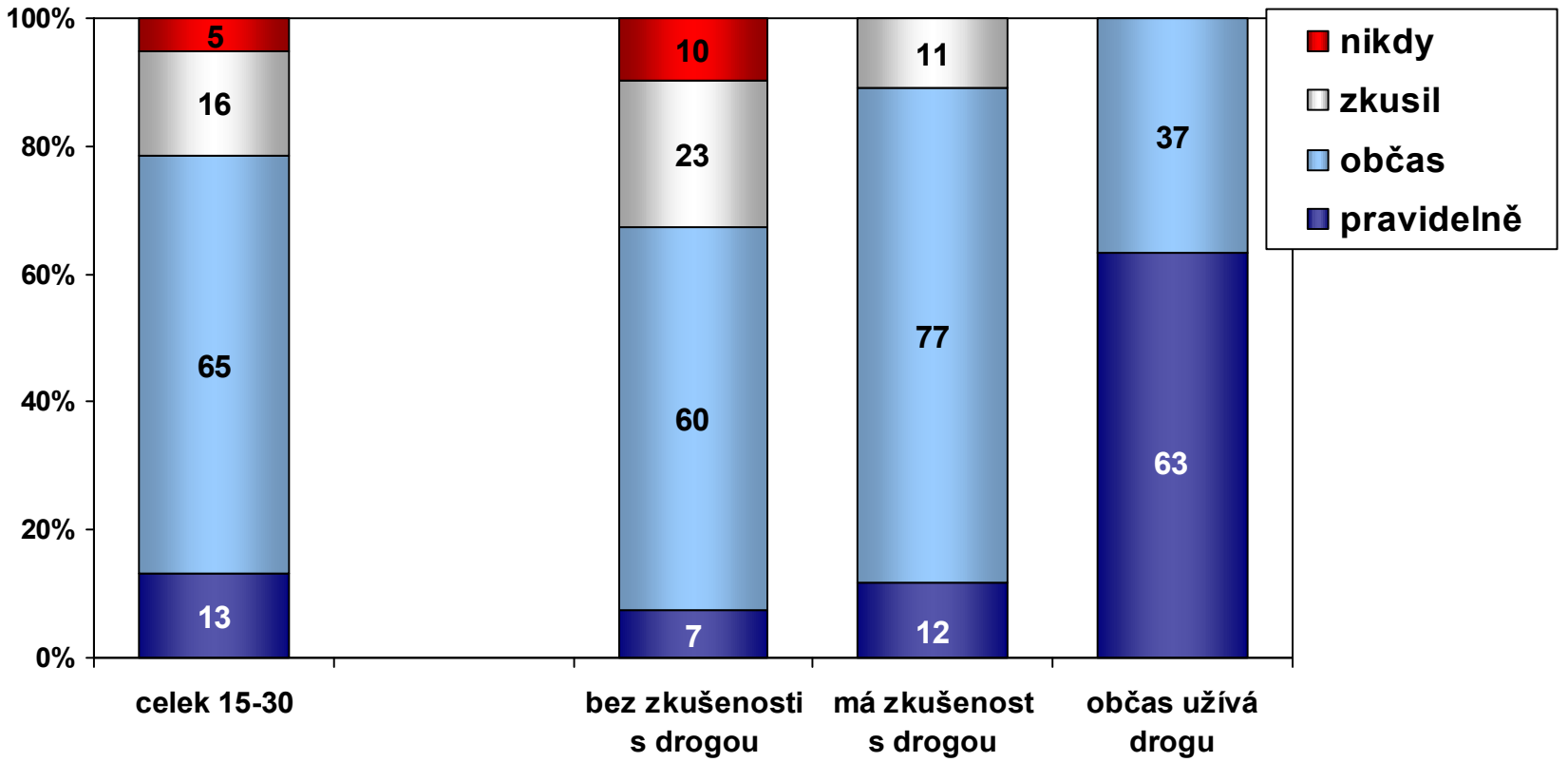

Respondenti 15 – 30 let

Zkušenost s kouření

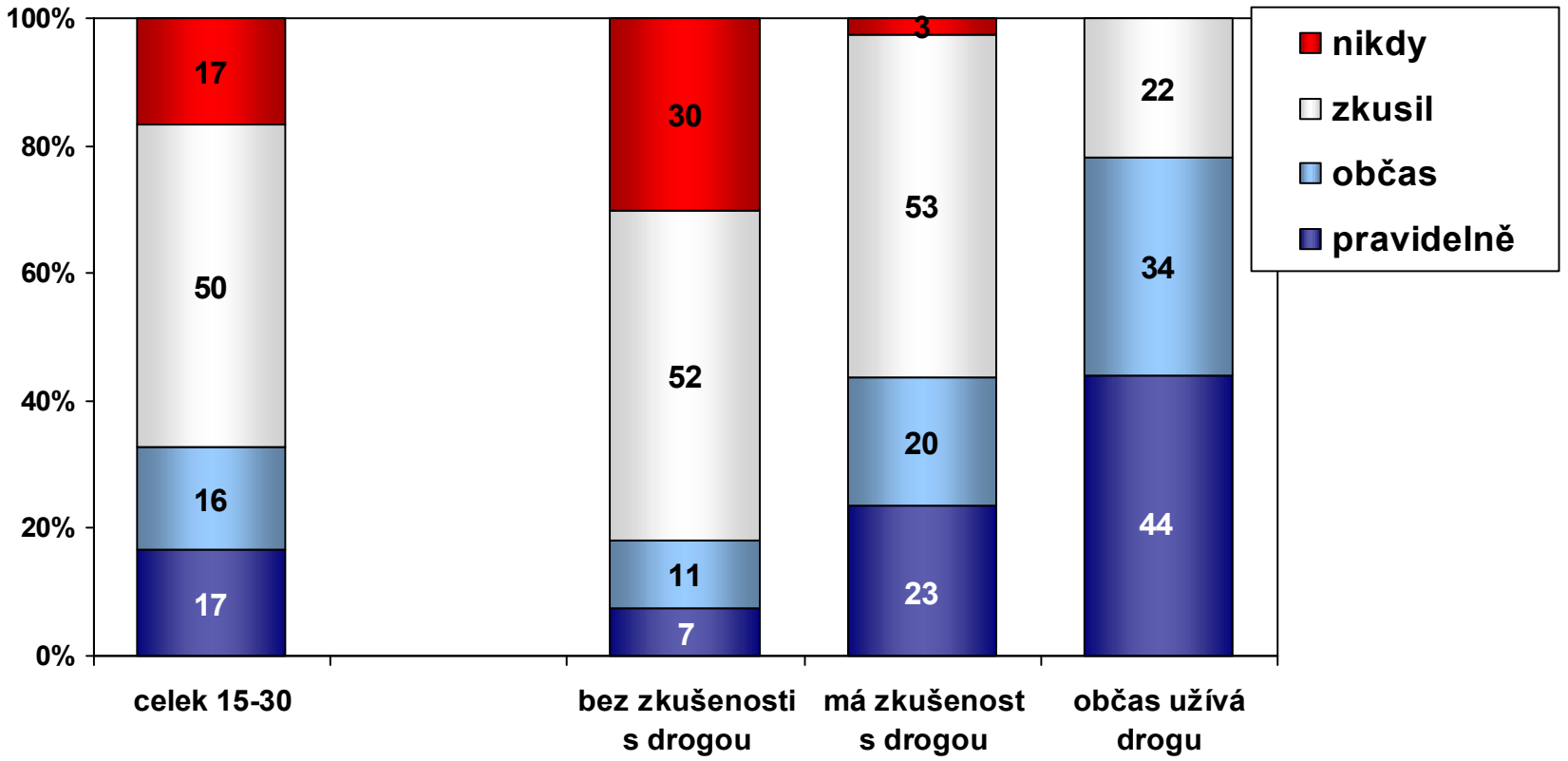

Respondenti 15 – 30 let

Typ konzumovaných drog v roce 2005

Pokud respondent zkušenost s drogou měl, byl dotázán, o jakou konkrétní drogu šlo.

Je třeba zdůraznit, že šlo o reprezentativní výzkum realizovaný kvótním výběrem zaměřený na celou populaci. Vzhledem k podílu narkomanů v pokročilejším stavu závislosti a jejich způsobu života, byla pravděpodobnost jejich vyššího zastoupení v souboru minimální. Podle našeho názoru jsme zastihli spíše méně problematické uživatele drog.

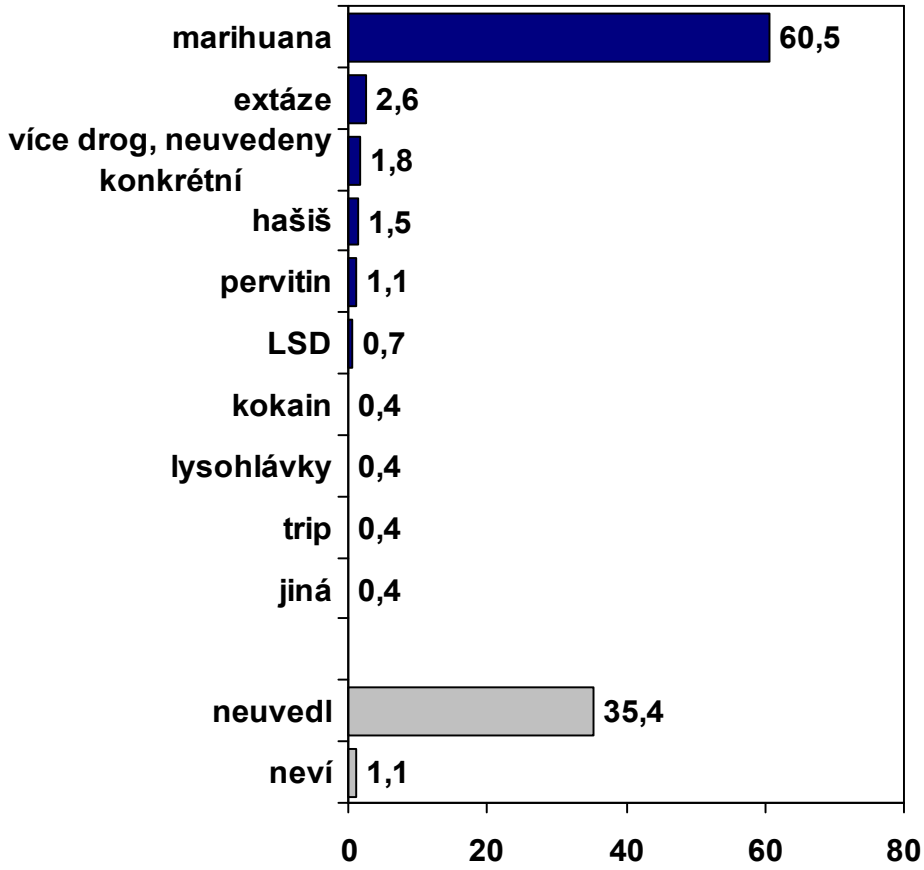

Respondenti 15-30 let se zkušeností s drogou a konzumenti N=271

Zároveň se domníváme, že vzhledem k tomu, že drogy nejsou celospolečensky pozitivně hodnoceny, někteří uživatelé měli s velkou pravděpodobností potřebu spíše umenšovat svou konzumaci drog. Předpokládáme proto, že určitá část těch, kteří deklarovali pouhou zkušenost s drogou, mohou drogy také v nějaké pravidelnější míře konzumovat.

V populaci převažuje spíše restriktivní postoj k problematice drog. 53% respondentů si myslí, že „drogy ohrožují společnost a stát by měl využít všech prostředků k jejich vymýcení“. Míra tolerance vůči drogám je velmi silně závislá na věku a na zkušenosti s drogami. Čím vyšší věk, tím restriktivnější je postoj k drogám. Naopak s rostoucí zkušeností s drogou roste i tolerance vůči drogám.

V roce 1992 uvádělo zkušenost s drogou 6% respondentů z věkové skupiny 15 až 30 let, v roce 2005 již zkušenost s drogou uvedlo 48% z této věkové skupiny. Při srovnání let 2002 – 47% z věkové skupiny 15 – 30 má zkušenost s drogou a 2005 – 48% má zkušenost s drogou se zdá, že se tempo růstu zvyšování podílu populace mající zkušenost s drogami zpomalilo. U těch, kteří drogy nezkusili, může tento fakt být důsledkem jejich odmítavého postoje k drogám. Ve společnosti většinou žádný jev nezasáhne 100% populace. Tato zákonitost samozřejmě platí i pro konzumaci drog. Ve společnosti vždy bude existovat určitá část populace, která z různých důvodů nemá zájem o experimentování s drogami. Vzhledem ke stagnaci růstu konzumace drog mládeží, bychom mohli předpokládat, že jsme za současných podmínek víceméně vyčerpali podíl mladé generace, která měla zájem o drogy.

Z hlediska věku největší zkušenost s drogami mezi respondenty ve věku 15 až 30 let má věková skupina 19 až 25 let. Skupinu 26 až 30 let zastihl drogový boom zřejmě příliš pozdě a tak jsou její drogové zkušenosti menší ve srovnání se skupinou 19 až 25. U nejmladší věkové skupiny naopak lze předpokládat, že ještě část jejích členů zkušenost s drogou získá. Protože 15% z věkové skupiny 15 až 30, kteří mají zkušenost s drogou tuto zkušenost získalo po 18 tém roce věku.

V souvislosti s drogami se občas zmiňuje, že starší generace si svůj život ničí tabákem a alkoholem a mladá generace „má svou marihuanu, která je v podstatě méně riziková“. Výsledky ovšem tento názor příliš nepotvrzují. Mladá generace nejvíce konzumuje alkohol, o něco méně kouří a nejméně konzumuje drogy. Ve věkové skupině 15 až 30 je pouhých 5% respondentů, kteří nikdy nezkusili alkohol a 17% těch, kteří nikdy nezkusili kouřit. Občas či pravidelně konzumuje alkohol 78% a 33% s touto frekvencí kouří. Zároveň se vysoce zvyšuje podíl kuřáků a konzumentů alkoholu a frekvence konzumace alkoholu a kouření ve skupině uživatelů drog.

A nyní již k vlastním skupinám mládeže ve věku 15 až 30 let definovaným na základě jejich zkušenosti s drogami. Při porovnání těchto tří skupin se v řadě znaků, kterým se jednotlivé skupiny odlišovaly, prokázalo, že jde často o znaky, jejichž hodnoty se přímo či nepřímo mění v závislosti na míře zkušenosti s drogou. Jako příklad mohu uvést konzumaci alkoholu. Čím vyšší je zkušenost s drogou, tím vyšší je i zkušenost s konzumací alkoholu.

1) ti, kteří drogy nikdy nezkusili

Více než 50% respondentů nikdy nezkusilo drogu.

Ve srovnání s ostatními dvěmi skupinami je tato skupina svým průměrným věkem nejstarší (23 let) a je zde vyšší podíl žen (58%). V této skupině je vyšší podíl ženatých/vdaných (24%), ale zároveň je zde i vyšší podíl (20%) těch, kteří nikdy neměli partnera. Pokud srovnáme zastoupení povolání v této skupině, jsou zde více zastoupeni manuální pracovníci a ženy na mateřské dovolené. Častěji než v ostatních skupinách jde o respondenty z malých měst, je zde nejméně respondentů z Prahy. Čistý příjem domácnosti je v této skupině nejnižší.

Ve volném čase se tato skupina méně věnuje vedlejší výdělečné činnosti, hracím automatům, práci s počítačem, návštěvě kaváren, restaurací, turistice/trampování, schůzce s partnerem, sexuálním a mileneckým aktivitám. Naopak více se věnuje sledování televize (52% pravidelně sleduje Novu), poslechu rozhlasu, domácím pracím, návštěvě divadla a psaní dopisů, deníků.

Postoj této skupiny k drogám je ze všech porovnávaných skupin nejméně liberální.

2) ti, kteří drogy zkusili

40% respondentů nějakou drogu vyzkoušelo, ale pravidelně drogy nekonzumuje.

Průměrný věk této skupiny je nižší (22) než věk skupiny, ve které drogy nikdy nezkusili, z hlediska pohlaví je zde vyšší podíl mužů (58%). Počet ženatých/vdaných v této skupině klesá (10%). V této skupině již narůstá podíl (70%) těch, kteří uvádějí, že mívají depresi.

Více respondentů se v této skupině častěji než ve zbylých dvou skupinách věnuje návštěvě kina, četbě novin a časopisů, četbě tištěných knih, diskotékám, tanečním zábavám, aktivnímu sportování, poslechu rozhlasu, návštěvě výstav, muzeí, návštěvě koncertů populární hudby, výtvarné činnosti, koncertům vážné hudby. Dá se říci, že tato skupina má nejširší paletu volnočasových aktivit. O tom svědčí i množství času věnovaného jednotlivým činnostem.

Mohli bychom vyslovit hypotézu, že zkušenost s drogou je v této skupině spíše jakýmsi omylem v jejich aktivním životním stylu. Díky svému bohatému programu se dostanou do styku i s drogou, ale zřejmě nemají ve svém životě dostatek prostoru pro její konzumaci.

3) ti, kteří občas a pravidelně drogy konzumují

7% respondentů občas či pravidelně konzumuje drogy.

Převážně (76%) jde o muže. Čistý průměrný měsíční příjem domácnosti v této skupině je nejvyšší (36 257,- Kč). Necelá polovina této skupiny žije v Praze. Z 90% je tato skupina tvořena svobodnými. Zároveň je tu ovšem nejnižší podíl těch, kteří nikdy neměli partnera (2%). Přestože z hlediska věku jde o nejmladší skupinu, objevuje se zde největší podíl podnikatelů a 56% skupiny tvoří studenti. Zároveň ovšem největší podíl (39%) ze studentů ve srovnání s ostatními skupinami při studiu zároveň pracuje. V této skupině se také setkáváme s největší zkušeností (12%) s prací v zahraničí a se zájmem o práci v zahraničí (76%). Vyvstává zde otázka, zda jde spíše o touhu poznávat svět, rozšiřovat si obzory, či spíše o výraz nespokojenosti s dosavadní situací a hledání úniku. V této skupině zároveň respondenti nejvíce deklarují pocity samoty (66%) a deprese (73%) .

Tato skupina se ve svém volném čase více věnuje hracím automatům, sexuálním aktivitám, povídání si s přáteli, odpočinku a nicnedělání, večírkům, návštěvě kaváren a restaurací, práci s počítačem.

Sociální zrání této skupiny je zřejmě rychlejší, než ostatních skupiny. Průměrný věk řady událostí jako např. první návštěva diskotéky, pohlavní styk, cesta do zahraničí, zkušenost s drogou, je u této skupiny nižší, než u ostatních dvou skupin. Tento fakt ukazuje nebezpečí vlivu věku první nabídky drogy na riziko vzniku drogové závislosti. Dá se usuzovat, že věk ve kterém je droga nabídnuta bude mít vliv na vznik závislosti.

Typologie mladých lidí experimentujících a konzumujících drogu se proměňuje v závislosti na vývoji společnosti, procesu penetrace drog ve společnosti a velikosti podílu z populačního ročníku, který s drogami experimentuje. Již výzkum Sociální deviace z let 1997-1998 ukázal dva odlišné typy konzumentů drog. Jeden typ byl spojen s nízkou sociokulturní úrovní svou i původní rodiny. Druhý typ byl velkým překvapením. V řadě parametrů byl před kontaktem s drogami kulturnější než normální populace a měl náročnější volnočasové aktivity.

Náš nejnovější výzkum přinesl data a poznatky dále narušující klasický obrázek narkomana. Zdá se, bohužel, že se naplňuje heslo bývalého šéfa meziresortní protidrogové komise MuDr. P. Béma, že je třeba se naučit žít s drogami. Mladá generace, resp. její značná část s drogami žije.

Objevuje se několik otázek v souvislosti s tímto vývojem.

1. Jaká je příčina, proč se tak vysoký podíl mládeže ale i dětí uchyluje k drogám?
2. Jaký je psychosociální profil této části mladé generace?
3. Je zvýšený podíl jedinců s pocity osamocení a depresí mezi konzumenty příčinou či důsledkem konzumace?

Ukazuje se, že v čím mladším věku je jedinec zasažen drogou, tím negativnější a silnější je dopad na osobnost. Zhruba od 13 let začíná období, kdy dítě často prožívá krizi ve vztahu k rodině, hledá své sebepotvrzení mezi vrstevníky a nově začíná vnímat společnost. Zde se také nachází krizové zázemí pro kontakt s drogou.

Společnost není v současnosti schopna lidem na hranici mezi dětstvím a mládím poskytnout vizi, která by dala jejich životu smysl. Velká část dětské populace a populace mladých se společensky adaptuje v kontaktu s mediální manipulací a stává se konzumenty závislými na značkovém zboží. Součástí tohoto „značkového životního stylu“ je i droga. Být „in“ znamená minimálně kouřit marihuanu. Druhá část populace se naopak uchyluje k droze v úniku před agresivní tržní společností.

Na šíření drog v české společnosti můžeme pozorovat dva fenomény, proměnu normy, kdy z původně deviantního fenoménu se stává součást „normality“. Pro velkou část populace je kouření marihuany již „normální“. Druhým fenoménem je způsob a dynamika šíření nového „prvku společností“.

Konzumace alkoholu, nikotinismus

Vývoj zkušenosti s kouřením v letech 1992 - 2005

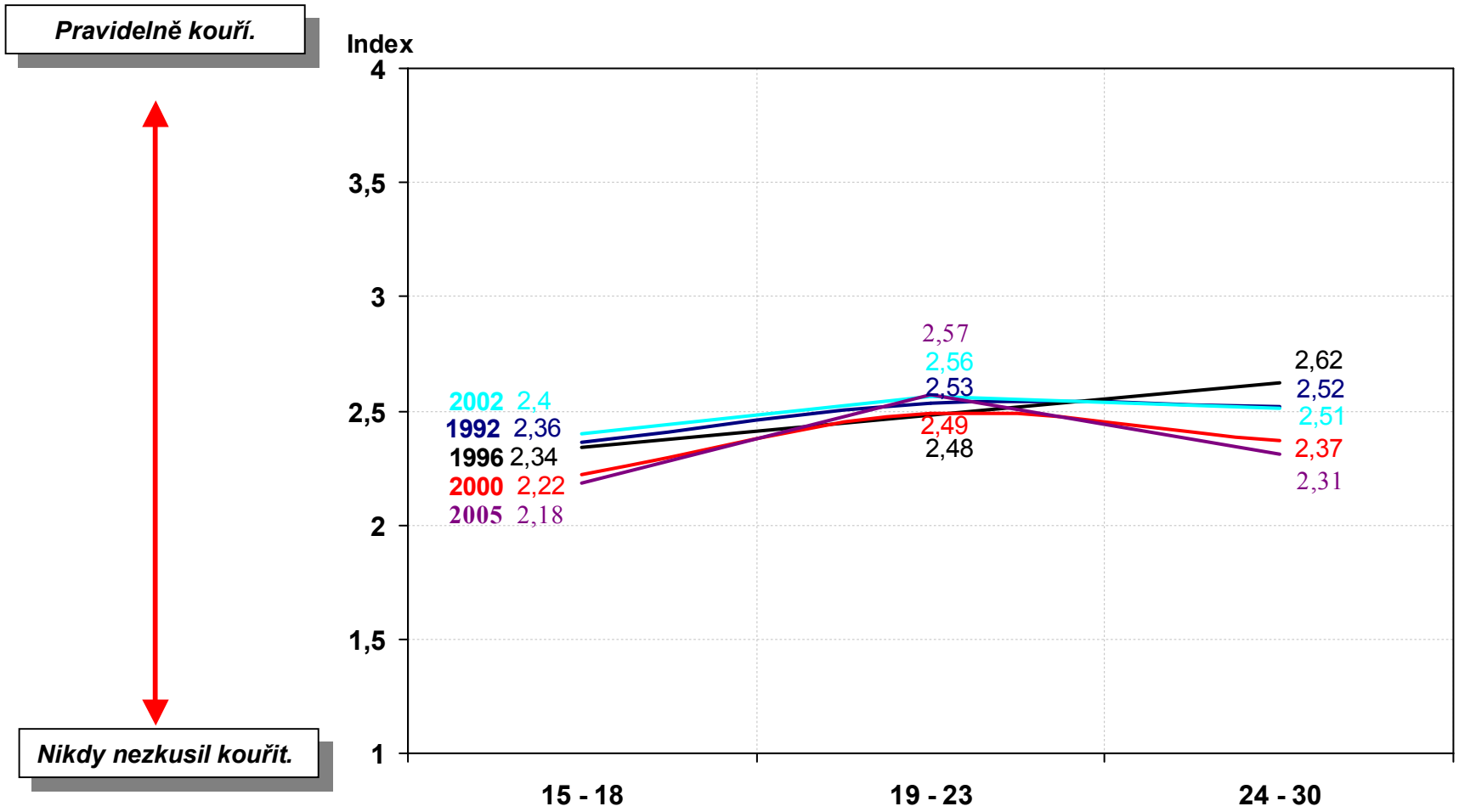

Zkušenost s kouřením

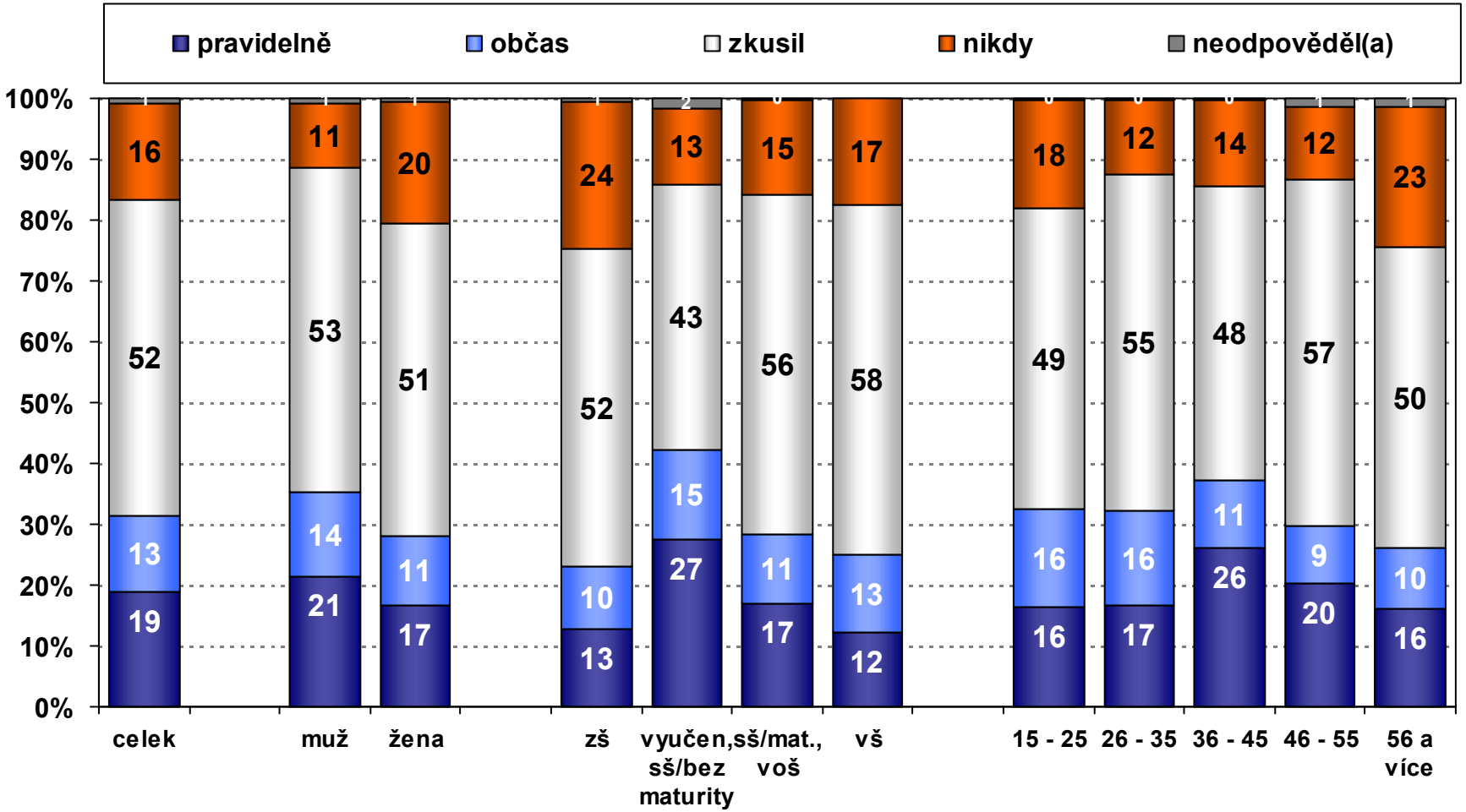

Všichni respondenti N=1818

Zkušenost s alkoholem

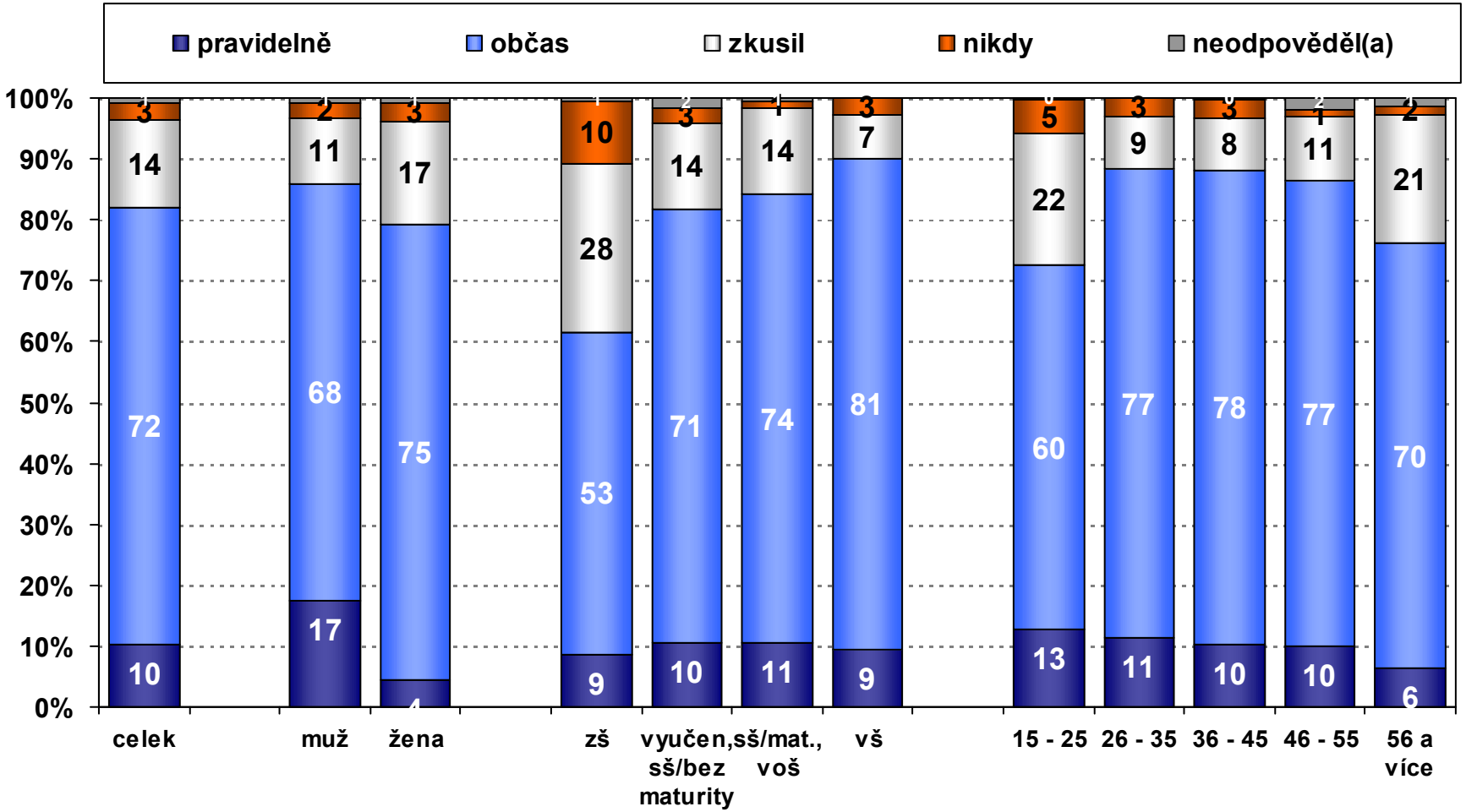

Všichni respondenti N=1818

Na rozložení kouření a pití alkoholu v generacích vidíme, že mladá generace se socializuje úspěšně a přebírá vzorce chování předchozích generací velmi snaživě a dosahuje výsledků předchozích generací dokonce v poněkud mladším věku. Při interpretaci dat obsažených v grafu by čtenář mohl poukázat na nižší kouření a pití alkoholu nejstarší věkové skupiny. Nižší konzumace u této skupiny je však dána jejich zdravotním stavem, špatnou ekonomickou situací a životním stylem, který obsahuje výrazně méně situací spojených s kouřením a konzumací alkoholu.

Nad rámec standardní situace se vyvíjí kouření a konzumace alkoholu žen. Jejich emancipace v posledních dvou generacích je spojena s dramatickým nárůstem kouření a pití alkoholu. Bohužel, emancipace části žen je spojena s přebíráním toho nejhoršího z chování mužů. Pokračování tohoto trendu by znamenalo zmaření nadějí, které pro lidstvo emancipace žen představuje.

Z modelu socializace jaký představuje přebíraní kouření a pití alkoholu mladou generací, se vymyká konzumace drog. Tento fenomén je „přínosem“ současné mladé generace ve zcela nových podmínkách devadesátých let, které byly nastartování a šíření drog příznivé. Samozřejmě, že v počátcích byly děti a mládež objekty a oběťmi. Nositeli a subjekty byly příslušníci starších generací a určité složky společnosti.

Role médií v socializaci a sociálním zrání dětí a mládeže

Pedagogika volného času do určité míry reflektuje média jako prvek v životním stylu dětí a mládeže. Rozsah působení médií a jejich prostřednictvím generování mediální a virtuální reality a vytváření kyberprostoru však klade na pedagogiku další nároky. V digitálním a mediálním věku tradiční jevy přirozeného světa dostávají svou digitální či mediální podobu. Tak jako vzdělávání dostává mediální a elektronickou podobu, podobně již mluvíme o digitální či počítačové kriminalitě. V hraniční oblasti mezi pedagogikou a digitální kriminalitou můžeme pozorovat jevy, které bychom mohli zahrnout pod pojem mediální kriminalita.

Předmětem mediální kriminality se mohou v budoucnu stát jevy, které komerční televize vnesla do české mediální kultury v devadesátých letech pod hesly vyrovnávání se světu, návratu do Evropy, svobody slova a liberalizace. Zastánci neregulovaného působení médií používali argumenty, že nikdo se nemusí dívat, regulace je relikt totalitní společnosti, zasahovat majitelům do vysílání je narušením tržních principů a zásah do užívání majetku ke svému zisku je socialistické, vysíláním televize nikoho nevychovává, neovlivňuje, pouze baví. Majitelé a zastánci komerčního vysílání opakovaně zpochybňují vliv násilí v televizi na růst agresivity ve společnosti, především u mladé generace, navzdory výsledkům řady sociologických [1] a psychologických studií.

[1] Např. rozsáhlý výzkum k sociální deviaci prokázal statisticky významnou souvislost mezi sociální deviací a sledováním určité televizní stanice a televizních pořadů. Viz Sak, P. Proměny české mládeže. Praha: Petrklíč. 2000.

Vztah mezi televizním vysíláním a sociální deviací a kriminalitou je individuální u každého jedince a složitě zprostředkovaný. Jedinců, kteří po zhlédnutí vraždy v televizním pořadu jdou do města vraždu v reálu zopakovat je minimálně, i když i takové případy existují.[1] Největší vliv mají pokleslé deviantní pořady na děti s nižším IQ vyrůstající v rodině s nízkou sociokulturní úrovní, případně s kriminálním chováním rodičů. Vliv televizním vysíláním zprostředkované sociální deviace na jednání diváků se může pohybovat v rozmezí korelace od 1 do 0. Představme si však nízký vliv, řekněme jednoprocentní na spáchaný trestný čin. Pokud si však jedno procento vynásobíme počtem spáchaných trestných činů či počtem pachatelů trestné činnosti, uvědomíme si, jaká deviantní a kriminální latence je v působení médií. Kdo dokáže vyvodit vliv pořadů tzv. reality show jako jsou Vyvolení či Big Brother na sociální zrání současné dětské populace? Vzhledem k tomu, k jaké medializaci a digitalizaci společnosti dochází a jak roste vliv médií, bude se společnost muset dříve či později s touto skutečností vyrovnat.

V mediální a digitální společnosti dochází k socializaci a sociálnímu zrání i pod vlivem médií. Deviantní sociální vývoj je také důsledkem působení médií a je proto třeba, aby se mediální působení stalo předmětem pedagogiky a kriminologie. Z hlediska bezpečnosti společnosti má velmi malou společenskou nebezpečnost neproclení obrazu televizního magnáta, zatímco kdybychom posuzovali jeho vliv na mladou generaci, dospěli bychom k závěru o vysoké společenské nebezpečnosti jeho působení. Vzhledem k vývoji společnosti a k mediálnímu vývoji se jako logické jeví vymezení mediální kriminality a ochrana společnosti před touto mediální kriminalitou.

[1] Případ pokusu o vraždu podle televizní metodiky popsal pražský kriminalista F. Dočekal na parlamentním semináři Televizní násilí.

Společnost, která se vytváří jevy, generovanými novými informačními a komunikačními technologiemi, vyžaduje multidisciplinární reflexi, protože dochází k proměně i v dalších subsystémech společnosti. To se týká především sociologie, politologie, psychologie, kriminologie a ekologie. Mediální pedagogika stojí před úkolem systémově se zmocnit skutečnosti nových jevů a pedagogicky je uchopit. Řešení tohoto úkolu vidíme ve čtyřech směrech:

- inventarizace otázek a problémů;
- reflexe nových mediálních, sociálních a pedagogických jevů;
- vymezení a rozpracování kategorií a pojmů, spojených s reflexí daných jevů;
- rozpracování teorie postihujících nové jevy pomocí vymezených kategorií a pojmů.

K otázkám, na které by se měla mediální pedagogika zaměřit patří např.:

- jaké mediální obsahy působí na děti a mládež;
- kdo určuje mediální obsahy;
- jaké zájmy jsou v pozadí mediálního vysílání;
- jaké cíle mediální vysílání sleduje;
- jaký účinek na jednotlivé složky osobnosti má mediální působení;
- jaké hodnoty jsou mediálním produktem sdělovány.

6. Média, nové technologie a mládež

Původně člověk vnímal svět a komunikoval se svým okolím pouze bezprostředně a spontánně. Již v počátcích lidské historie však nalézáme první médium zprostředkující informace a významy - jeskynní kresby. Od té doby se v lidské civilizaci postupně objevují další a další média. Historii člověka a společnosti můžeme vnímat také jako postupné nahrazování přímého spontánního sociálního kontaktu a reflexe reality zprostředkujícím působení médií.

Od prvního média, kterým byly jeskynní kresby paleolitického a neolitického člověka neustále akceleruje růst podílu reality zprostředkovávané člověku médii, diverzita médií, komplexnost reality postihované médii a přenos života společnosti a člověka do těchto médií (medializace a posléze digitalizace společnosti), pozice v životním poli člověka a významu pro fungování společnosti.

Jak je uvedeno v kapitole o volném čase s médii tráví současný člověk dvě třetiny svého disponibilního času. Skladba využívaných médií a podíl „jejich času“ na „celkovém mediálním čase“ se proměňuje a změna probíhá prostřednictvím nastupující mladé generace. Předpokladem využití médií je jejich disponibilita, to znamená, aby je měl člověk k dispozici a měl kompetence k jejich používání.

Vývoj disponibility jednotlivým médiem vypovídá o proměně mediální společnosti. Následující graf ukazuje vývoj disponibility jednotlivými médii od roku 1992 do současnosti.

Ke konstrukci grafu je použit index disponibility jako průměr z četností
1 - nevlastní a nemá k dispozici,
2 - nevlastní, ale má k dispozici,
3 - vlastní a má k dispozici.

Čím je křivka strmější, tím je vývoj dynamičtější. Vidíme ústup technologií jako je gramofon a magnetofon a explozivní vybavování mladé generace mobilním telefonem, osobním počítačem a internetem. Změny ve vybavení společnosti mediálními technologiemi vypovídají také o změně společnosti v celé řadě oblastí.

Těžiště informačních změn je v osobním počítači. Podívejme se proto, jak tato technologie pronikala do věkových skupin mladé generace. Za jedenáct let stoupl podíl vlastníků z 9% na 70% vlastníků osobního počítače.

Vývoj disponibility technickými mediálními prostředky

ve věkové skupině 15 - 30 let v letech 1992-2005

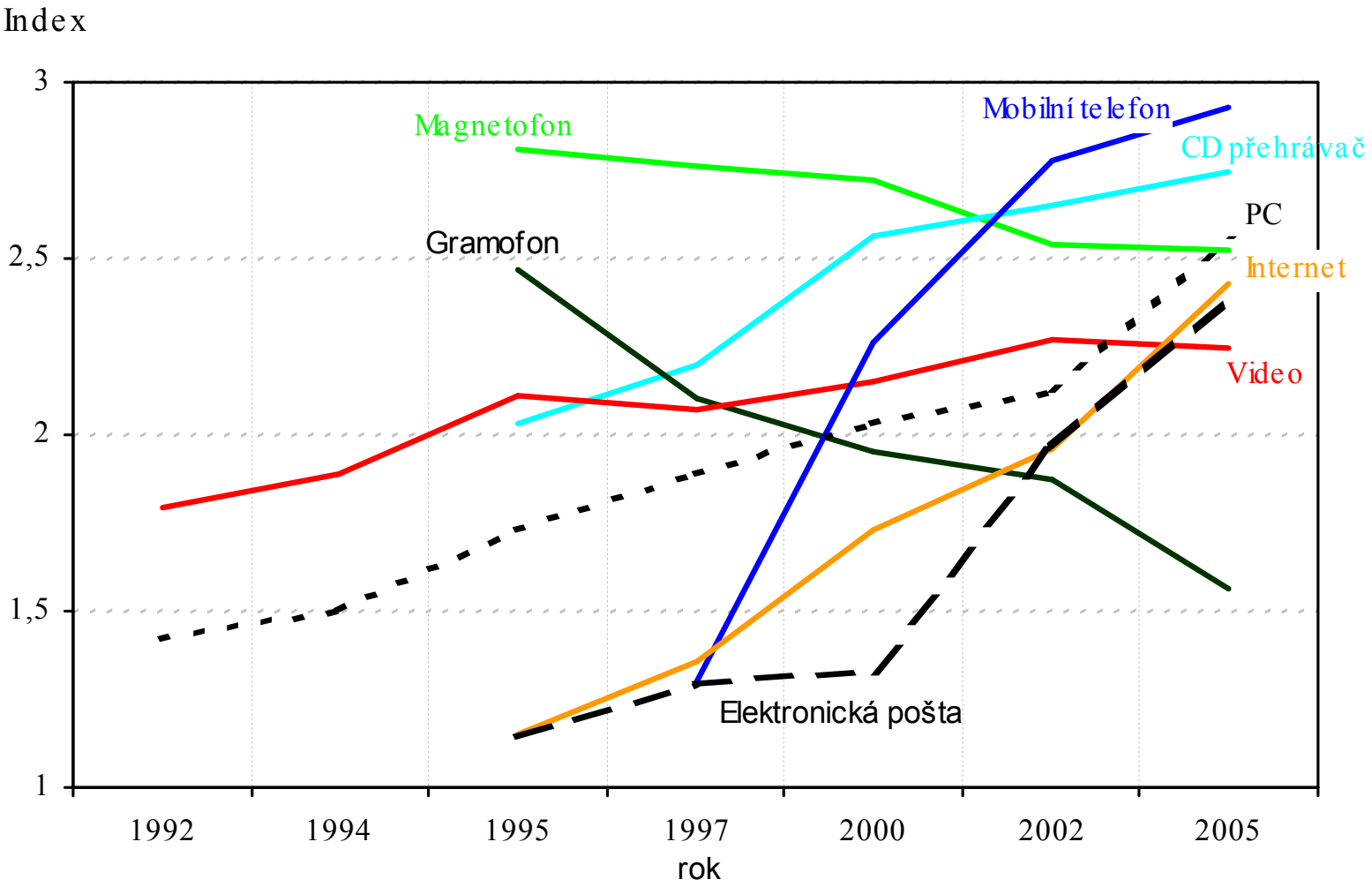

Zatímco předchozí generace sociálně zrála souběžně s pronikáním televize do společnosti, dnešní generace se již rodí do „televizní společnosti“. Avšak zase se stala generačním subjektem šíření nových informačních a komunikačních technologií. Změny v oblasti informačních médií realizované v posledních dvaceti letech jsou zásadnější a objemnější než změny v oblasti informačních médií za celou historii lidstva. Přitom tempo mediálních inovací nepolevuje. Lidstvo již začíná realizovat další technologickou inovaci, která výrazně promění nejen jednotlivá média jako je rozhlas a televize, ale celou mediální krajinu a životní styl člověka. Digitalizací se vytvářejí předpoklady k těsnému propojení všech médií a ke kvalitativně novému posunu v utváření informační společnosti.

Těžiště informačních změn je v osobním počítači. Podívejme se proto, jak tato technologie pronikala do věkových skupin mladé generace. Za jedenáct let stoupl podíl vlastníků osobního počítače z 9% na 70%.

Vlastnictví PC ve věkových skupinách, v letech 1994 - 2005

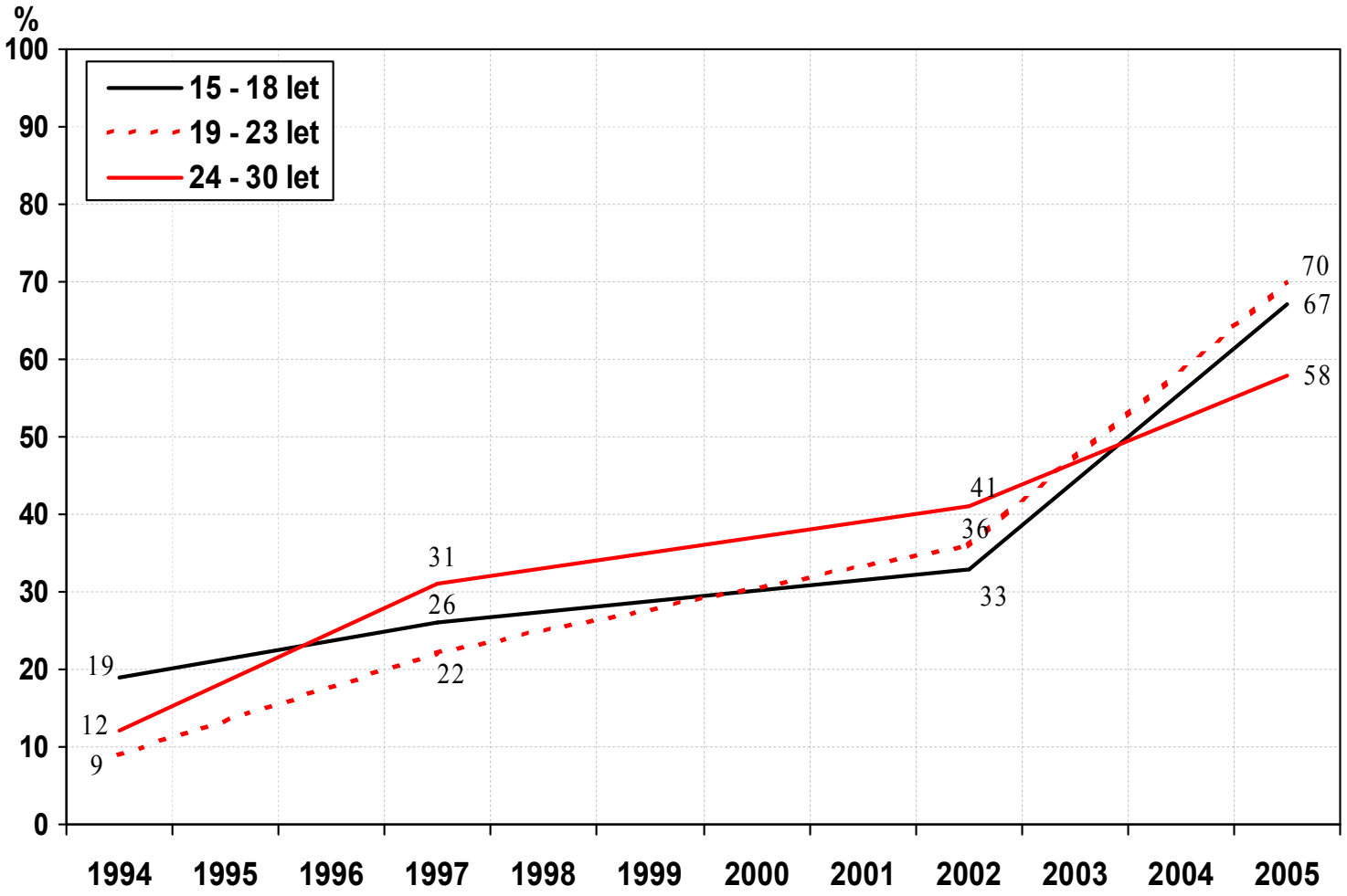

Dovednosti využívat nové technologie patří k fenoménům pro společnost a civilizaci strategickým. Proto při komparaci a hodnocení vyspělosti jednotlivých zemí, patří schopnost populace pracovat s počítačem k jedněm z hlavních ukazatelů.

V posledním desetiletí se využívá všeobecné znalosti pojmu gramotnost a převádí se do jiných oblastí a spojuje se s jinými dovednostmi. Připomeňme např. čtenářskou gramotnost a informační gramotnost. Komputerizace společnosti přinesla také spojení pojmu gramotnost s používáním osobního počítače.

Počítačovou gramotností se obecně myslí kompetence k ovládání a využívání osobního počítače. Za vhodné vymezení počítačové gramotnosti považujeme kompetence, které umožní jedinci využívat nové technologie pro svůj profesní a osobní život v té míře, kdy se necítí komputerově handicapován, není za digitální přehradou a jeho osobní i profesní rozvoj prostřednictvím počítače je otázkou jeho volby.

V našem výzkumu jsme zvolili techniku sebeevaluace, kdy respondent sám vyhodnotil své dovednosti ovládat osobní počítač a využívat jeho funkce. Naše metodika nedělí soubor na počítačově gramotné a negramotné, ale na ty, kteří využívají počítač na profesionální úrovní, skupinu se základní počítačovou gramotností a na skupinu s průměrnou počítačovou gramotností.

Následující graf ukazuje získané výsledky. Počítačová gramotnost není pochopitelně rozložená v české populaci homogenně. Základními znaky, které úroveň počítačové gramotnosti diferencují, je věk a vzdělání. V mladé generaci je profesionální a průměrná počítačová gramotnost zastoupena u 75% jedinců a přidáme-li ještě základní počítačovou gramotnost, dostáváme se k 92%.

Respondenti na otázku: „**Který z následujících výroků nejlépe vyjadřuje Vaši situaci ve vztahu k počítači?“,** odpovídali prostřednictvím těchto možností:

- počítač nevyužívám a nemám zájem ho využívat
- počítač nevyužívám, rád bych ho využíval(a), ale nezvládl(a) bych to
- počítač nevyužívám, ale plánuji, že ho začnu využívat
- počítač využívám, ale nejsem si příliš jistý, umím jen základní činnosti
- nejsem ve využívání počítače začátečník, ale nevyužívám počítač profesionálně
- počítač využívám na profesionální úrovni

Sebeevaluace využívání PC ve věkových skupinách

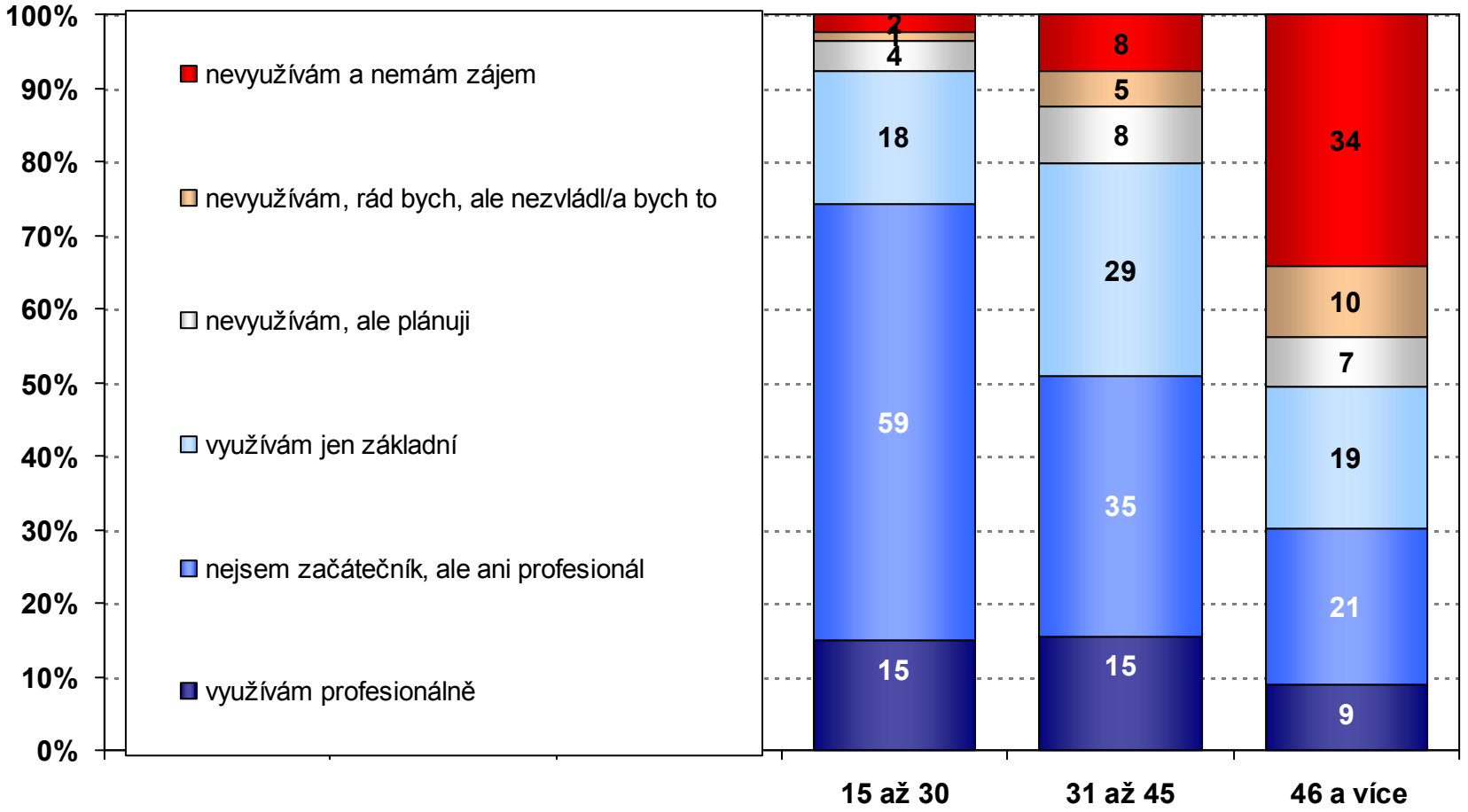

Všichni respondenti N=1818

Přístup k internetu (disponibilita)

ve věkových skupinách, v letech 1995 - 2005

S fázovým posunem po disponibilitě osobním počítačem se vyvíjela disponibilita internetem, to znamená přístup k internetu. V jednotlivých věkových skupinách za pouhých deset let disponibilita stoupla tak významně, že lze hovořit o saturaci mladé generace přístupem k internetu.

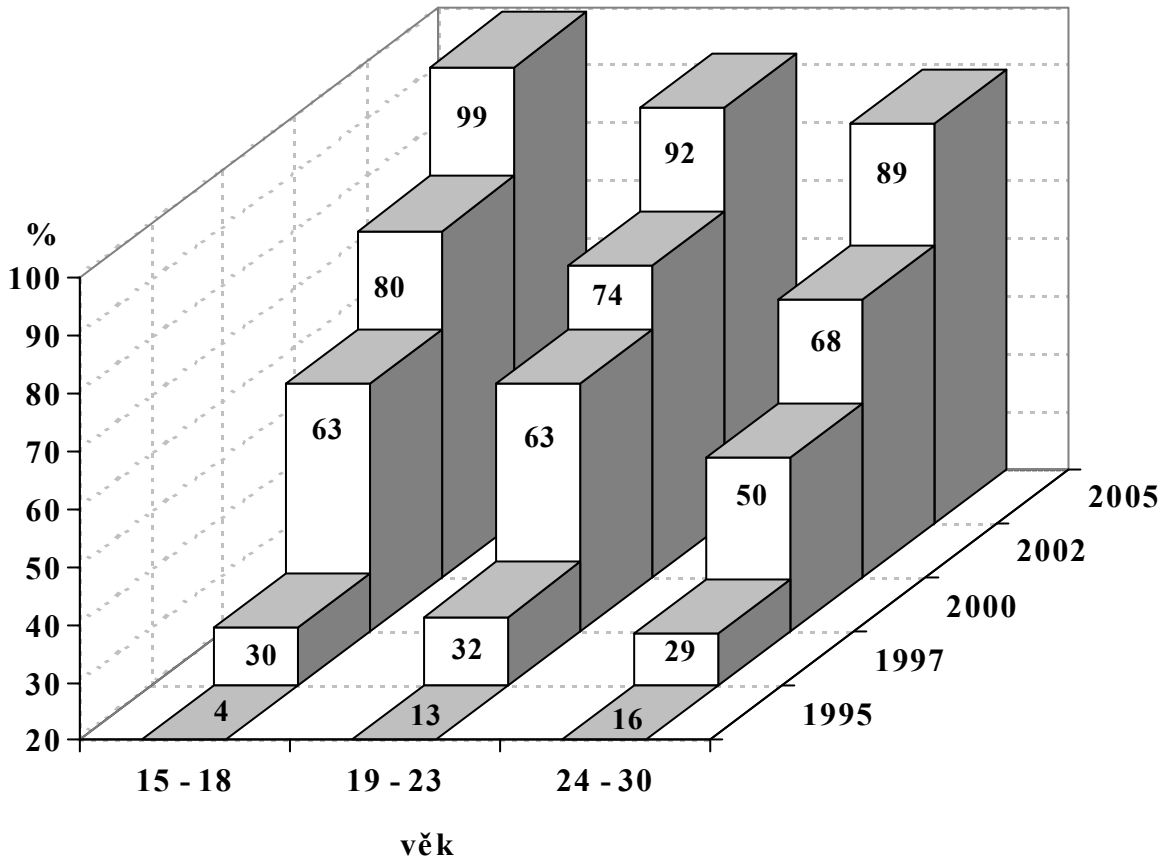

Po poznatcích o disponibilitě a gramotnosti, tedy o základních předpokladech využívání nových technologií, se podívejme, kolik času mladá generace s technologiemi tráví ve srovnání s nejrozšířenějším médiem - s televizí.

Následný graf porovnává deklarovaný čas věnovaný televizi a internetu v závislosti na dosaženém vzdělání od roku 1997 do roku 2005. S růstem vzdělání klesá čas strávený s televizí a roste čas strávený s internetem. Čím vyšší vzdělání, tím významnější změny, avšak i u skupiny s nejnižším vzděláním stoupl čas strávený s internetem. U skupiny s vysokoškolským vzděláním časový objem s internetem vzrostl zhruba jedenáctkrát a dosáhl objemu „televizního času“, ale u vyučených vzrostl pouze pětkrát a daleko zaostává za televizním časem. Zde vidíme kombinaci digitální a televizní přehrady. Ostrá hranice existuje mezi stupněm vzdělání „s maturitou“ a vyučenými, ale mezi skupinou s maturitou a skupinou s vysokoškolským vzděláním zásadní rozdíl není.

Objem času věnovaného týdně sledování televize a internetu

ve vzdělanostních skupinách - 1997, 2000, 2005,
věková skupina 15 - 30 let

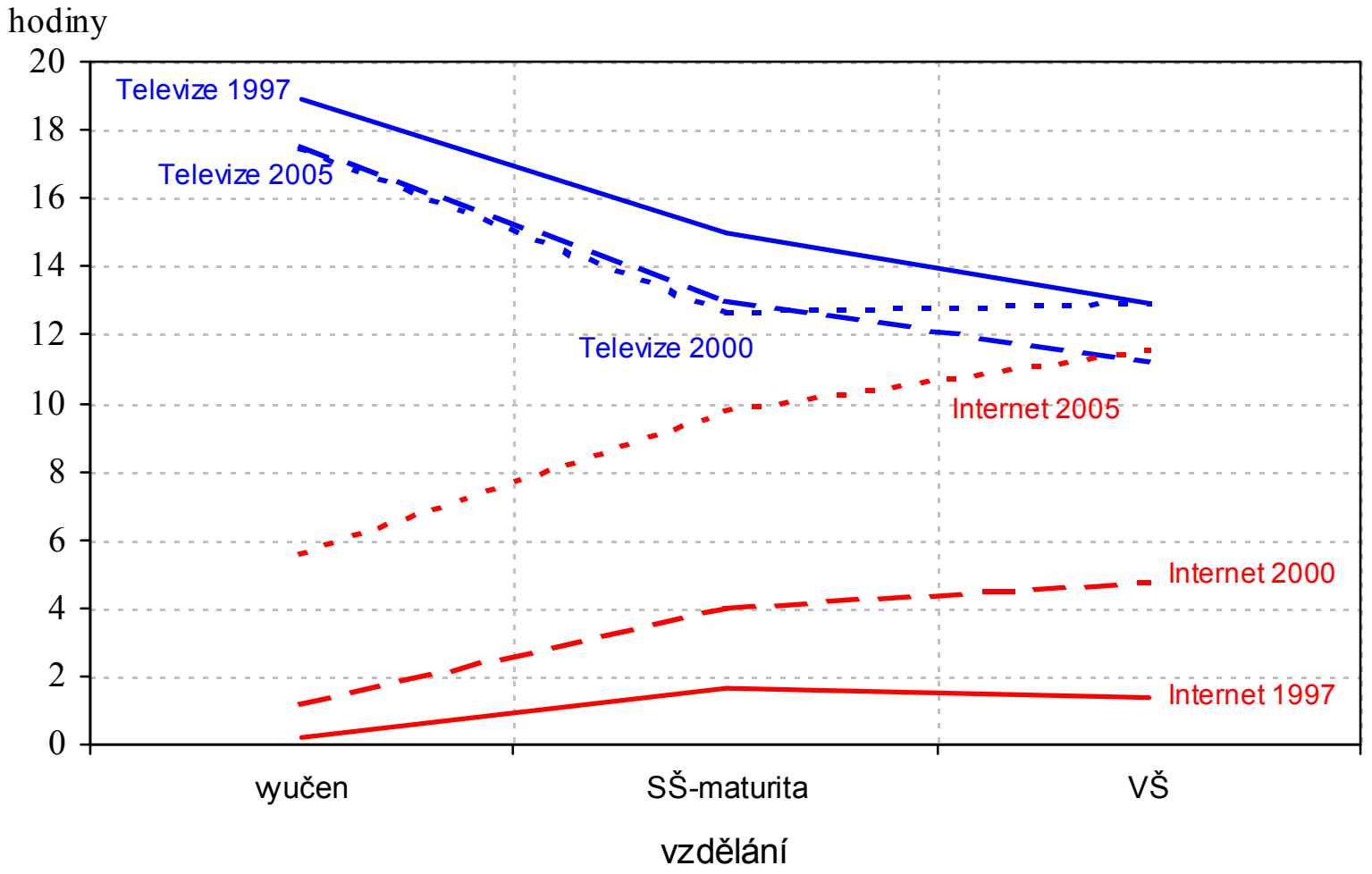

Další graf poskytuje údaje z časového snímku a porovnává čas věnovaný poslechu rozhlasu, sledování televize a internetu ve věkových skupinách.

I když nástup osobního počítače a internetu byl velmi dynamický až explozivní, stále je v celku populace a ve všech věkových skupinách nejvíce času věnováno sledování televize. Zatímco však čas u počítače a internetu je na věku nepřímo závislý, s růstem věku klesá objem času, u televize je tomu obráceně. S věkem stoupá počet hodin strávených u televize.

Je otázkou nakolik se do této závislosti promítají generační specifika a nakolik se jedná o vliv životní fáze. Jinými slovy, zda se jedinci této věkové skupiny dívají na televizi, protože jsou staří anebo protože patří do konkrétní generace. Na základě vývojových trendů lze vyslovit závěr, že se jedná o vliv obou faktorů. S dalším vývojem a s posuny v demografické a generační struktuře se bude snižovat rozdíl mezi časem věnovaným počítači a internetu na jedné straně a televizi na straně druhé.

Čas věnovaný televizi se pohybuje mezi 10 a 23 hodinami týdně. Pozoruhodný je pokles významu rozhlasu, který probíhá již od devadesátých let. U rozhlasu také můžeme zaznamenat spíše nepřímou závislost na věku, nejvíce poslouchají rozhlas senioři.

Průměrné množství hodin věnovaných týdně jednotlivým aktivitám

časový snímek

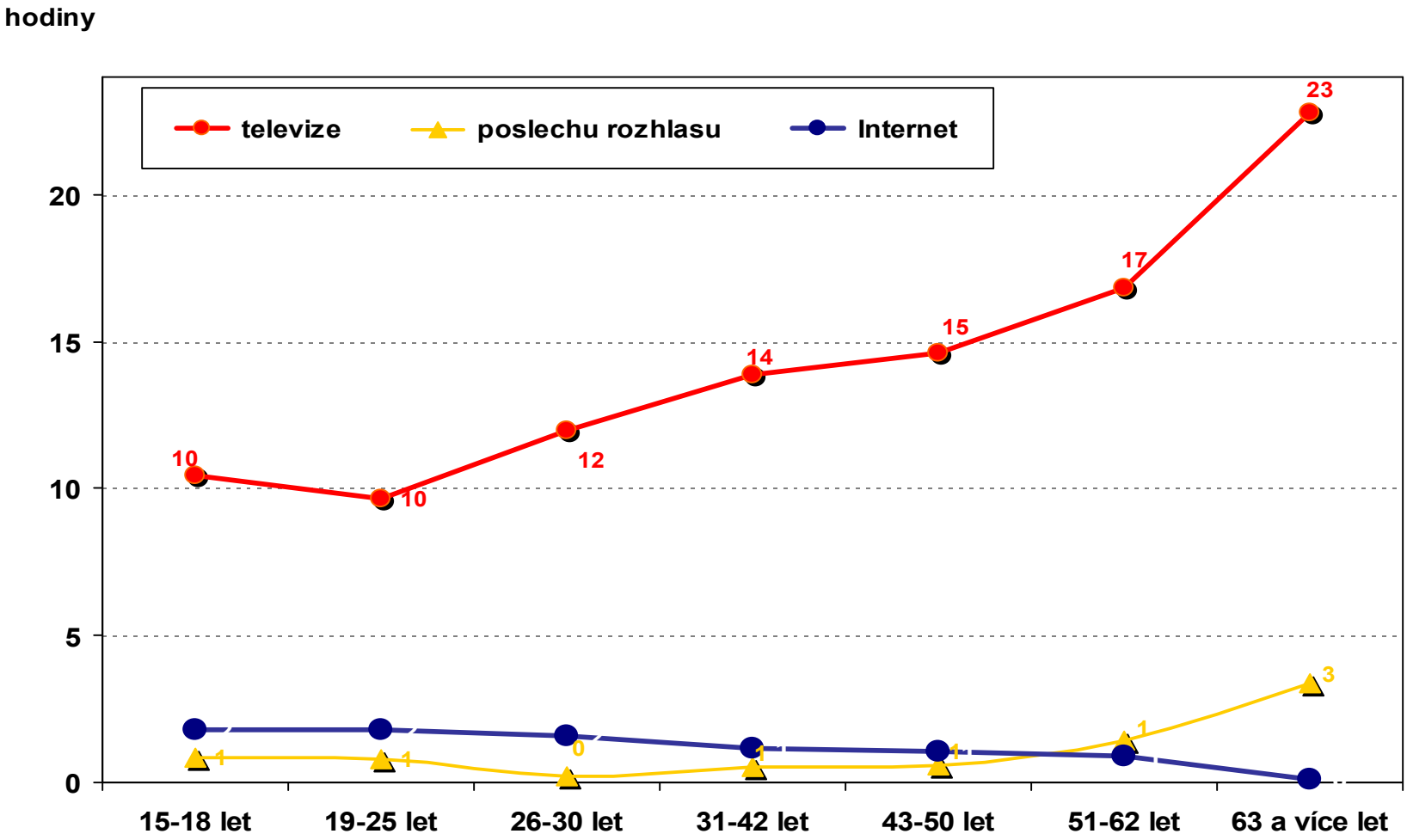

N=754

Průměrné množství hodin věnovaných týdně jednotlivým aktivitám

časový snímek

Tento graf podává údaje o časovém objemu konkrétnějších počítačových aktivit v závislosti na věku. Jedná se o počítačové hry, připojení na internet a další práce s osobním počítačem. Počítačové aktivity vrcholí ve věkové skupině 19 – 25 let, čas věnovaný počítačovým hrám od 15 let plynule klesá.

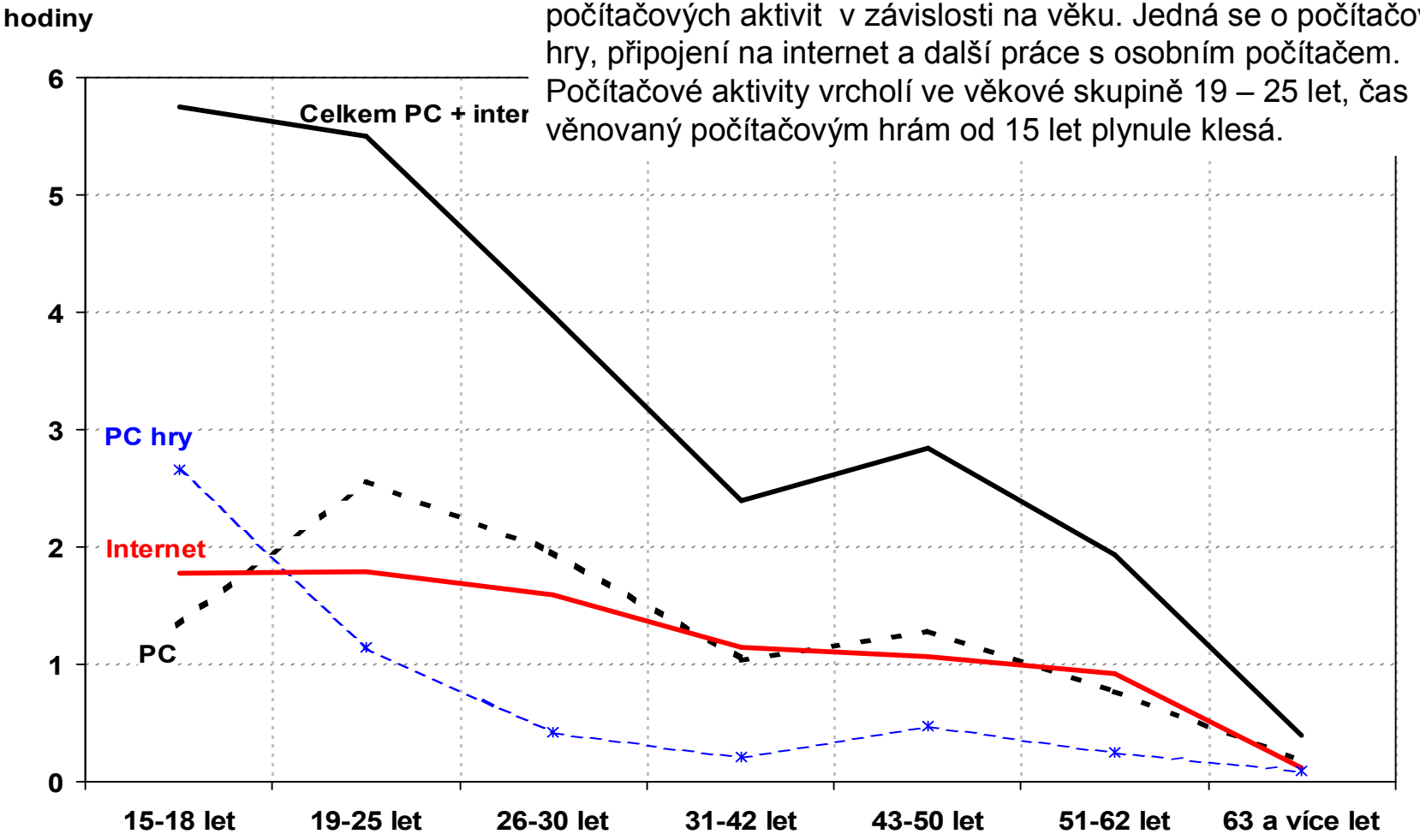

N=754

Využívání Internetu ve věkových skupinách

(hodiny týdně - časový snímek) 2000 a 2005

Vývoj času věnovaného internetu ukazuje následující graf. Od roku 2000 do roku 2005 stoupl podíl uživatelů internetu, zachycených technikou časového snímku o 11%.

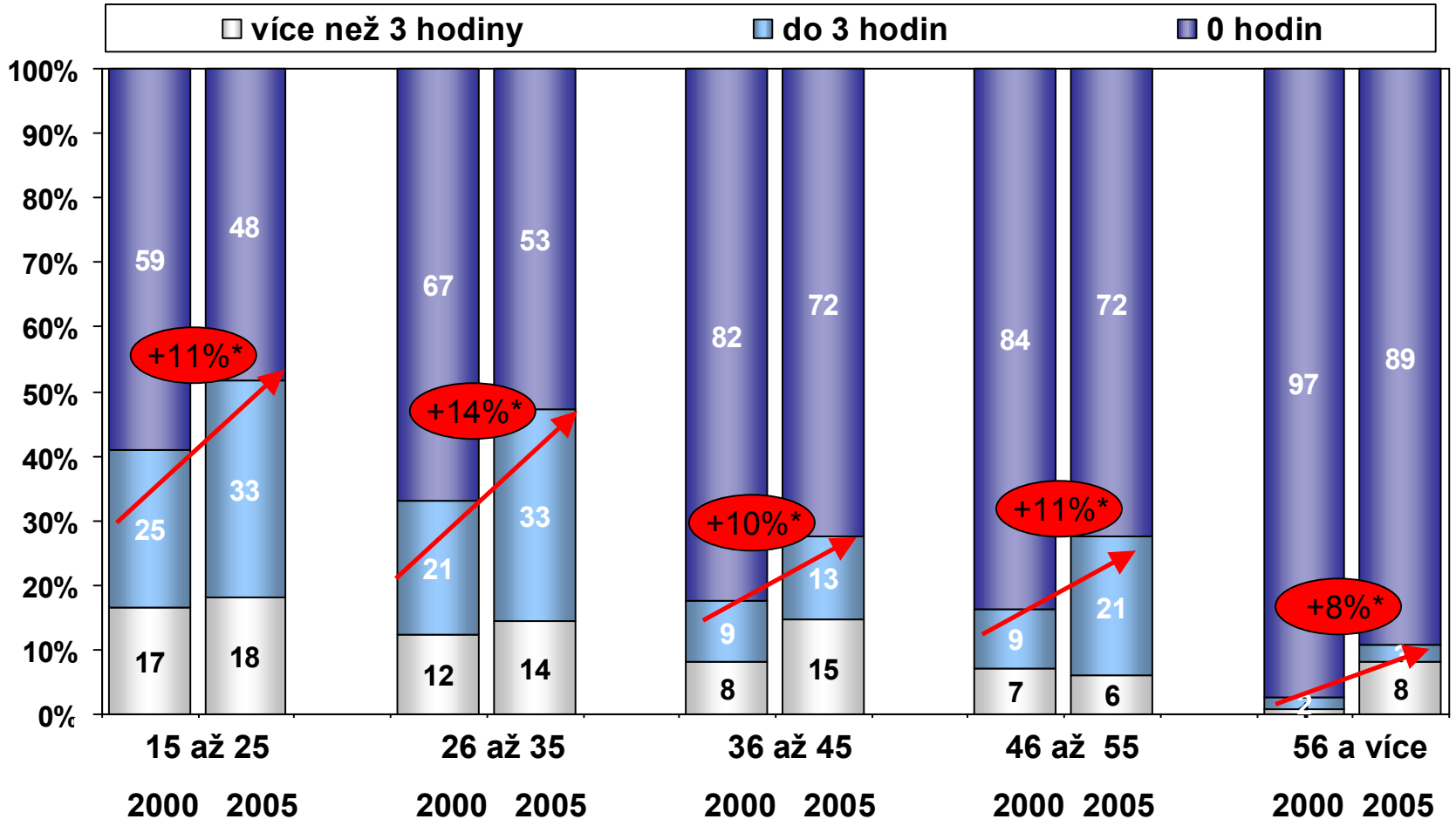

** Nárůst počtu uživatelů Internetu v jednotlivých věkových skupinách*

rok 2000 N=932, rok 2005 N=754

Jak ukazují výsledky empirických výzkumů, současná mládež je vybavena k využívání nových informačních a komunikačních technologií. Nové technologie má k dispozici a vládne základní počítačovou gramotností. Pochopitelně, že existují rozdíly jak v úrovni vybavenosti novou technologií a v přístupech k technologiím nových generací, tak v kompetencích tyto technologie využívat. Další vývoj již bude probíhat na těchto základech a bude znamenat zdokonalování kompetencí, rozšiřování a propojování aktivit realizovaných elektronicky.

Masově plošné propojení mladé generace s novými technologiemi vytváří realitu nového druhu. O společnosti, která se tímto způsobem vyvíjí se hovoří jako o informační společnosti. Tato proměna společnosti se uskutečňuje aktivitami mladé generace. Neplánovaným důsledkem je vytvářející se propast mezi mladou „digitální“ on – line generací a starou generací.

Masový nástup nových technologií má i netechnologické důsledky, vzniká nová realita, nazývaná virtuální a mimo časoprostor přirozeného světa vzniká kyberprostor.

7. Digitalizace životního stylu a životního pole mládeže

V historii lidstva neustále klesá podíl bezprostřední, nezprostředkované reflexe a komunikace. K největšímu úbytku přirozené složky životního pole člověka v průběhu celého civilizačního vývoje ve prospěch mediální a virtuální reality však dochází u současné generace. Mládež je historicky prvním subjektem i objektem nového fenoménu - digitalizace a medializace životního pole [1] s důsledky pro životní styl a osobnost. Život člověka se tak přesouvá z přirozeného světa do mediální a virtuální reality, do kyberprostoru.

Kvalitativně nová situace nastává od devadesátých let, kdy ve spektru médií si česká společnost masově osvojuje další technologii-internet. Prostřednictvím těchto dvou technologií (počítače a internetu) dochází ke konstrukci virtuální reality a kyberprostoru. Nové funkce a rozsah vytváření, uchovávání, zpracovávání, přenášení a sdílení informací, často v reálném čase, vede k utváření infosfery jako nového planetárního obalu či dimenze. [2]

[1] *K problematice životního pole viz Sak, P. Proměny české mládeže. Praha: Petrklíč. 2000. k fenoménu infosfery viz: Mládež a média. In: 10 let českých médií. Praha: Portál. 2005.*

[2] *Virtuální normalita a device. In: Vybrané problémy sociální patologie. Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS Šlovice20. - 22.4.2005 Praha : MČSS. 2005.*

Život mládeže čím dál více míry probíhá v mediální a virtuální realitě. Zatímco doposud převažoval v životním poli přirozený svět a do životního pole postupně pronikala mediální a virtuální realita, v současnosti se již děti rodí do světa, který je ve velké míře vytvářen mediálně a virtuálně. Jejich psychický a sociální vývoj, sociální zrání probíhá v takto pozměněném světě. Od narození jsou média vedle rodiny významným socializačním institutem. Osobnost současného člověka se tak na jednu stranu stává mediálním produktem a na druhou stranu v interakci s digitálními technologiemi se ve virtuální realitě stává jakýmsi „přídavným zařízením těchto technologií". V digitálním a mediálním věku tradiční jevy přirozeného světa dostávají svou digitální či mediální podobu.

Virtuální realita a kyberprostor generují vlastní časoprostor a rekonstruují časoprostor přirozeného světa, v němž probíhá také sociální zrání nové generace. Proměna trávení volného času není v pouhém přiřazení další počítačové aktivity. Počítač je průsečík, v němž se sbíhá široké spektrum dřívějších aktivit a vznikají aktivity nové. Fotografování, filmování, četba, kreslení, grafická tvorba, vzdělávání, finanční operace, účetnictví, animace, simulace, telefonování, poslech hudby, skládání hudby, literární tvorba, nákup, kontakt s úřady, telefonování, psaní dopisů, skupinová komunikace, sex atd. Zájmy, které jedinec dříve uspokojoval v řadě zájmových organizacích na řadě míst a v různém čase může nyní uspokojovat sám, z pohodlí a intimity domova.

Na grafu vidíme aktivity mládeže realizované prostřednictvím internetu v letech 2000, 2002 a 2005. Jde o vybrané aktivity, protože spektrum aktivit mládeže na internetu je daleko širší. Graf ukazuje obrovskou dynamiku přenosu aktivit a vlastně života mládeže z přirozeného světa do kyberprostoru. Např. elektronickou poštu využívalo v roce 44% mladé generace, v roce 2005 to bylo již 83%. V případě některých aktivit se jedná o fluktuace mezi přirozeným časoprostorem a kyberprostorem, u jiných aktivit jde exkluzivně o virtuální aktivitu v kyberprostoru.

Využívání internetu, v letech 2000, 2002 a 2005 ve věkové skupině 15 - 30 let

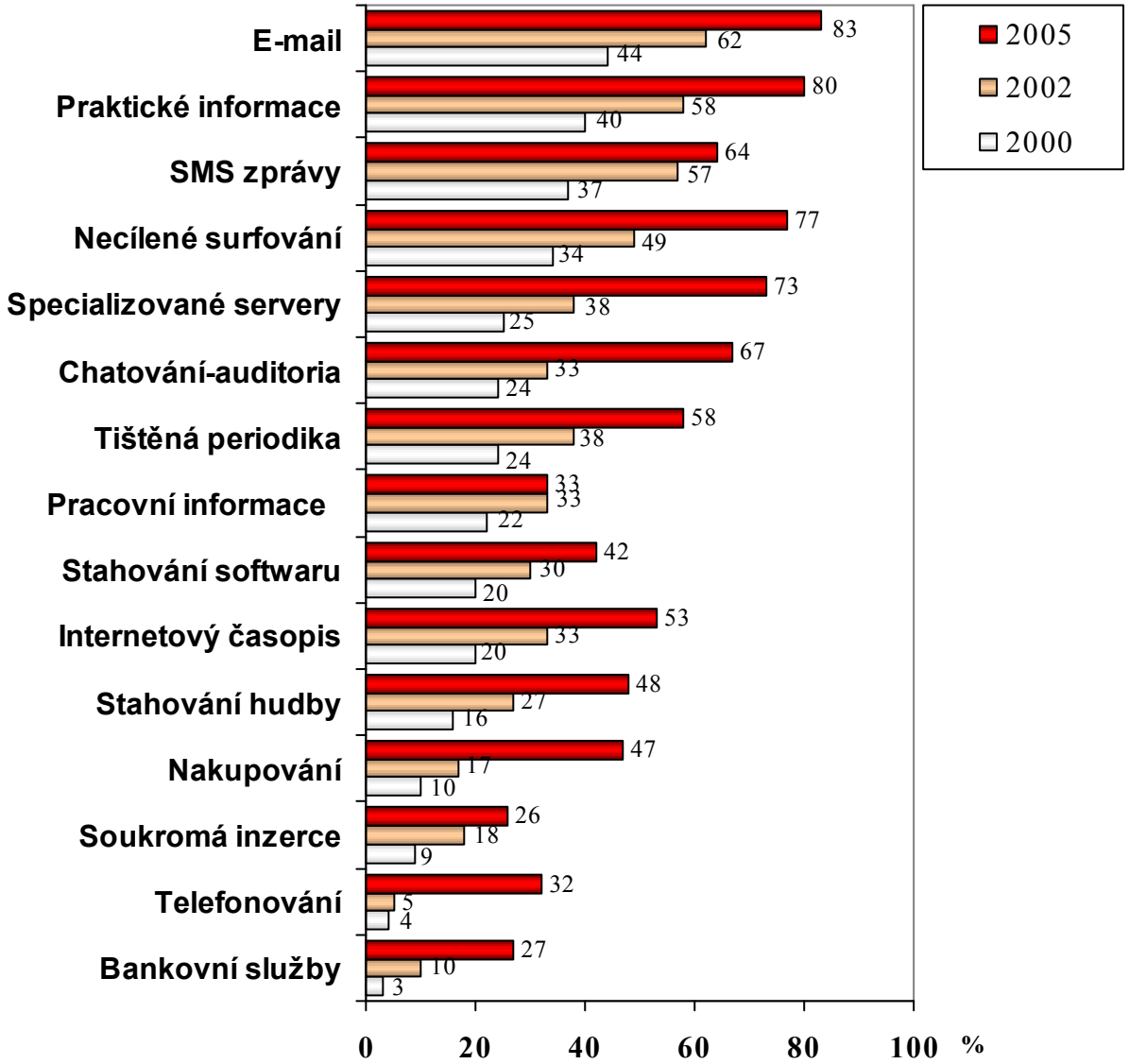

Volný čas, který děti, mládež, střední i starší generace prožívají s médii, dostává modifikovanou podobu a roste jeho význam. Organizace a prožívání volného času se systémově mění. Občas se vedou ve společnosti diskuse o vlivu médií, či mediálního násilí, avšak doposud vyhrávají ekonomické zájmy. Společnost si stále neuvědomuje závažnost působení médií. Nejde o vliv jednoho pořadu, jednoho média, ale o trvalý tlak komplexu médií.

Nedoceňován je vliv reklamy. Přestože zákon zakazuje reklamní působení na děti a využívání dětí pro reklamu, reklama je na děti a mládež zaměřena. Vliv reklamy je podceňován. Indikátorem efektu reklamy na děti a mládež jsou požadavky dětí na značkové zboží. Reklama však působí celkově, to znamená hodnotami, které prezentuje, estetikou a intelektuální úrovní svých produktů, životním způsobem, který prodává a umělým světem, který prezentuje. Ovlivňuje způsob komunikace a vnímání.

Komunikace se pod vlivem médií, především však reklamy, stala primitivnější, psaný i písemný projev je vulgárnější a agresivnější. Od přesného jazykového vyjádření se přechází k vizuální zkratce, od sdělování myšlenek k podprahovým symbolům. Jedinec sociálně vrůstá do umělého virtuálního světa reklamy a médií, projektuje se do něho a vyvozuje z něho požadavky na sebe a na druhé. Vrůstáním do virtuálního světa reklamy a médií se odcizuje přirozenému světu. Reklama jako významný prvek mediálního působení se stala socializační institucí.

Výsledky empirických výzkumů ukazují výraznou diverzifikaci v rozsahu času věnovaného internetu. Podíl populace, která již začlenila internet do svého života a část svého volného času tráví v kyberprostoru je značně vysoký, blíží se 70%. Mezi lidmi, kteří již s internetem pracují, je velká diferenciace jak v činnostech provozovaných na internetu, tak i v objemu času stráveném s internetem. Vyskytují se jedinci, kteří uvádějí i více než 80 hodin týdně, největší podíl uživatelů internetu však uvádí čas do pěti hodin - 56%. Kumulativní křivka činností ukazuje, že více než 40 hodin týdně jsou na internetu 3%, více než 25 hodin to je 6% atd. Tato, byť procentuálně nízká čísla představují značný absolutní počet uživatelů internetu. Legitimní je i otázka, kde je časová hranice v užívaní internetu z hlediska zdraví, a to i mentálního. Lze mluvit u internetu, či konkrétně u počítačových her o možném vzniku závislosti?

Ve sledovaném týdnu použilo internet ve věkové skupině 15 – 25 let v roce 2000 41% respondentů v roce 2005 52%. Za pět let došlo k nárůstu uživatelů internetu o jedenáct procent. Ve věkové skupině 26 – 35 let je nárůst ještě vyšší, o čtrnáct procent. V následných věkových skupinách se jedná o nárůst o 10%; 11% a 8%.

To jsou však údaje za celé věkové pásmo. V nejmladší věkové skupině je podíl jedinců mnohonásobně vyšší. Zvyšování počtu uživatelů Internetu bude nyní probíhat jinak a jiným tempem. Inovační potencialita populace je již do značné míry vyčerpána a ke změně bude již převážně docházet v důsledku demografického pohybu. Demografickou pyramidou k vyšším věkovým skupinám se budou posouvat populační ročníky mladé generace počítačově gramotné s přístupem na počítač a na Internet, zatímco z druhého demografického konce odcházejí populační ročníky s nízkým podílem počítačově gramotných jedinců.

Životní pole a jeho složky - sociální a mentální pole se pod vlivem médií, především osobního počítače, internetu a mobilního telefonu proměňuje. Důsledkem digitalizace životního pole je také digitalizace životního způsobu. Nejde o dílčí pozitivní či negativní změny, v dlouhodobém rozměru se bude jednat o novou kvalitu. Digitalizace životního způsobu a životního pole je jedním z pilířů, spolu např. s infosferou.

Digitalizaci sociálního pole budeme ilustrovat na datech, které jsme získali v časové řadě našich výzkumů. Jedním z důsledků probíhajících změn je rozpínání sociálního pole současné mládeže. Nositelem tohoto rozpínaní je evropská integrace, globalizace a digitalizace. Digitalizace sociálního pole a jejím prostřednictvím rozpínání sociálního pole v kyberprostoru předbíhá rozpínaní sociálního pole v přirozeném světě.

Jako indikátor tohoto jevu jsme zvolili elektronickou poštu v rozměru české společnosti, Evropy a USA. Podíl mládeže elektronicky komunikující v těchto rozměrech jsme zjišťovali v letech 2000, 2002 a 2005. Tím jsme získali poznatky i o dynamice digitálního rozpínaní sociálního pole.

Využívání elektronické pošty ve věkových skupinách v letech 2000, 2002 a 2005

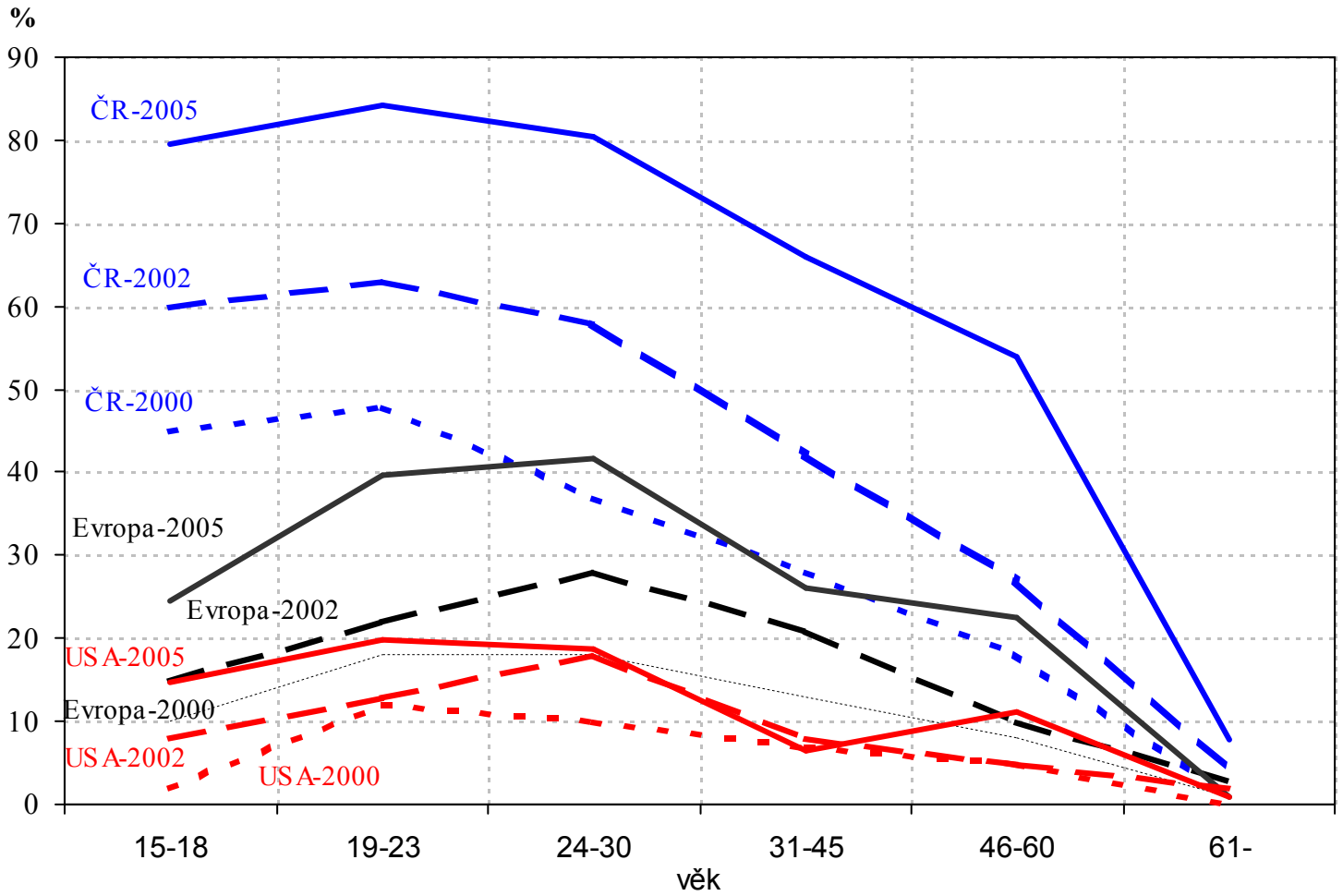

Z grafu vidíme celkový obrovský nárůst elektronické komunikace, tedy její digitalizaci a přesah z české společnosti do evropské a mimoevropské. Za pouhých pět let se zvýšil podíl mládeže komunikující v rámci Evropy z 18% na 42%. Tedy téměř polovina mladé generace komunikuje v rámci Evropy. To jsou reálné efekty a projevy evropské integrace a utváření evropské identity. I v komunikaci s USA je nárůst velice zřetelný, z 12 na 19%. V rámci české společnosti komunikuje elektronicky kolem 80% mladé generace.

S digitalizací životního pole a životního způsobu souvisí další fenomén-kyberkultura, která je dalším fenoménem zcela nově a specificky vstupujícím do procesu socializace a utváření informační společnosti. Kyberkultura se objevuje od šedesátých let 20. století a od té doby prochází vývojem. Ani v současnosti není pojem kyberkultura ustálen a u různých autorů se objevují jeho odlišné významy. V našem textu je kyberkultura chápana jako kultura, jejíž vznik a existence jsou vázány na nové informační a komunikační technologie. Charakterizuje ji:

- vyšší míra aktivity každého jedince;
- interaktivita a potenciální komunikativnost každého s každým;
- obsahy sociálně duchovních systémů nejsou primárně obsaženy, dostávají se do kyberkultury druhotně, nepřímo, necíleně, zprostředkovaně;
- charakter kyberkultury není národní ani mezinárodní, je globální či planetární;
- v počáteční fázi začleňování jedince do kyberprostoru mají většinou významné až dominantní význam počítačové hry;

- v kyberkultuře dochází ke kvalitativnímu posunu od přirozených spontánních lidských citů a emocí k virtuálnímu produktu emocí. Dochází k technizaci lidského jednání a prožívání. (Zabití člověka je pouze technický problém a dovednost, která není spojena s city);

- národní kulturní identita je překrývána příslušností k technologické generaci sdílející identitu v kyberprostoru. Pro současnou generaci mládeže bývá používáno označení generace sítě („net generation“).

- kyberkultura má tendenci k oproštění od socializačních, edukativních, sociálních obsahů. Svět a život se stává počítačovou hrou;

- život v kyberprostoru mimo přirozený svět vytváří afinitu ke změněným stavům vědomí pomocí drog. Existuje i vymezování kyberkultury jako „sdílené halucinace“.

- kyberprostor má vlastní časoprostor odlišný od časoprostoru přirozeného světa. Časoprostor přirozeného světa je ovlivňován časoprostorem virtuální reality. Životní a sociální pole v rámci přirozeného světa je modifikováno virtuální realitou, dochází k jejich digitalizaci.

- normalita přirozeného světa je v kyberprostoru zpochybňována. Destrukce přirozené normality v kyberprostoru „vrhá stín“ do přirozeného světa.

Digitalizace životního způsobu a životního pole je fenoménem, který musí vzít na vědomí disciplíny zabývající se dětmi a mládeží-pedagogika, společností-sociologie i instituce a profesionálové, kteří s dětmi a mládeží pracují.

8. Hlavní trendy vývoje mladé generace

Mladá generace je od konce devadesátých let více diferencována než tomu bylo v předchozích generacích mládeže. Tento proces je součástí širšího společenského procesu, v němž relativně homogenní společnost se postupně stratifikuje. Základem je stratifikace majetková, od níž je odvozena stratifikace sociální a stratifikace v dalších oblastech.

Údaje o celku mladé generace je proto nutné brát s vědomím, že generace je diferencována a uvnitř celku generace a jejích hlavních trendů existují skupiny spojené s odlišnými fenomény a procesy. Příkladem může být skutečnost, že mladá generace je subjektem další sekularizace české společnosti a každá nastupující skupina mládeže má horší postoj ke katolické církvi než ta předchozí. Současně je však katolictví nejvýraznějším sociálně duchovním směrem mezi mládeží.

Výrazným trendem ve vývoji mládeže je klesající vliv jakýchkoliv sociálně duchovních systémů, až již sekulárních či náboženských a duchovních. Jejich význam od počátku devadesátých let trvale klesá. Tento trend je konzistentní s vývojem hodnotové orientace mládeže, která ukazuje na hédonizmus a pragmatizmus mládeže, provázený poklesem významu globálních a sociálních hodnot.

Hlavní proud uvnitř mladé generace je adaptován na společnost a se společností se identifikuje. Výrazným současným nástrojem společenské konformity jsou „mainstreamová“ média.[1] Média ve stále větší míře a rozsahu vtiskávají do mysli a vědomí člověka obsahy, které vůbec či jen v malé míře odrážejí realitu přirozeného světa a ve stále větší míře produkují mediální a virtuální realitu. Hlavní proud mladé generace je ve značné míře manipulován médii a názory a postoje produkované médii přijímá.

[1] Takto jsou nazývaná média hlavního proudu konformní s etablishmentem, bez ohledu na to, zda jde o média tištěná, elektronická či na internetu.

Tradiční elektronická média a nové technologie-osobní počítač, internet, mobilní telefon a propojování médií do multimediální podoby jsou fenomény, které základním způsobem formují současnou generaci mládeže. Naopak současná generace mládeže je základním subjektem komputerizace společnosti a převodu společnosti do digitálního věku. Celý život současné mládeže se ve srovnání s předchozími generacemi proměňuje a převádí do jiné podoby. Dochází k digitalizaci životního pole a životního způsobu mládeže. Mládež je charakterizována jednotlivými technologiemi, případně generačními mutacemi těchto technologií. Proto bývá současná mladá generace nazývána generace on-line. Toto označení se netýká pouze české mládeže. Další charakteristikou současné mládeže je rozpínání jejího životního pole o evropský a globální rozměr. Rozpínání se primárně odehrává virtuálně v kyberprostoru a odvozeně i v přirozeném časoprostoru.

Význam médií pro mládež dokládá i to, že třetinu svého času tráví s některým z médií a z disponibilního času tráví mládež s médii dvě třetiny. Jedním z důsledků je , že virtuální a mediální realita vytěsňuje z životního pole člověka vitální složku.

Proces digitalizace či elektronizace probíhá i v oblasti vzdělávání. Za pouhých několik let existence získal e-learning mezi mladou generací významnou pozici. Mládež e-learnig akceptuje a i ho již začlenila do svých aktivit. Současné mládeži je bližší digiatlizovaná podoba čehokoliv oproti tradiční podobě. To je také důvod poklesu četby a to i ve věkové skupině obsahují studenty vysokých škol.

Hodnota vzdělání po poklesu v polovině devadesátých let stoupla na standardní úroveň. Vzdělání je chápáno v primární podobě jako významná statusová záležitost a nástroj k zaujetí profese, v podobě dalšího vzdělávání jako významná součást životního stylu. Větší význam má vzdělání pro ženy, které jak ukazují další poznatky, se staly významným subjektem dalšího vývoje společnosti.

Hédonistická a pragmatická orientace mladé generace s absencí společenské vize přispívají k pokračujícímu rozšiřování konzumace alkoholu, nikotinizmu a konzumaci drog. Roste tolerance k drogám a kouření marihuany je již v určitých vrstvách společnosti chápáno jako standardní součást životního stylu.